

63297

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ BÖLÜMÜ**

**ÜNİVERSİTE GENÇLİĞİNİN
ÇEVRE VE ÇEVRE SORUNLARINA YÖNELİK TUTUMLARI**

- Gazi Eğitim Fakültesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma-

DOKTORA TEZİ

63297

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Nuri TORTOP

Hazırlayan
Erdoğan ŞAMA

Ankara - 1997

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Erdoğan Şama'ya ait “Üniversite Gençliğinin Çevre ve Çevre Sorunlarına Yönelik Tutumları: Gazi Eğitim Fakültesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma” adlı çalışma, jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Bölümü'nde DOKTORA tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan:

Üye :

Üye:

ÖZET

Belirli bir konu, durum, nesne, birey ya da olaya karşı geliştirilmiş olan tutumların belirlenebilmesi öteden beri araştırmacıların ilgisini çekmektedir. Türkiye’de de birçok tutum araştırması yapılmıştır. Bununla beraber, çevre ve çevre sorunlarına yönelik tutumları ölçmeye yönelik araştırmaların yetersiz olduğu bilinmektedir. Benzeri araştırmaların çoğalması eğitsel, toplumsal ve kültürel anlamda bazı önlemler alınmasına katkı sağlayabilecektir. Bu nedenlerle araştırma, üniversite öğrencilerinin çevre ve çevreye yönelik tutumlarını belirlemeyi amaçlamıştır.

Literatür incelemesi ile oluşturulan 43 maddelik tutum ifadesi, ön uygulamada 120 öğrencide denenmiştir. Deneme sonunda yapılan faktör analizi ile ifade sayısı 21 olarak belirlenmiştir. Değişkenleri de kapsayan anket, Gazi Eğitim Fakültesi öğrencilerinin % 20’si üzerinde uygulanmıştır. İstatistiksel işlemlerde, t-testi, tek ve çift boyutlu varyans analizi teknikleri kullanılmıştır.

Bulgular; cinsiyet, bölüm, yerleşim birimi, baba eğitim düzeyi-mesleği ile ailenin gelir düzeyi bağımsız değişkenlerinin öğrencilerin tutumlarını etkiledikleri yönündedir. Birinci ya da son sınıf öğrencisi olma ile yaşanan coğrafi bölgenin tutumlar üzerinde (istatistiksel olarak) etkisi görülememiştir..

Sonuç olarak; tutum puanları yüksek çıkanların, kız öğrenciler oldukları, yabancı diller bölümünde öğrenim gördükleri, büyük kentlerde yaşadıkları, babalarının eğitim düzeyi ve mesleki statülerinin yüksek, ailelerinin gelir düzeyinin orta olduğu belirlenmiştir..

ABSTRACT

Identifying attitudes toward environment and environmental issues may provide insight in predicting future behaviors and preferences on environmental issues. It may have implications for educational, social and cultural activities and actions intended to develop positive attitudes toward environmental issues.

The purpose of this study was to describe the environmental attitudes of undergraduate students in Gazi Education Faculty. A conceptual framework was developed to define the dimensions of environmental issues and attitudes toward environment. Based on this conceptual framework and a review of related literature, a 43-items attitude scale was developed. This scale was reduced to 21-items after an initial administration of the scale and factor analysis of the initial data. Subjects for this study were 20% of all undergraduate students enrolled in Gazi Education Faculty. Stratified sampling technique was used to select 20% of students from each department.

Data were analyzed to examine the significance of the differences in attitude scores by sex, department, geographical region, years in college, rural-urban, father's educational level, father's occupation and the income level of family by using t-test, one-way ANOVA and two-way ANOVA.

Results indicated that there were significant differences in students' environmental attitudes by sex, department, rural-urban, father's educational level, father's occupation and the income level of family. There were no differences by geographical region and years in college.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
Özet.....	i
Abstract.....	ii
İçindekiler	iii
Kısaltmalar	viii
Çizelgeler	x
Önsöz.....	xii
Giriş	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇEVRESEL KAVRAMLAR

A. ÇEVRE, EKOLOJİ, SİSTEM, EKO-SİSTEM	6
1. Çevre	6
2. Ekoloji	8
a. Ekoloji ve Çevre Bilimleri	9
3. Sistem, Eko-Sistem	10
a. Sistem	10
b. Eko-Sistem	11
B. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA	12
C. ÇEVRESEL ETKİ DEĞERLENDİRMESİ	14

D. ÇEVRE HAKKI VE EĞİTİMİ	17
1. Çevre Hakkı	17
2. Çevre Eğitimi	19

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEVRE SORUNLARININ GÖRÜNÜMÜ

A. KIRSAL ALAN ÇEVRE SORUNLARI	24
1. Topraklarda Görülen Sorunlar	25
2. Sularda ve Havada Görülen Sorunlar	27
B. KENTSEL ALAN ÇEVRE SORUNLARI	29
1. Ortamlarda Görülen Sorunlar	31
a. Hava	31
b. Su	33
c. Toprak	36
2. Hizmetlerde Görülen Sorunlar	38
C. ÇEVRE KORUMA	41
1. Reform Karşıtları	44
2. Reformcular	47
3. Ekolojistler	48

D. ÇEVRE POLİTİKALARINDA YÖNTEMLER VE ARAÇLAR

1. Yöntemler	50
a. Onarımcı Yöntemler	51
b. Önleyici Yöntemler	51
2. Araçlar	52
a. Ekonomik Araçlar	52
b. Denetleme Araçları	53
c. Teknik Araçlar	53
d. Toplumsal ve Kültürel Araçlar	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GENÇLİĞİN ÇEVRESEL TUTUMLARI

A. TUTUMLAR	54
1. Tanım	54
2. Tutumların Özellikleri	56
3. Tutum ve Davranış	57
B. TUTUMLARIN OLUŞMASI	58
C. GENÇLİĞİN ÇEVRESEL TUTUMLARI	59
1. Tanımlar	59
2. Gençliğin Çevresel Tutumları	61

D. TUTUMLARIN ÖLÇÜLMESİ	62
1. Bogardus Ölçeği	63
2. Thurstone Ölçeği	64
3. Lickert Ölçeği	65

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇEVRE VE ÇEVRE SORUNLARINA YÖNELİK

ALAN ARAŞTIRMASI

A. ARAŞTIRMANIN AMACI	66
B. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ	67
C. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	68
1. Evren ve Örneklem	68
2. Veri Toplama Aracının Geliştirilmesi	70
3. Uygulama ve Verilerin Çözümlemesi	75
a. Uygulama	75
b. Verilerin Çözümlemesi	75
D. BULGULAR VE YORUM	77
1. Cinsiyetin ÇEVYÖT Üzerindeki Etkisi	77
2. Sınıf ve Bölümün ÇEVYÖT Üzerindeki Etkisi	79

3. Yerleşim Biriminin ÇEVYÖT Üzerindeki Etkisi	80
4. Coğrafi Bölgenin ÇEVYÖT Üzerindeki Etkisi	83
5. Baba Eğitim Düzeyinin ÇEVYÖT Üzerindeki Etkisi ...	85
6. Baba Mesleğinin ÇEVYÖT Üzerindeki Etkisi	87
7. Aile Gelir Düzeyinin ÇEVYÖT Üzerindeki Etkisi	89
SONUÇ	91
KAYNAKÇA	97
EKLER	119
Ek1 : Tutum ölçeğinde yer alan, tutum cümlelerine gösterilen tepkinin, katılma derecesine göre dağılımı ile ortalama puanları	120
Ek2 : Çevresel tutum ölçeği ön deneme formu	121
Ek3 : Araştırmada kullanılan anket	124

KISALTMALAR

a.g.a.	: Adı Geçen Ansiklopedi
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.r.	: Adı Geçen Rapor
a.g.s.	: Adı Geçen Sözlük
a.g.t.	: Adı Geçen Tebliğ
AİD	: Amme İdaresi Dergisi
AİTİA	: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi
AT	: Avrupa Topluluğu
AÜEBF	: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
ÇED	: Çevresel Etki Değerlendirmesi
Çev.	: Çeviren, çevirenler
ÇEVTÖ	: Çevre ve Çevre Sorunlarına Yönelik Tutum Ölçeği
ÇEVYÖT	: Çevre ve Çevre Sorunlarına Yönelik Tutumlar
DÇKK	: Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTCF	: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
Ed.	: Editör
EÜEF	: Ege Üniversitesi Eğitim Fakültesi
GÜİİBF	: Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Haz.	: Hazırlayan, Hazırlayanlar
HÜİİBF	: Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
IULA	: Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği
İFİİE	: İktisat Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü
İTİA	: İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi
İÜİF	: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi
MBBB	: Marmara ve Boğazları Belediyeler Birliği
MBD	: Mülkiyeliler Birliği Dergisi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
ÖÇKKB	: Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı
ÖİK	: Özel İhtisas Komisyonu
PEGEM	: Personel Geliştirme Merkezi
R.G.	: Resmi Gazete

S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SBF	: Siyasal Bilgiler Fakóltesi
T.	: Tarih
TÇSV	: Türkiye Çevre Sorunları Vakfı
TÇV	: Türkiye Çevre Vakfı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TİD	: Türk İdare Dergisi
TKİ	: Toplu Konut İdaresi
TMMOB	: Türkiye Mimar ve Mühendis Odaları Birliği
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TODAİE	: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Kurumu
UÜ	: Uludağ Üniversitesi
vd.	: Ve Diğerleri
Y.	: Yıl
Yay. Sor.	: Yayın Sorumlusu

ÇİZELGELER

<u>Cizelge</u>	<u>Sayfa</u>
1. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Sınıf ve Bölüme Göre Dağılımı	69
2. ÇEVTÖ Maddelerinin I. Faktör Yükleri	72
3. ÇEVTÖ Madde - Toplam Korelasyonları ve Alpha Katsayısı	74
4. Öğrencilerin ÇEVYÖT Puanlarının t-testi Sonucu	78
5. Öğrencilerin Sınıf ve Bölümlerine Göre İki Boyutlu Varyans Analizi	79
6. Öğrencilerin Sınıf ve Bölümlerine Göre Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	80
7. Öğrencilerin ÇEVYÖT Puanlarının Yerleşim Birimine Göre Varyans Analizi Sonucu	81
8. Öğrencilerin ÇEVYÖT Puanlarının Yerleşim Birimine Göre Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	82
9. Öğrencilerin ÇEVYÖT Puanlarının Coğrafi Bölgeye Göre Varyans Analizi Sonucu	83
10. Öğrencilerin ÇEVYÖT Puanlarının Coğrafi Bölgeye Göre Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	84
11. Öğrencilerin ÇEVYÖT Puanlarının Baba Eğitim Düzeyine Göre Varyans Analizi Sonucu	85
12. Öğrencilerin ÇEVYÖT Puanlarının Baba Eğitim Düzeyine Göre Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	86

<u>Cizelge</u>	<u>Sayfa</u>
13. Öğrencilerin ÇEVYÖT Puanlarının Baba Mesleğine Göre Varyans Analizi Sonucu	87
14. Öğrencilerin ÇEVYÖT Puanlarının Baba Mesleğine Göre Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	88
15. Öğrencilerin ÇEVYÖT Puanlarının Aile Gelir Düzeyine Göre Varyans Analizi Sonucu	89
16. Öğrencilerin ÇEVYÖT Puanlarının Aile Gelir Düzeyine Göre Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	90

ÖNSÖZ

Sanayi devriminden bu yana, çevre sorunlarının yoğunluk kazandığı bilinmektedir. Sorunlar, sanayileşmiş ve sanayileşmekte olan ülkelerde farklı nitelik göstermektedir. Kimi birey ya da gruplara göre yoksulluk, kimilerine göre de tüketim çılgınlığı sorunların en önemli kaynağıdır. Gerçek olan ise, insanlığın geleceğinin çevre sorunlarının çözülmesine bağlı olduğudur. Küresel çözüm arayışları bunun bir ifadesidir.

Çevre sorunları Türkiye’de de yoğun olarak yaşanmaktadır. Çeşitli kesimlerin konuya ilişkin çalışmaları umut verici olmakla beraber, çözüm için yeterli önlem alınmamaktadır. Bu kesimlerden birini oluşturan üniversite gençliğinin çevreye ilgisinin arttığı gözlenmektedir. Ancak, bu ilginin değerlendirilmesi gerekmektedir. Bir bakıma, somut sonuçlar elde edilmelidir.

Yarının öğretmenleri olacak olan, Gazi Eğitim Fakültesi öğrencilerinin, çevre ve çevre sorunlarına yönelik tutumlarının bilinmesi amacıyla yapılan alan (survey) araştırması ile bilinmeyen (tutumlar) belirlenmesine çalışılmıştır. Bu tür araştırmalarda geçerli ve güvenilir bir ölçeğe gereksinme duyulur. Elde hazır bir ölçek olsa bile yeniden geçerlik, güvenirlik analizlerinin yapılması olası hataları en aza indirmek için gereklidir. Bu nedenlerle, ölçeğin hazırlanmasında bir çok uzmana başvurulmuş ve eleştirileri alınmıştır. Onlara, teşekkürü bir borç biliyorum.

Araştırmanın yürütülmesinde anketlere yanıt veren öğrencilere, ders saatlerini bize ayıran öğretim elemanlarına ve çevre kulübü üyelerine, yardımları için teşekkür ederim.

Tez jürimde bulunarak, eleştirileri ile katkıda bulunan Prof. Dr. Ruşen Keleş ve Doç. Dr. Kemal Görmez'e teşekkür etmenin yeterli olmayacağı kanısındayım.

Araştırmanın, uygulamaya dönük hazırlanmasını teşvik ederek, güven ve desteğiyle beni yüreklendiren, tez danışmanım Prof. Dr.Nuri Tortop'un katkıları ise, her türlü takdirin ötesindedir.

GİRİŞ

Tarihi boyunca insanoğlu, doğal afetler, savaşlar, kıtlık, açlık gibi sorunlarla uğraşmış (1) ve uğraşmaya da devam etmektedir. Eski Yunanda orman tahribi, Atina'nın hava kirliliği, Roma'da su kirliliği (2) gibi örnekler geçmişin bazı çevre sorunları olarak belirtilebilir. Bu belirlemeye karşılık, sanayi devriminden sonra özellikle 20. yüzyılın 2. yarısından itibaren sorunların çığ gibi büyüdüğü görülmektedir. Sanayileşme, kentleşme, nüfus artışı ile kirliliğe bağlı kitlesel ölümlerle (3) diğer sorunlar küresel bir anlayışa doğru gidişi hızlandırmış, ancak yetmişli yıllarda uluslararası boyutta ele alınmaya başlanabilmektedir.

Uluslararası Stockholm Konferansı (1972) ile ülkelerin ortak eylemde bulunmasının gerekliliği düşüncesi, diğer toplantılara da ışık tutmuştur (4). Bunlardan Roma Kulübü'nün "Sıfır Büyüme" önerisi ile, kıt kaynaklarla, artan nüfusun gereksinmelerinin karşılanabilmesinin

-
- (1) KELEŞ, Ruşen : "İnsan, Çevre, Toplum", *İnsan Çevre Toplum*, Ruşen Keleş (Ed.), İmge Kitabevi, Ankara, 1992, s.9
 - (2) ERTAN, Birol ve AKKOYUNLU, Kıvılcım : "Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, C.XV, S.133, Y.26, Temmuz 1991, s.64; RUFF, Larry E.: (Çev. Fidan Türkent) "Çevre Kirlenmesinin Ekonomik Anlamı", *İşletme İktisadi Enstitüsü Dergisi*, Y.2, S.8, 1978, s.67
 - (3) ERTAN, Birol ve AKKOYUNLU, Kıvılcım : "Çevre...", a.g.e., s. 67; TODAİE : *Mahalli İdareler ve Çevre El Kitabı*, Birkan Uysal-Sezer (Ed.), Ankara, 1991, s.14
 - (4) YAVUZ, Fehmi ve KELEŞ, Ruşen : *Çevre Sorunları*, SBF Yayını No:534, Ankara, 1983, s.259; GÖRMEZ, Kemal: *Türkiye'de Çevre Politikaları*, Gazi Büro, Ankara, 1991, s.62

olanaksızlığı vurgulanmıştır (5). Bu yaklaşıma çeşitli eleştiriler yapılmış olmakla birlikte, çevreye yönelik çalışmaların yoğunlaşmasında “Kulübün abartmaları”nın etkisi olduğu söylenebilir (6).

Tiflis Konferansı (1977) ise, çevre için eğitim konusunun önemine işaret eder. Konferansta, insanın eğitilmesi ile sorunların çözümüne katkı sağlanabileceği görüşü ısrarla savunulur (7).

Yapılan toplantılardan bir diğeri olan ve Brundtland raporu olarak da anılan Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu’nun “Ortak Geleceğimiz” başlığı ile sunduğu rapor (1987) büyük yankılar uyandırmıştır. Rapor, kaynakların hızla tükendiğini belirterek, asit yağmurları, sera etkisi, ozon tabakasının incilmesi, çölleşme, türlerin kaybı ve yoksulluk (8) gibi konuları hiç de iyimser olmayan bir biçimde ele almaktadır. Rapor, Stockholm Konferansı’nda konuşan Gandhi’nin “yoksulluk en önemli kirlenmedir” (9) biçimindeki yaklaşımına daha da bir derinlik kazandırmıştır.

(5) TOSUN, Kemal: “Çevre Bozulması Sorununun İşletme Teorisi ve Uygulamasına Etkileri”, *Yönetim, İşletme İktisadi Enstitüsü Dergisi*, Y.2, S.5, 1976, s.19-22

(6) SAMUELSON, Paul A.: (Çev. Nail Satlıyan) “Çevre Bilincini Uyandırmak için Clup of Rome’un Abartmalarına Gerek Vardı”, *İktisat Dergisi*, S.253, 1985; s.6-7

(7) ÖZOĞLU, Süleyman Çetin: “Yaygın Eğitim Düzeyinde Çevre İçin Eğitim”, *Çevre Eğitimi*, TÇV Yayını, Ankara, Mart 1993, s.70

(8) DÇKK : (Çev. Belkıs Çorakçı) *Ortak Geleceğimiz*, , TÇSV Yayını, Ankara, 1991

(9) YAVUZ, Fehmi ve KELEŞ, Ruşen : “Çevre...”, a.g.e., s.259; Ruff 1970’de The Public Interest’deki yazısında benzer bir yaklaşım içindedir. Öyle ki, kirlenmeye bağlı olarak ortaya çıkan bazı sorunların bolluktan çok yokluktan kaynaklandığı belirtir. Bu yaklaşımını savunurken, bolluk, bilim, teknoloji ve demokrasinin olduğu yerde çevre sorunlarının daha kolay çözüleceğinin altını çizer. Görüş, zenginleşmiş ülkeler için bugün geçerli olabilir. Ancak zenginleşme sürecinde oluşan çevre sorunlarının ilk sorumlusu oldukları gerçeğini ortadan kaldırmamaktadır. Bkz. RUFF, Larry E.: “Çevre...”, a.g.e., s.67

Rio'92 Dünya Çevre ve Kalkınma Konferansı sonucuna bakıldığında beş önemli belgenin oluşturulduğu görülür. Bu belgeler, Çevre ve Kalkınma Üzerine Rio Deklerasyonu, Gündem 21, Ormanların Yönetimine, Korunmasına ve Sürdürülebilirliğine Yönelik Bildiri, İklim Değişikliği Anlaşması, Biyolojik Çeşitlilik Anlaşması (10) başlıkları olarak sayılabilir. Uygulamanın etkili bir biçimde izlenebilmesi için "Birleşmiş Milletler Sürekli ve Dengeli Kalkınma Komisyonu" oluşturulur (11).

Bugüne değin birçok uluslararası toplantı yapılmış, ülkeler sözleşmeleri imzalamış, ancak sorunların giderilmesinde sanayileşmişler dışında kalan ve çoğunluğu oluşturanlarda pek fazla bir şey değişmemiştir.

Giderek artan çevre sorunlarının sanayileşmiş ve sanayileşmekte olan ülkelerdeki boyutları farklılıklar göstermektedir. Bir bakıma sanayileşmekte olan ülkelerin sorunları içerik ve yaygınlık olarak daha az yoğunluk göstermektedir. Bunun böyle olması önlemlerin alınmasını engellemez. Tersine, yakın bir gelecekte giderilmesi olanaksız sorunlarla uğraşmak yerine hemen şimdi eyleme geçilmesi gerektiği ileri sürülebilir. Bunun ekonomik yararları olacağı (12) da artık bilinmektedir.

-
- (10) SÖNMEZ, Necmi: "Ortak Geleceğimiz, Stockholm 1972 - Rio 1992 ve Sonrası", *Yeni Türkiye*, S.5, Temmuz-Ağustos 1995, s.199-209; KARAMAN, Zerrin Toprak: "Globalleşmede Çevre Faktörü ve Çevre Korumacı İdeolojiye Politik Bir Yaklaşım" *Yeni Türkiye*, S.5, Temmuz-Ağustos 1995, s.179-180
- (11) TBMM: *Meclis Araştırma Komisyonu Çevre Sorunları Raporu*, Esas No.: 10/6, Karar No.: 9, Ankara, 12.7.1994, s.185
- (12) ARUOBA, Çelik: "Çevre Ekonomisi, Gelişme Ekonomisi", Ruşen Keleş (Haz.), *İnsan, Çevre, Toplum*, İmge Kitabevi No:46, Ankara, 1992, s.129-146

Bu bağlamda, çevreyi korumanın, onu geliştirmenin kalkınmayı engellemeyeceği (13), bunun kaynakların israfı anlamına gelmeyeceği yaklaşımı kabul görmektedir. Ancak, sanayileşmiş ülkelerin diğerlerine destek sözlerinin yerine getirilmediği de yadsınamaz bir gerçektir.

Araştırma, giriş ve sonuç dışında dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, güncel kavramlara yer verilmeye çalışılmıştır. Çevre konusunun disiplinlerarası olması nedeni ile kavramsal bir karışıklığın yaşandığı görülmektedir. Araştırmaların, tartışmaların artması ile kavramsal karışıklığın azalacağına inanılmaktadır.

İkinci bölümde, çevre ve çevre sorunlarının görünümüne yer verilmiştir. Bir bakıma, tek boyutlu görünen fotoğraf üç boyutlu olarak yeniden çekilmek istenmiştir. Gelişme, kalkınma, sanayileşme ya da zenginleşme ile çevresel sorunlar arasındaki ilişki tartışılmıştır. Bu bağlamda, mekanik dünya görüşünün çevre sorunlarına olan etkisi yanında sorunların çözümünde reformcuların çabaları ile ekolojistlerin görüşlerine yer verilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölüm, gençliğin çevre ve çevre sorunlarına yönelik tutumlarına ayrılmıştır. Tutum kavramsal ve kuramsal olarak ele alınarak çeşitli boyutları ile tartışılmaya çalışılmıştır. Tartışma, tutumların dolaylı

(13) KELEŞ, Ruşen: "İnsan...", a.g.e., s.14

ölçme araçları ile belirlenmesinde izlenen bazı yöntem ve teknikleri de içermektedir.

Dördüncü bölüm, Üniversite Öğrencilerinin Çevre ve Çevreye Yönelik Tutumlarının, Gazi Eğitim Fakültesi örneğini içeren, alan (survey) araştırması bulgu ve yorumlarından oluşmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇEVRESEL KAVRAMLAR

A. ÇEVRE, EKOLOJİ, SİSTEM, EKO-SİSTEM

1. Çevre

Konunun disiplinler arası ilgi odağı olması farklı tanımları da beraberinde getirmektedir:

- Çevre, doğa ile toplum arasındaki ilişkinin ürünüdür (1).
- Çevre, gezegenimiz ve tüm evrendeki organizmaları çeviren ya da çevreleyen sonsuz bir sistemdir (2).
- Çevre, insanı kuşatan maddi ve maddi olmayan nesnelerin tümüdür (3).
- Çevre, insanın insanlarla, insanın canlı ve cansız varlıklarla olan karşılıklı ilişkilerinin tümüdür (4).

-
- (1) OPHULS, William, *Ecology and the Politics of Scarcity*, Sanfrancisco: W.H. Freeman, 1977, s.20-22'den naklen KANN, Mark E.: "Enviromental Democracy in the United States", *Controversies in Envrionmental Policy*, Kamieniecki - O'Brien and Clarke(Ed.), State University of New York Press, Albany, 1986,s.252
 - (2) ÇEPEL, Necmettin: *Genel Ekoloji*, İstanbul Üniversitesi Yayını, No:352, İstanbul, 1983, s.20
 - (3) BECK, Jan Mansvelt : (Çev. Kadir Canatan), *Çevre ve Üçüncü Dünya*, Endülüs Yayınları 5, İstanbul, 1990, s.8
 - (4) TODAİE: *Mahalli İdareler ve Çevre El Kitabı*, Birkan Uysal - Sezer (Ed.) Ankara, 1991, s.542

- Çevre, canlı organizmalar ve insanların faaliyetleri üzerinde, belirli bir dönem içinde, derhal veya vadeli olarak, direkt veya dolaylı bir etki yaratabilecek fiziksel, kimyasal ve biyolojik kuvvetlerle, sosyal faktörlerin tümüdür (5).

Çevrenin ve sorunlarının giderek artan öneminin bir sonucu olarak, tanımlar da değişik bilim dallarına göre biçimlenmektedir. Kimi zaman biyoloji ağırlıklı tanımlar verilmekte iken kimi zaman da toplumbilimi, ruh bilimi, yönetim bilimi, eğitim bilimi gibi alanlarda farklı anlamlarda dar ya da geniş kapsamlı olarak ele alınmaktadır.

Çevre ister yapay, isterse doğal boyutta (6) ele alınsın toplumsal bilimlerden soyutlamak olanaksız görülmektedir (7). Çünkü, doğal çevreye artık insan kolayca ulaşabilmektedir. Bir bakıma insan elinin değdiği çevre, doğal çevre tanımının dışına çıkarak, onunla olan ilişkileri ve sorunları ön plana çıkmaktadır. Bu noktada toplumsal bilimler ilişkisi başlamaktadır.

Çevre ve çevre sorunları ile ilişkili olan ancak yapılan tanımlarda üzerinde tartışmaların sürdüğü diğer kavram ekolojidir.

-
- (5) ÇETİNÇELİK, Muammer: "Çevre Terimleri Sözlüğü", *Çevre Koruma*, Ocak 1987/1, s.33
 - (6) ÖZDEMİR, Şevket: *Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Çevre Sorunlarına Duyarlılık*, Palme Yayınları, No:1, Ankara, 1988, s.10; GÖRMEZ, Kemal: *Türkiye'de Çevre Politikaları*, Gazi Büro, Ankara 1991, s.7; AT Komisyonu Enformasyon Temsilciliği: *Avrupa'da Çevre Sorunları*, 2. Baskı, Nüve Matbaası, Ankara 1979, s.5
 - (7) GÖKÇE, Birsen: "Toplum Bilim ve Çevre", Yakın Ertürk (Haz.), *Toplum ve Çevre*, Sosyoloji Derneği Yayını, Ankara, 1993, s.16

2. Ekoloji

Ekoloji kavramı ilk olarak biyolog Ernest Haeckel tarafından kullanılmıştır (8). Önceleri dar anlamda biyoloji yerine kullanılan kavram günümüzde canlıların birbirleri ve çevreleri ile karşılıklı ilişkilerini araştıran bir bilim dalı olarak gelişmiştir (9). Bu anlatıma karşılık ekoloji, biyolojinin bir dalı olma niteliğini (10) korumaktadır.

Günümüzde ekolojinin dallara ayrılmış olduğu gözlenmektedir. İnsan ekolojisi, hayvan ekolojisi, bitki ekolojisi gibi (11). Yalnız bu ayırım yapılırken ilişkilerin birbirlerinden bağımsız olmadığı gözardı edilmemelidir. Hayvanlar, bitkiler, insanlar arasında etkileşim süregelmiştir. "Ağaçsız bir ağaçkakan" (12), insansız bir doğa düşünülememektedir.

-
- (8) YAVUZ, Fehmi: *Çevre Sorunları Genellikle ve Ülkemiz Açısından*, SBF Yayını, No:385, Ankara, 1975, s.4; ÇEPEL, Necmeddin: "Genel...", a.g.e., s.9
 - (9) ÇEPEL, Necmettin: "Genel ...", a.g.e., s.8-12; KIŞLALIOĞLU, Mine ve BERKES, Fikret: *Ekoloji ve Çevre Bilimleri*, TÇSV Yayını, Ankara, 1985, s.17-18; BİLGİN, Yaşar: "Çevre Kirlenmesinin Eko-Sistem ve Halk Sağlığına Etkileri", Kriton Curi (Ed.), *Uluslararası Çevre Sorunları Sempozyumu*, 2. Kitap, Marmara Rotary Kulübü, İstanbul, 1991, s.214
 - (10) ÖZER, Ülviye: *Çevre Bilimlerine Giriş*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1995, s.1; Golden Dictionary: *İngilizce Türkçe Sözlük*, Necmettin Arıkan v.d. (Haz.), 3. Baskı, Milliyet Yayını, İstanbul, 1989, s.285; Türkçe Sözlük, Altıncı Baskı, TDK Yayını, Bilgi Basımevi, Ankara, 1974, s.260
 - (11) ÖZDEMİR, Şevket: "Türkiye'de ...", a.g.e., s.11; ÇEPEL, Necmeddin: "Genel...", a.g.e., s.12; AKMAN, Yıldırım: "Çevre ve Temel Kavramlar", *Bilim ve Teknik*, C.24, S.288, Kasım 1991, s.47
 - (12) ÇEPEL, Necmeddin: "Genel...", a.g.e., s.12

a. Ekoloji ve Çevre Bilimleri

Ekolojiden kaynaklanan çevre bilimleri ayrı bir dal olarak değerlendirilmektedir. Ekolojiden kaynaklanması eş anlamlı olduğunu göstermemektedir (13). Çevre bilimleri son yıllarda gelişerek bağımsızlaşmıştır. Farklı bilim dalları ile etkileşme içinde olan çevre bilimleri disiplinlerarası bir alandır. “Ziraat, tıp, coğrafya, sosyoloji, fizik, kimya, siyasal bilimler ve hukuk” gibi alanların katkıları olmuştur (14). Ekolojinin tekil, çevre bilimlerinin çoğul ifade edilmiş olması bu karışıklığı bir ölçüde gidermektedir.

Çevre ve çevre sorunlarının, doğa bilimleri dışında toplumsal bilimlerin de alanına girmiş olması kavramsal karışıklıklara neden olmuştur. Bu karışıklığı ortadan kaldırabilmek amacıyla bazı yaklaşımlar izlenmektedir. Bunlardan biri “Çevre Sorunları Bilimi” kavramıdır. Bu bilim dalının “olanı incelemenin ve çözmenin ötesinde, uygulanan çevre politikalarının” belirlenmesini vurguladığı görülmektedir (15). Diğeri ise “Çevre Yönetimi Bilimi” kavramıdır. Bu kavramla, yönetim bilimi alanı ile ekoloji ve çevre bilimleri arasındaki karışıklığa çözüm getirilmeye çalışıldığı söylenebilir (16).

(13) KIŞLALIOĞLU, Mine ve BERKES, Fikret: "Ekoloji...", a.g.e., s.43

(14) ÖZER, Ulviye: "Çevre...", a.g.e., s.1

(15) YAVUZ, Fehmi ve KELEŞ, Ruşen: *Çevre Sorunları*, SBF Yayını, No:534, s.220-221

(16) YAŞAMIŞ, Firuz Demir: *Çevresel Yönetim ve Planlama*, MBBB Yayını, No:89/3, Ankara, 1989, s.2

3. Sistem, Eko-Sistem

a. Sistem

Sistem, “bir takım küçük parçalardan oluşan, fakat kendisi de aynı zamanda daha büyük bir sistemin ya da sistemlerin parçası olarak işlevde bulunan bir bütün” (17) olarak tanımlanabilir. Başka bir deyişle, birbirleriyle etkileşim içinde olan bağımlı ögelerden oluşan bütüne, sistem adı verilebilir. Her ögenin az ya da çok birbirleri ile ilişkisi vardır. Yakın ilişkili ögeler gruplaşarak alt sistemi-sistemleri oluşturmaktadırlar (18). Alt sistemlerle, bunların oluşturduğu daha büyük üst sistemler arasında geri besleme ilişkileri süreklilik göstermektedir (19).

Doğa bilimciler sistem yaklaşımının (başlangıçta, biyolog Ludwig Von Bertalanffy) toplumsal bilimlere uygulanabileceğini (20) vurgulamışlar, etkili de olmuşlardır.

-
- (17) KAYA, Yahya Kemal: *Eğitim Yönetimi - Kuram ve Türkiye'deki Uygulama*, 4. Baskı, Ankara, 1991, s.83; Bilgi ve yönetim bilimine sistem kuramının uygulaması için bkz.: KAYA, Yahya Kemal: "Eğitim...", a.g.e., s.82-91; BURSALIOĞLU, Ziya: *Eğitim Yönetiminde Teori ve Uygulama*, 5. Baskı, PEGEM Yayını, Ankara, 1991, s.53-94; KATZ, Daniel ve KAHN, Robert L.: (Çev. Halil Can ve Yavuz Bayar), *Örgütlerin Toplumsal Psikolojisi*, TODAİE Yayını No:167, Ankara, 1977, s.15-31
- (18) KIŞLALIOĞLU, Mine ve BERKES, Fikret: "Ekoloji...", a.g.e., s.22
- (19) TOFFLER, Alvin: *Üçüncü Dalga* (Çev. Ali Sedan), Altın Kitaplar, İstanbul, 1981, s.373.
- (20) KATZ, Daniel ve KAHN, Robert L.: "Örgütlerin...", a.g.e., s.19

Biyolojik sistemler açık sistemler olarak çevrelerinden enerji alırlar ve yine çevreye enerji verirler (21). Bu durumda, yaşayan sistemler, ister biyolojik, isterse toplumsal örgütler olsun, açık sistemlerdir (22). Örneğin, Devlet sistemi ve ilişkileri itibariyle yasama, yürütme, yargı gibi (23).

b. Eko-Sistem

“Doğada canlı ve cansız varlıkların aralarındaki karşılıklı bağlarla oluşturdukları sisteme ekolojik sistem ya da eko sistem denilmektedir” (24). Varlıkların karşılıklı ilişkileri yerkürenin biosfer ya da ekosfer denilen ince bir katmanında sürüp gider (25). Belli bir alanda yaşayan ve birbirleri ile sürekli etkileşim halinde olanlardan biri de insandır. O da ekolojik kuralların içindedir (26).

Bütün ilişkilerde sistem, alt sistem ya da alt sistemler arasında bir uyum (denge) halinde olmaya dönük çabalar vardır. Özellikle doğa, dengede kalma çabasını, oluşumundan bu yana yapagelmıştır. Sanayi

(21) ÇEPEL, Necmeddin: "Genel...", a.g.e., s.28

(22) KATZ - KAHN: "Örgütlerin...", a.g.e., s.19; Bu konuda ek bilgi için bkz.: AŞKUN, İnal Cem: *Organizasyon Teorileri*, Ankara, 1972; DERELİ, Toker: *Organizasyonlarda Davranış*, İstanbul, 1981

(23) Hukuk, ekonomi, eğitim, kültür gibi toplumsal kurumların, sistem yaklaşımları bakımından ele alındığı, bütüncül bakış açılarının geliştirilmeye çalışıldığı izlenmektedir.

(24) ÇEPEL, Necmeddin: "Genel ...", a.g.e., s.30

(25) ÖZER, Ulviye: "Çevre..." a.g.e., s.2-3; KIŞLALIOĞLU, Mine ve BERKES, Fikret: "Ekoloji..." a.g.e., s.20

(26) ÖZER, Ulviye: "Çevre..." a.g.e., s.3

devriminden sonra doğa, kendine zarar verenleri yok etmeye, emmeye çalışmışsa da onun bir parçası olan insanın üretim-tüketim etkinliklerinin yoğunluğu karşısında, yer yer savaşı kaybetmiştir.

Bozulma, yok olma gibi durumlar yalnız sanayileşmiş yerlerde sınırlı kalmayarak sorunlar küreselleşmiştir (27).

B. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA

Stockholm Konferansı öncesi bazı ülkelerin, kalkınmalarının önlenmesi amacı ile çevre sorunlarının batılılar tarafından uydurulduğunun ileri sürüldüğü gözlenmiştir (28).

Stockholm'72 den sonra ekolojiyi dikkate alan kalkınma kavramının ön plana çıktığı görülür. Sanayileşmiş ülkelerle, bu yolda ilerlemeye çalışan ülkeler arasındaki uçurum kapanmamış ancak, düşünce ve eylem boyutunda -yetersiz de olsa- ilerlemeler kaydedilmiştir.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na 1987 yılında sunulan "Ortak Geleceğimiz" başlığını taşıyan rapor büyük yankılar uyandırır. Raporda, ortak kaygılar, ortak tedbirler ve ortak çabalar başlıkları altında ayrıntılı

-
- (27) Geniş bilgi için bkz.: Dünya ve Kalkınma Komisyonu: *Ortak Geleceğimiz*, 3. Baskı, TÇSV Yayını, Önder Matbaa, 1991
- (28) Proje: (Çev. Fikret Başkaya), "Ignacy Sachs'la Söyleşi; Ekolojik Sorunlarda Kuzey-Güney Arasındaki Yanlış Anlaşılma Derinleşiyor mu?", *MBD*, C.XV, S.135, Eylül 1991, s.19

açıklamalara yer verilir. Bu açıklamaların içinde yer yer “Sürdürülebilir Kalkınma” kavramının altının çizilerek kullanıldığı görülür. Kavram, “çevre politikaları ile kalkınma stratejilerinin bütünleştirilmesi için bir çerçeve” çizer. Amaç, “bugünün gereksinmelerini ve beklentilerini, geleceğin gereksinme ve beklentilerinden ödün vermeksizin karşılamanın yollarını aramak” olarak belirtilir (29).

Rapor, kalkınma yolunda olan ülkelerin, çevreye uyumlu kalkınmayı yalnız başlarına gerçekleştirmeleri için gereken sermaye, bilgi, bilim ve teknik donanımın yetersizliğini vurgular. Bu nedenle, sanayileşmiş ülkelerin destek vermesi gerektiği çünkü, artık sorunların “globalleştiği” belirtilir (30). Ülkelerin büyümesi, gelişmesi ve bunun çevreye uyumluluğunun yani sürdürülebilirliğin doğru algılanması biraz da bu desteklere bağlı görülmektedir (31).

Rio de Janeiro’da 3-14 Haziran 1992 yılında yapılan Çevre ve Kalkınma Konferansından çıkan sonuç, “Sürdürülebilir Kalkınma” kavramının amacı ve içeriğini destekler doğrultudadır. Ancak, dünyada yaşayan insanların yüzde yedisini Amerika Birleşik Devletleri nüfusunun oluşturmasına karşılık toplam enerjinin yüzde otuzu bu ülkede

(29) DÇKK: "Ortak...", a.g.r., s.67 vd.

(30) DÇKK: "Ortak...", a.g.r.'da, ek 1, "Çevre Hukuku İlkeleri Öneri Özeti", madde 7, s.414 ve önceki bölümler.

(31) KAHRAMAN, Nüzhet: "Sürdürülebilir Kalkınma ve Turizm", *HÜİBF Dergisi*, C. 12, 1994, s.27

kullanılmaktadır (32). Başka bir değerlendirmede ise, otuz Hintli'ye karşılık bir Amerika'nın doğal kaynakları tüketmekte olduğu belirtilmektedir (33). Örnekler çoğaltılabilir. Bununla beraber, yapılan bu toplantılar sonunda alınan kararların uygulanmasında, zenginlerin samimi olduklarına, daha az üreten ve tüketen ülke insanların inanmaları pek olası görülmemektedir.

C. ÇEVRESEL ETKİ DEĞERLENDİRMESİ

İnsan çeşitli etkinlikler ile doğal çevreyi değiştirirken toprakla birlikte diğer doğal kaynaklar da toplumsal yaşam olanaklarını biçimlendirmektedir. Örneğin, kömür yatakları bir toplumun sanayileşmesine olanak sağlar. Bunu yaparken akarsular, göller, denizler ya da havanın kalitesinde değişimler olur. Böylece yeni kuşaklarda olumlu olumsuz etkilenmeler ortaya çıkar (34). Olumsuz etkilenmelerin en aza indirilebilmesi için çevresel çatışmaların en aza indirilmesi gerekir. Bu, bir dizi karmaşık sorun üzerinde çalışılarak alınacak kararlara destek anlamına gelir (35). Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) olarak adlandırılan çalışmalar kendi içinde tutarlı öneriler listesi ile sonuçlandırılır. Kesin-son kararı ÇED çalışması yapanlar değil, yetkili ve sorumlu olanlar verir (36).

-
- (32) LEESON, Susan M.: (Çev. Erkan Akın), "Ekolojik Bunalımın Yarattığı Felsefi İmalar: Liberalizme Meydan Okuyan Otoriterlik", *Türkiye Günlüğü*, S.3, Haziran 1989, s.49
- (33) KARACA, Hayrettin: "Sürdürülebilir Bir Yaşam İçin İnsan Verimliliği" *Yeni Türkiye*, S.5, Temmuz-Ağustos 1995, s.66
- (34) KANN, Mark E.: "Politics...", s.252
- (35) BLACK, Peter E.: *Environmental Impact Analysis*, NewYork, 1981, s.21-22
- (36) USLU, Orhan: *Çevresel Etki Değerlendirmesi*, Ekim 1986, TÇSV Yayını, s.21

Çevresel etki değerlendirmesi çalışmalarının, projelerin gerçekleştirilmesini geciktirdiği, gelişmeyi önlediğini ileri sürenler bulunmaktadır (37). Buna verilecek yanıt, Nil vadisi üzerinde kurulan ve zenginlik kaynağı olacağı öne sürülen Assuan Barajının, günümüze bir çok sorunu (38) taşıması olabilir. O halde ihmaller, çevresel planlama eksiklikleri, sorunları çözmek yerine giderilmesi olanaksız olan durumları da beraberinde getirebilecektir (39).

Çevre üzerine etkisi olacağı belirlenen her projenin kamu otoritesinin onayını alması gereklidir (40). Amaç, ekonomik ve toplumsal gelişmeyi önlemeden çevre değerlerini korumaktır (41).

Ülkelerin büyümesini rakamsal olarak vermek olanaklıdır. Yalnız, çevre sorunlarının karmaşık neden ve sonuçlarına nasıl katlanılacağı sorusuna da yanıt verilebilmelidir. Örneğin, kirlenmenin toplumsal maliyetini kim, nasıl ödeyecektir.

(37) USLU, Orhan: "Çevresel...", a.g.e., s.21

(38) TKİ: *Çevre ve Yerel Yönetim*, Ferzan Bayramoğlu Yıldırım (Haz.), TKİ-IULA EMME Yayını, Kent Basımevi, İstanbul, 1993, s.30-31; LABORİT, Henri: (Çev. Bertan Onaran), *İnsan ve Kent*, Payel Yayınevi, İstanbul, 1990, s.188

(39) EDMUNDS, Stahrl ve LATEY, John: *Environmental Administration*, Mc Graw-Hill Book Company, New York, 1973, s.8

(40) ERBAY, Yusuf: "Avrupa Topluluğunun Çevre Politikası", *TİD*, Y.64, S.396, Eylül 1992, s.150

(41) YÜCEL, Muzaffer: "Türkiye'de Çevresel Etki Değerlendirmesi" *Çevre ve İnsan*, Y.3, S.7, Mart 1988, s.28

Bugün ÇED uygulamasında ülkeler, farklı yöntemlerden yararlanmaktadırlar. Leopold matrisi, Aberdeen matrisi, Overlays ve Battelle yöntemleri gibi (42).

Doğanın bir parçası olan insanın onunla uyumlu yaşayabilmesi, uygun çevresel yönetim stratejilerine (planlarına) bağlıdır. Planların belirlenmesinin teknik, ekonomik, yönetsel, felsefi boyutları bulunmaktadır. Yönetsel anlamda bakıldığında, insanın aldığı kararlar aslında kendisi içindir. Bu, davranışlarının ve etkinliklerinin yönetimi anlamına gelir (43). Politik açıdan ele alındığında, ÇED uygulamasında, ihmal edilen en önemli noktanın, kararlara halkın katılımını sağlanması için bir çaba gösterilmediğidir. Oysa çevresel demokrasi oluşturulmadığında ekonomik ve toplumsal gelişme ile çevre arasında dengesizlik (44) daha da artabilecektir.

Çevresel demokrasinin olmadığı durumlarda, insan hakkı olarak çevre hakkından (45); fırsat ve olanak eşitliği anlamında, eğitim hakkından söz edilmesi pek olası görülmemektedir.

(42) Bilgi için bkz.: BERKES, Fikret: *Temel Deniz Bilimi ve Deniz Çevresinin Korunması*, İstanbul, 1983, s.47; USLU, Orhan: "Çevresel...", a.g.e., s.131-155; KILIÇER, Turgut: "Çevresel Etki Değerlendirmesi ve İdari Yapı" *TİD.*, Y.57, S.369, Aralık 1985, s.4; ÖÇKKB: *Çevre Koruma Rehber Kitabı*, Ağaoğlu, Nevzat v.d. (Haz), Ankara, 1996, s.153-161

(43) EDMUNDS, Shahri ve LATEY, John: "Environmental...", a.g.e., s.16

(44) KANN, Mark E.: "Politics...", a.g.e., s.252-272

(45) ÖZDEK, Yasemin E.: *İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı*, TODAİE Yayını, No:249, Ankara, Şubat 1993, s.121

D. ÇEVRE HAKKI VE EĞİTİMİ

1. Çevre Hakkı

Hava, su, toprak insanlar tarafından ortak kullanılan kaynaklardır. Başka bir deyişle, insanlığın ortak malıdır. Ortak mal kavramı, mal üzerinde mülkiyet hakkını, dolayısıyla istenildiği gibi kullanılabileceği görüşünün yıllarca adeta ideolojik bir biçimde şiddetle savunulmasına neden olmuştur. Kaynakların tükenebilir oluşunun anlaşılması ile mülkiyetin kullanımına sınırlandırmalar getirilmeye başlanmıştır (46). Yeni durum, Stockholm'den bu yana giderek daha bir netlik kazanmıştır. Bu netlik, Çevre İdare Hukuku, Çevre Ceza Hukuku, Çevre Özel Hukuku gibi hukuk dallarının oluşmasına yardımcı olmuştur (47).

Mülkiyetin kullanılmasının sınırlandırılması komşuluktan (48) başlar. Yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası (49) boyuta ulaşır. Uluslararası işbirliğine gidilmesi (50) zorunluluğu ortaya çıkar. Bu, çevre sorunlarının sınır tanımazlığının doğal bir sonucudur.

-
- (46) DALES, J. H.: (Çev. İ. Orhan Türköz), *Çevre Sorunlarının Hukuki ve Ekonomik Temelleri*, Alaş Basım İmalat Sanayi, Tarihsiz, s.59-75
- (47) AYBAY, Aydın: "Çevre ve Hukuk", Ruşen Keleş (Haz.), *İnsan Çevre Toplum*, İmge Kitabevi, Ocak 1992, s.215-222
- (48) ÇÖRTOĞLU, İ. Sahir: *Komşuluk Hukukunda Taşınmaz Mülkiyetinin Kullanılmasının Çevreye Etki ve Sonuçları (MK.661)*, AİTİA Yayını No:202, Ankara, s.24-30
- (49) HAMAMCI, Can: "Çevre ve Hukuk", *Fehmi Yavuz'a Armağan*, SBF Yayını No:528, Ankara, 1983, s. 239-250; Pazarcı, Hüseyin: "Çevre Sorunlarının Uluslararası Boyutları ve Uluslararası Hukuk", *Fehmi Yavuz'a Armağan*, SBF. Yayını No:528, Ankara, 1983, s.201-237
- (50) KISS, Alexandre: (Çev. Musa Eken), "Çevre Konusunda Uluslararası Kuruluşların İşbirliği" *TİD.*, Y.64, S.395, Haziran 1992, s.205-229

Haklar, tarihsel süreçte, bireyci temele dayalı geleneksel özgürlüklerden, toplumsal haklara, oradan yeni haklar adı verilen çevre hakkı, barış hakkı, gelişme hakkı, insan hakkı kavramlarına doğru bir genişleme gösterirler (51).

Düşünce bazında, uluslararası kabul gören çevre hakkı, ülkeleri bağlayıcı kararlar biçimine dönüşmemektedir (52). Buna neden olarak, sanayileşmiş ülkelerin uluslararası ekonomik çıkarları ile sanayileşmekte olanların kendi içlerindeki çevre-ekonomi, çevre-kalkınma çatışmaları (53) ileri sürülebilir. Ayrıca, sanayileşme yolunda olan ülkelerde, çevre ve demokrasi arasındaki ilişkinin de (54) yeterince anlaşılamadığı söylenebilir. Ekonomik gelişme-büyüme ile çevre ve demokrasinin (55) örtüştüğünün farkına varılamaması ya da gözardı edilmesi bu sonucu beraberinde getirmektedir.

Çevre hakkı, kalkınma, demokrasi bağlamında; toplumsal bir kurum olan eğitimin yeri, önemi, rolü ve işlevi yadsınamaz. Başka bir anlatımla, eğitilmemiş toplumlarda yoksulluktan zenginliğe, uyumlu çevre

-
- (51) KABOĞLU, İbrahim Ö.: "Çevre Hakkı Üzerine, Bir Danıştay Kararının Düşündürdükleri", *İnsan Hakları Yılığı*, 1988-1989, C.10-11, s.113; KARAMAN, Zerrin Toprak: "Çevre Kirliliğinin Giderilmesinde Uzlaşmacı Politika, İzmir Körfezi İçin Bir Yaklaşım", *AİD*, C.25, S.4, Aralık 1992, s.119.; ÖZDEK, Yasemin E.: "İnsan...", a.g.e., s.23-55
- (52) ERTÜRK, Hasan: *Çevre Bilimlerine Giriş*, UÜ Yayını No:96, Bursa, s.155
- (53) KABOĞLU, İbrahim Ö.: "Çevre...", a.g.m., s.111
- (54) ÖZDEK, Yasemin E.: "İnsan...", a.g.e., s.120-121
- (55) KAN, Mark E.: "Politics...", a.g.e., s.253

ilişkilerine, demokrasiye (56) geçilmesi ya da bunlara ulaşma arzusunun uyanması olası görülmemektedir.

2. Çevre Eğitimi

Birçok konuda olduğu gibi çevre ve çevreye yönelik sorunların çözümünde, eğitimin önemli bir olgu olduğu vurgulanmaktadır. Bununla beraber tek belirleyici etmen değildir (57). Belirleyici olmaması diğer toplumsal kurumları etkilemeyeceği anlamına gelmez. Aksine hem etkiler, hem de etkilenir (58). Sorun; bilimsel, teknolojik gelişmeler karşısında “hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli” (59) bireylerin nasıl, kimlerle, hangi biçim ve yöntemlerle yetiştirileceği olarak belirlenebilir.

-
- (56) Lipset, demokrasinin yaşamasının ülkelerin eğitim düzeyinin yüksekliğine bağlı olduğunu belirtir. Ancak, bir eğitimci olan John Dewey'den şu görüşü de aktarmayı ihmal etmez: Eğitim sistemlerinin demokrasi üzerinde olumlu etkisi olmakla beraber, istikrarsızlıkların kaynağı da olabilir. Örneğin, "1916'da Alman Eğitim Sisteminin amacı, kişiliği geliştirmekten çok, disiplini öğretmektir. Asıl hedef, varolan kurumların anlam ve amaçlarını kavratmak, benimsetmek ve bunlara körü körüne boyun eğilmesinin sağlanmasıydı." Bkz.; LİPSET, Seymour Martin: (Çev. Mete Tunçay), *Siyasal İnsan*, Teori Yayınları, Ankara, Ekim 1986, s.37-39
- (57) GERAY, Cevat: "Çevre için Eğitim" *İnsan Çevre Toplum*, Ruşen Keleş (Haz.), İmge Kitabevi, Ankara, Ocak 1992, s.223-224
- (58) Toplumsal kurumların karşılıklı etkileşimleri için bkz: FREYER, Hans: (Çev. Nermin Abadan), *Sosyolojiye Giriş*, SBF Yayını No:71/53, Ajans Türk Matbaası, Ankara, 1957; LUNDBERG, George A.-SCHRAG, Clarence C. ve LARSEN, Otto N.: (Çev. Özer Ozankaya, Ülker Gürkan), *Sosyoloji*, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayını, No:20, Cilt II, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1970; TAN, Mine E.: *Toplumbilimine Giriş-Temel Kavramlar*, AÜEF Yayını No:97, Sevinç Matbaası, Ankara, 1981
- (59) R.G.: *Milli Eğitim Temel Kanunu*, Kanun No:2842, S.18081, T.18.6.1983, Genel Amaçlar, Madde 2

"Yeni öğrenilen gerçekler" den olan çevre sorunları ve çözümleri ile donanmış öğretmenler yetiştirerek, onların öğrencilerini eğitmelerini beklemek bir yaklaşım olabilir. Ancak bunun için yeterli zaman kalmamıştır. Çünkü, eğitim sorunu yeni değerleri benimseme değil eski değerlerden vazgeçme ile de ilgilidir (60) Bu, eğitimin kültür birikimi ve aktarım işlevi (tutucu yönü) ne aykırı bir durumdur. Sorunun çözümü için eğitimin, doğal ve toplumsal çevreyi değiştirmek, geliştirmek işlevi (ilerlemeci yönü) ile dengelemesi beklenir (61). Dengelenebilmesi ise, toplumsal yapının; ekonomik ve yönetsel kurumların kabul etmeye hazır olmalarına bağlıdır. Örneğin, matbaanın ikiyüzyıllık bir gecikme ile toplum yaşamına girmesi, dengesizliğin bir ifadesidir. Başka bir deyişle, eğitim ikinci işlevini yerine getirememiştir.

Eğitim olgusunun, formal ve informal anlamları içerdiğini belirtmek gerekir:

Formal eğitim, önceden belirlenmiş amaçlar doğrultusunda, programları hazırlanarak planlı olarak yapılır. Öğretimle gerçekleştirilir. Okullar, halk eğitim merkezleri, askerlik gibi alanları kapsar. Aralarındaki fark; yaş, süre, konu olarak belirtilebilir (62). Örgün ve yaygın eğitim (ya da halk eğitimi) olarak da isimlendirilebilir.

-
- (60) BROWN, Lester R.: (Çev. Kemal Tosun v.d.), *Yirmidokuzuncu Gün-Dünya Kaynakları Karşısında İnsan İhtiyaçları*, İFİİE Yayını, No:43, Arpaz Matbaacılık, İstanbul, 1979, s.283-284
- (61) LUNDBERG, George A. v.d.: "Sosyoloji...", a.g.e., s.167-169; TEZCAN, Mahmut: *Eğitim Sosyolojisi*, AÜEBF, Yayını No: 150, Ankara, 1985, s.66-67; GERAY, Cevat: "Çevre...", a.g.m., s.223
- (62) FİDAN, Nurettin ve ERDEN, Münire: *Eğitime Giriş*, Ankara, 1993, s.13-15

İnformal eğitim, biçimsel olmayan kendiliğinden oluşan, gelişigüzel de öğrenilebilenleri ifade eder. Bir anlamda doğal eğitimidir. Ailede, arkadaş grubunda, ya da televizyon gibi araçlarla gözlem, taklit, tekrar ve telkinle öğrenilen, davranışlar üzerinde etkili olan bir eğitimidir (63). Formal ve informal eğitimin niteliği, bireyde olumlu ya da olumsuz davranışlar olarak görülür.

Geçiş toplumu ya da sanayileşmekte olan ülkeler bağlamında, formal eğitimin nasıl etkili olabileceği tartışılmaktadır. Durum böyle olunca, çevre ve çevre sorunlarında eğitsel başarı nasıl sağlanacaktır sorusunun yanıtı daha da bir önem kazanmaktadır.

1972 Stockholm Konferansında ilk defa çevrenin tüm içeriği, insanla ilişkisi uluslararası düzeyde incelenmiştir. Çevre eğitiminin (64) ekolojik bir tanım olmayıp bağımsız bir çalışma alanı olarak tanınması sağlanmıştır (65). Ancak bundan sonradır ki, uluslararası bir dizi seminer, kongre, konferans gerçekleştirilmiştir. Bazıları şunlardır:

-
- (63) TEZCAN, Mahmut: "Eğitim...", a.g.e., s.41; FİDAN, Nurettin ve MÜNİRE Erden: "Eğitime...", a.g.e., s.6-7
 - (64) "Environmental Education" literatürde "Çevre Eğitimi" olarak yer almıştır. Ancak çevrenin eğitilmesi gibi bir anlam, Türkçe'de kavramsal karışıklık oluşturmaktadır. Bu nedenle "Çevre İçin Eğitim" olarak kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Bkz.: ÖZOĞLU, Süleyman Çetin: "Yaygın Eğitim Düzeyinde Çevre İçin Eğitim" *Çevre Eğitimi*, TÇV Yayını, Ankara, Mart 1993, s.65-81; GERAY, Cevat: "Çevre...", a.g.m., s.223-240
 - (65) Connect: "Environmental Education: Quo vadis?", *Unesco-Unep Environmental Education Newsletter*, Vol. XX, No:2, June 1995, s.1

- Danimarka'nın Rungsted kasabasında 1974 Haziranında toplanan Çevre Sorunları Eğitimi Konferansı (66),
- Yugoslavya'nın Belgrad kentinde 1975 yılında ortaya konan Belgrad Belgesi (67),
- 1977 yılında Gürcistan'ın Tiflis kentinde yapılan toplantı (68),
- Tiflis'den on yıl sonra 1987'de, Rusya'nın Moskova kentinde toplanarak, uluslararası çevre eğitiminin ve öğretiminin stratejilerinin belirlendiği kongre (69),
- 1988 Nairobi-Paris toplantısı (70).

Alınan kararların örgün ve yaygın eğitim çalışmalarına ışık tuttuğu görülmektedir. Ancak, her düzeyde eğitim kurumunda ayrı bir ders olarak çevrenin yer almasının sorunu çözeceğinin bir yanılgı olduğunu belirtmek

(66) YAVUZ, Fehmi: "Çevre...", a.g.e., s.59

(67) Connect: "Environmental...", a.g.m., s.1

(68) Connect: "Environmental...", a.g.m., s.1

(69) Connect: "Environmental...", a.g.m., s.1

(70) DEMİRTAŞ, Abdullah: "Çevre Eğitimi Stratejilerine Uygun Program Geliştirme: İlkeler ve Sorunlar", *Çevre ve İnsan*, Y.4, 12 Eylül 1990, s.38

gerekir. Çevrenin disiplinlerarası bir konu olması onun değişik dalların içinde yer almasının daha doğru olacağı görüşünü güçlendirmektedir (71).

Çevre eğitiminde yalnızca bilginin aktarılması yeterli değildir. Daha çok uygulamaya dönük çalışmalar (72) bireylerde, kalıcı öğrenmeleri sağlayarak olumlu davranış değişimlerini beraberinde getirebilecektir.

-
- (71) NEYİŞÇİ, Tuncay: "Çevre ve Eğitim Mi? Eğitim ve Çevre Mi?", İlhami Kızıroğlu (Ed.), *II. Uluslararası Ekoloji ve Çevre Sorunları Sempozyumu*, 5-7 Kasım 1992, Ankara, 1993, s.38-41; KAYİHAN, Şahika: "Doğanın Korunmasında Eğitimin Yeri", *İnsan ve Çevre*, TÇSV yayını, Ankara, 1982, s.48-49; ÖZİNÖNÜ, Kemal: "İnsan-Çevre Etkileşimi Çevre Sorunlarının Kaynağı ise Çevre Eğitimi Sorunların Çözümü ve Önlenmesinde Katalizör Olabilir mi?" *Ulusal Çevre Sempozyumu (12-15 Kasım 1984, Adana)*, TÜBİTAK Yayını, No:623, s.985
- (72) Bilgi için bkz.: Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı, Unesco-Unep Uluslararası Çevre Programı: *Türkiye Çevre Eğitimi ve Öğretimi için Ulusal Strateji ve Uygulama Planları, Nihai Rapor*, Ankara, 1990, s.18-34; Çevre Bakanlığı: *I. Çevre Şurası Sonuç Raporu (18-21 Eylül 1991)*, Ankara, 1994, s.50-63

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEVRE SORUNLARININ GÖRÜNÜMÜ

Çevre sorunları nedenlerinin başında sanayileşme, kentleşme ve nüfus artışının geldiği bilinmektedir. Nedenlerin sonucunda ortamlarda görülen sorunlar ise, yaşamsal kaynaklarla ilgilidir. Bunlar hava, su ve topraktır. Kaynakların bozulması ya da yok olması kentsel ve kırsal alanlarda nitelik ve nicelik olarak farklılıklar göstermektedir

A. KIRSAL ALAN ÇEVRE SORUNLARI

Toplumların yerleşmelerinde; nüfusun işlevsel yapısı, teknik gelişme düzeyi ve işlevlerin yoğunlaşma durumu “kentsel”, “kırsal” ayrımında başvurulabilecek ölçütlerdir (1).

Kırsal çevrenin ögeleri “iklim, toprak, bitki örtüsü, su kaynakları, hayvanlar ve görünüm” (2) olarak belirtilebilir. Ögelerin birbirleriyle karşılıklı etkileşimleri karmaşık ancak dengelidir. Ögelerden birinde olabilecek bir değişme, bütüne yansımaktadır.

-
- (1) PİORO, Zygmunt:(Çev. Raci Bademli) "Yerleşme Dizgelerinin Çevrebilimsel Bir Yorumu: Kuramsal Temel ve Araştırma Sorunları" Ruşen Keleş (Haz.), *Yerleşim ve Çevre Bilim Sorunları Kuram ve Uygulama*, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını, Olgaç Matbaası, 1984, s.80-81
 - (2) ÇAĞLAR, Yücel: "Kırsal Çevre Sorunları ve Köylüler", Yakın Ertürk (Haz.), *Toplum ve Çevre*, Sosyoloji Derneği Yayını, Önder Matbaacılık, Ankara, 1993, s.39-40

Kırsal alanda iklim, toprak, su ve bitki örtüsünün oluşturduğu bütün, yaşama ortamlarını ifade eder (3). Yaşama ortamlarının doğal etkileşimlerinin incelenmesi yeterli değildir. Çünkü, yapay çevre, nüfus, ekonomik yapı, toplumsal örgütlenmelerle kültür de kır ve kentte çevresel değişimleri etkiler (4). Bu nedenle kırsal ve kentsel alanda çevre sorunlarının bütünselliğinin gözardı edilmemesi bir gerekliliktir.

Türkiye'nin kırsal alanda görülen çevre ve çevreye yönelik sorunları, topraklarla, sularla yoğunlaşmaktadır.

1. Topraklarda Görülen Sorunlar

Tarımsal üretimin önemli öğelerinden birisi topraktır. Toprak ise kıt kaynaklardandır (5). Verimli bir toprağın her santimetre küpünde milyarlarca canlı organizma barınmaktadır (6). Toprağın yok olması ya da niteliğinin bozulması bu nedenle önemlidir. Çünkü, bir santimetre küplük toprağın oluşumunda yüzlerce yılın geçmesi gerekmektedir (7). Bununla

(3) ÇAĞLAR, Yücel: "Kırsal...", a.g.m., s.38

(4) PİORO, Zygmunt: "Yerleşme...", a.g.m., s.82-83

(5) TEKİNEL, Osman - ÇEVİK, Bahri ve KUMOVA, Yıldırım : "Ülkemizde Tarım Topraklarının Genel Kullanım Politikasındaki Gelişmeler" Türker Altan ve Celal Önsoy (Haz.), *Sanayi Yerleşimi, Turizm Yerleşmeleri ve Tarım Topraklarının Ülkesel Arazi Kullanımı İçinde Değerlendirilmesi Kollokyumu*, Adana, Kasım 1985, s.31

(6) CAPRA, Fritjof: (Çev. Mustafa Armağan), *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası*, 2. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul, 1992, s.287

(7) YAVUZ, Fehmi: *Çevre Sorunları Genellikle ve Ülkemiz Açısından*, SBF Yayını, No:385, Ankara, 1975, s.82

beraber, bu kuramsal bir yaklaşımdır. Erozyonun yoğun yaşandığı Türkiye’de, taşınan toprağın yerini yenisinin alması olanaksızdır. Türkiye’de orta şiddette erozyona uğrayan toprakların arazi toplamına oranı % 67.81 gibi yüksek bir rakama ulaşmaktadır (8).

Tarımsal mücadele ilaçlarının kullanımı, aşırı gübreleme ile verimli toprakların, orman alanlarının yerleşime açılması da diğer bazı sorunlar olarak belirtilebilir (9). Bunların yanında, sanayi yer seçimlerinin yanlışlığı, turistik kullanımların plansızlığı, denetimsizliği ve büyük kamu yatırımları (10) bir başka büyük sorun grubunu oluşturur.

Kırsal alanda toprağın fiziksel, kimyasal , biyolojik ve jeolojik yapısının bozulmasının (11) dışında görünen ancak ondan bağımsız olmayan diğer sorun göçtür.

Göçün nedenlerinden bazıları, tarımda makinalaşma, artan nüfusu toprağın besleyememesi (12) ile topraksız olanların yoksulluktan kentlere

-
- (8) Çevre Bakanlığı : *I. Çevre Şurası Sonuç Raporu*, Ankara 1994, s.81
 - (9) KELEŞ, Ruşen ve HAMAMCI, Can: *Çevrebilim*, İmge Kitabevi Yayınları, No:67, Ankara 1993, s.107-112
 - (10) TEKİNEL, Osman v.d.: "Ülkemizde...", a.g.e., s.32-33; BİLGİN, Yaşar: "Çevre Kirlenmesinin Eko-Sistem ve Halk Sağlığına Etkileri" Kriton Curi (Ed.), *Uluslararası Çevre Sorunları Sempozyumu*, 2. Kitap, Marmara Rotary Kulübü, İstanbul, 1991, s.219; YARCAN, Şükrü: "Turizm, Nüfus ve Çevre", *Nüfus ve Çevre Konferansı*, TÇSV Yayını, Mart 1988, s.116-137; YARMAN, Tolga: "Enerji, Nüfus, Çevre", *Nüfus ve Çevre Konferansı*, TÇSV Yayını, Mart 1988, s.160-184
 - (11) KELEŞ, Ruşen ve HAMAMCI, Can: "Çevrebilim", a.g.e., s.106
 - (12) KARPUZCU, Mehmet: "Çevre Kontrolünde Öncelikler" Günay Kacasoy (Ed.), *Uluslararası Çevre'91 Kongresi*, Türk Kadını Güçlendirme ve Tanıtma Vakfı, Eylül 1991, s.253

yönelimleri (13) olarak gösterilebilir. Bu yönelimde, ilk bakışta görülemeyen sorunlar bulunmaktadır. Görülemeyenler; kırsal kesimin işgücü, eğitim ve zenginlikleri bakımından yoksullaşmasıdır (14). Bir anlamda toplumsal, ekonomik ve entellektüel erozyon yaşanmaktadır (15).

2. Sularda ve Havada Görülen Sorunlar

Su, doğal ya da yapay hiç bir maddenin yerini alamayacağı (16) yaşam için gerekli olan kaynaktır. Eritici, taşıyıcı ve besleyici özellikleri nedeni ile de yaşamsal önem taşır (17). İnsanla beraber birçok canlının ağırlığının 3/4'ünün sudan oluşması (18) bu yaşam kaynağının diğer bir özelliğidir.

Kırsal alanda çevre sorunları kısa sürede ortaya çıkmamakla birlikte, çıktığında da onarım gerçekleşmemektedir. Sorunların etkileri, ortaya çıktığı alandaki canlılarla da sınırlı kalmamaktadır (19). Sularla kirliliğin

-
- (13) BROWN, Lester R.: (Çev. Kemal Tosun v.d.), *Yirmidokuzuncu Gün-Dünya Kaynakları Karşısında İnsan İhtiyaçları*, İFİİE Yayını, No:43, Arpaz Matbaacılık, İstanbul, 1979, s.208-209
 - (14) BECK, Jan Mansvelt: (Çev. Kadir Canatan), *Çevre ve Üçüncü Dünya*, Endülüs Yayınları 5, İstanbul, 1990, s.103
 - (15) YAVUZ, Fehmi: "Çevre...", a.g.e., s.24-25
 - (16) AT Komisyonu Enformasyon Temsilciliği: *Avrupa'da Çevre Sorunları*, Nüve Matbaası, Ankara, 1979, s.28
 - (17) SÖNMEZ, Necmi: "Çevre, Toprak, İnsan", Ruşen Keleş (Haz.), *İnsan Çevre Toplum*, İmge Kitabevi Yayını No: 46, Ankara, Ocak 1992, s.57
 - (18) KELEŞ, Ruşen ve HAMAMCI, Can: "Çevrebilim...", a.g.e., s.95-96
 - (19) ÇAĞLAR, Yücel: "Kırsal...", a.g.m., s.49

hızla taşınması ve diğer yaşam ortamlarını etkilemesi gibi kaçınılmaz bir sonuç ortaya çıkabilmektedir.

Kullanılan tarım ilaçları, aşırı gübreleme, insan ve hayvansal atıklar gibi kirletici maddeler, önce toprağa oradan sulara geçmektedir (20). Kırsal alandaki atıkların içme sularına karışması sonucunda, bulaşıcı-öldürücü hastalıklar ortaya çıkmaktadır (21). Kirletici maddelerin taşınması bölgesel, ulusal ve uluslararası sularda bozulma ya da canlıların yok olmasına neden olmaktadır. Öte yandan, yıllarca güvenle kullanılan yeraltı sularının da kirlenmekte olduğunu yapılan araştırmalar göstermektedir (22).

Kırsal alanda verimli toprakların turizme açılması ile sularda kirlenme (23) yaygınlaşmaktadır. Turizm mevsiminde, nüfusu birden artan turistik yerlerde, çeşitli atıkların yönetimini ve denetimini yapması beklenen yerel yönetimlerin güçsüzlüğü ise bilinen bir konudur.

Kırsal alanda kurulan bazı sınai tesislerle termik santrallerin hava, toprak ve sularda oluşturdukları kirlenmeler bir başka önemli sorundur (24).

-
- (20) USLU, Orhan ve TÜRKMEN, Ayşen: *Su Kirliliği ve Kontrolü*, Çevre Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1987, s.19-20
 - (21) Türkiye'de ve gelişmekte olan diğer ülkelerde özellikle bebek ölümlerinin yüksek olduğu bilinmektedir.
 - (22) PANASEWICH, Carol: (Çev: Ussal Zeki Çapan), *Yeraltı Suyunun Tarım İlaçlarından Korunması*, *Çevre ve İnsan*, Y.1, S.1, Haziran 1986, s.32-33; USLU, Orhan ve TÜRKMEN, Ayşen: "Su...", a.g.e., s.248
 - (23) YARCAN, Şükrü: "Turizm...", a.g.m., s.125-126
 - (24) YARMAN, Tolga: "Enerji...", a.g.m., s.180-182; Sorunlar ve sorular için ayrıca bkz: ANADOL, Kemal: *Termik Santrallere Hayır*, Verso Yayıncılık, Ankara, Haziran 1991

Örneğin termik santrallerin sulara (akarsu, göl, deniz) sıcak su bırakmaları ile ortaya “ısıl kirlenme” sorunu çıkmaktadır. Isıl kirlenme sonucu sularda yaşam son bulmaktadır (25).

Enerji üretiminin durdurulması düşünülmemektedir. Ancak çevresel etkiler gözardı edilmeden, yenilenebilir kaynaklar da bir seçenek olarak değerlendirilmelidir. Diğer önemli bir seçenek ise çevre dostu olduğu ileri sürülen hidrojen enerjisi olabilir. Otomobilden, uzay araçlarına kadar geniş bir alanda kullanılabilecek olan bu enerji türü için Türkiye’de altyapı çalışmalarına başlanmadığı görülmektedir (26).

B. KENTSEL ALAN ÇEVRE SORUNLARI

Tüm ülkelerin kent nüfusları artmaktadır. Avrupa’da kent nüfusunun artışı ortalama % 0.8 (27) iken, Türkiye’de bu oranın, 2000 yılında % 4.5’e ulaşacağı belirtilmektedir. Yıllık doğal artış % 1.7 olarak hesaplandığında geriye % 2.8 oranında bir nüfusu kente göç (28) edenlerin oluşturacağı ileri sürülebilir. Sanayileşmekte olan diğer ülkelerde

(25) USLU, Orhan ve TÜRKMAN, Ayşen: "Su...", a.g.e., s.300

(26) Yenilenebilir enerji kaynakları kullanılarak sudan elde edilmesi düşünülen hidrojen enerjisinin tasarruf sağladığı ileri sürülmektedir. Örneğin, 1 m³ sudan 108,7 kg hidrojen üretildiğinde, bunun 442 lt. benzine eş değer olduğu belirtilmektedir. Bkz : ÜLTANIR, Mustafa Özcan: "21. Yüzyılın Yakıtı Hidrojen", *Bilim ve Teknik*, S.344, Temmuz 1996, s.58-62

(27) TORTOP, Nuri: *Yönetim Bilimi*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1983, s.266

(28) Nüfusu 20.000 ve üzerinde olan yerleşmelere göre hesaplanmıştır. Bkz. DPT: *Yerleşme ve Şehirleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, DPT:2408, ÖİK:469, Temmuz 1995, s.16

kent nüfusunun artışının % 2.3 ile % 2.9 arasında değiştiği (29) görülmektedir. Bu oranlar ile Türkiye'nin kent nüfusu artışı arasında benzerlik, benzer sorunların yaşandığının bir ifadesi olarak da değerlendirilebilir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye'de hızlanan kentleşmenin belirgin özelliği, göç edenlerin büyük kentleri seçme eğiliminde olmalarıdır (30). Bu seçim sonucu kentlerde nüfus hızla artmaktadır. Artış beraberinde birçok sorunu getirirken yenilerinin de oluşumuna kaynaklık etmektedir.

Dağınık yerleşme biçimi, eğitim, sağlık, ulaşım gibi kırsal alan sorunlarının çözümünde önemli bir engel olarak görülmektedir. Göç ile bazı kentlerde ortaya çıkan yığılmaların önlenmesi için toplum kalkınması, merkez köyler ya da yeni cazibe merkezleri oluşturma projeleri üretilmiş ancak yaşama geçirilememiştir (31).

Göçün yönlendirilmesinde mal ve hizmet üretimine devletin desteğinin yanında, kentlinin girişimciliğinin örtüştüğü örnekler de

(29) TORTOP, Nuri: "Yönetim..." a.g.e., s.266

(30) Büyük kentler, bölgelere dengeli olarak dağılmamıştır. 2000 yılı projeksiyonuna göre büyük kent sayısının yedi olması olasıdır. Bunlar; İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Adana, Gaziantep ve Konya'dır. Yedi kentin toplamı ise, Türkiye kentli nüfusunun % 60'ına yakını oluşturabilecektir. Ayrıca bkz.: KELEŞ, Ruşen: *Türkiye'de Kent Yönetimi*, (Proje Yönetimi: Türk Sosyal Bilimler Derneği), Sevinç Matbaası, Ankara, Ocak 1988, s.9-10

(31) Bilgi için bkz.: GERAY, Cevat: *Planlı Dönemde Köye Yönelik Çalışmalar - Sorunlar, Yaklaşımlar, Örgütlenmeler*, TODAİE Yayını No:139, Ankara 1974; TURAN, Kâmil: *Türk Tarım Toplumunun Sosyal Politika Açısından "Merkez Köyler" Projesinin Uygulama Olanakları*, AİTİA Yayını No:92, Ankara 1975; GÖNÜL, Mustafa: *Yerel Yönetim Birlikleri*, TODAİE Yayını No:159, Ankara 1977

bulunmaktadır. Bunlar; batı da Denizli, güneydoğu da Gaziantep, şimdilerde ise Çorum'dur.

Kırsal alanda sorunlar yaşanırken baskına uğrayan kentsel alanlarda, çeşitli ortamlar (hava, toprak, su) ve hizmetlerde (imar, içme suyu, konut v.d.) yoğun sorunlar yaşanmaktadır.

1. Ortamlarda Görülen Sorunlar (32)

a. Hava

Hava kirliliği, atmosfere bırakılan, atılan ya da salınan toz, duman, gaz, koku, su buharı gibi maddelerin havanın doğal bileşimini bozarak, doğal ve yapay çevreyi olumsuz yönde etkilemesinin gözlenebilmesini ve ölçülebilmesini ifade eder (33).

Kirlenme, sabit (baca) ve hareketli (eksoz) kaynakların bulundukları yerin konumu ile kullanım biçimine göre artmakta ya da azalmaktadır (34). Daha öz bir deyişle, enerji elde etmede kullanılan yakıtın cinsi örneğin,

(32) Ortamlar ve hizmetlerde görülen sorunlar birbirlerinden bağımsız düşünülmemektedir. Bununla beraber, betimsel olacağı kanısı ile ayrı başlıklar altında ele alınmaktadır.

(33) ALTUĞ, Fevzi: *Çevre Sorunları*, Uludağ Üniversitesi Yayını No:41, Bursa, 1990, s.24-25; KELEŞ, Ruşen ve HAMAMCI, Can: "Çevrebilim...", a.g.e., s.82-83; GÜNEY, Bahaeddin: "Çevre Sorunları", *I. Ulusal İdare Hukuku Kongresi*, Danıştay Basımevi, Ankara 1991, s.1160

(34) TODAİE: *Mahalli İdareler ve Çevre El Kitabı*, Birkan Uysal - Sezer (Ed.), Ankara, 1991, s.337; KELEŞ, Ruşen ve HAMAMCI, Can: "Çevrebilim...", a.g.e., s.83-85

fosil yakıt ise, kirlilik artmaktadır (35). Yer seçiminin yanlışlığı ve kullanılan teknolojinin yetersizliği ise örneğin, Yatağan, Yeniköy, Kemerköy (Gökova) üçgeninde (36) olduğu gibi çok boyutlu sorunları oluşturmaktadır.

Tüm sorunlar bilinmekle birlikte, önlemlerin alınmasında geç kalındığı gözlenmektedir. Doğalgaz kullanımına geçilen kentlerde yapılan ölçümlerde sınır değerlerin aşıldığının (37) açıklanması bunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bir bakıma doğalgaz tek kurtarıcı olmamaktadır.

Diğer yandan kentlerde nüfusun yığılmaya devam etmesi ile sabit ve hareketli kirletici kaynakların sayısı artmaktadır. Kentleşmenin bir gereği olan fiziksel, toplumsal, ekonomik planlamaların yetersiz kalışı ve politikaların oluşturulamaması (38) hava kirliliğinin çözümünü güçleştirmektedir.

Önceleri hava kirliliği içinde ele alınan gürültü artık ayrı bir başlık olarak incelenmeye başlanmıştır (39). Gürültü insanlarca istenmeyen ve

(35) DÇKK: (Çev. Belkıs Çorakçı), *Ortak Geleceğimiz*, TÇSV Yayını, Ankara, 1991, s.219-220

(36) Yarman, bu bölgede ortaya çıkan olumsuzluğa değinerek bölgeye "Şeytan Üçgeni" adını vermektedir. Bkz.: YARMAN, Tolga: "Enerji...", a.g.e., s.180-181

(37) DİE: *Türkiye İstatistik Yıllığı*, Ankara, Kasım 1992, s.34-39

(38) TEKELİ, İlhan: "Türkiye'de Kent Planlamanın Kurumsallaşması ve Günümüzdeki Sorunları", 2. *Türkiye Şehircilik Kongresi*, Mehmet Çubuk (Haz.), Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Matbaası, Ankara 1987, s.39

(39) Ayrıntılı bilgi için bkz.: TODAİE: "Mahalli...", a.g.e., s.362-386

rahatsız edici sesler anlamına gelir (40). Bu durum kapalı ya da açık alanlarda ortaya çıkabilir. Konutlar, işyerleri, inşaat alanları, fabrikalar, gibi ortamlar örnek verilebilir (41).

Atmosferdeki kirleticiler zamanla ya da aniden oluşan meteorolojik olaylarla örneğin, yağmur ile su ve toprağa karışmaktadır.

b. Su

"Su kaynaklarının kullanılmasını bozacak biçimde, organik, inorganik, biyolojik ve radyoaktif maddelerin suya karışması" (42) ile su kirliliği oluşmaktadır. Kirlenme, yüzey ve yüzeyaltındaki tüm sularda görülmektedir.

Su kirliliği yalnızca sanayileşmiş ülkelerin sorunu değildir. Diğer ülkelerde de su kirliliği, kentsel nüfusun artışına bağlı olarak ciddi boyutlara ulaşmıştır (43).

Kentsel alanda su kirliliğinin nedeni, katı ve sıvı atıkların hiçbir işleme uğramadan çevreye bırakılmasına bağlanabilir. Atıklar, evsel,

(40) GÖRMEZ, Kemal: *Türkiye'de Çevre Politikaları*, Gazi Büro, Ankara, 1991, s.49

(41) İSBİR, Eyüp G.: *Kentleşme Metropolitan Alan ve Yönetimi*, AİTİA Yayını No:185, Ankara 1982, s.44

(42) KELEŞ, Ruşen ve HAMAMCI, Can: "Çevrebilim...", a.g.e., s.96

(43) DÇKK: "Ortak...", a.g.r., s.293

endüstriyel ve hastane atıkları olarak özetlenebilir (44). Katı atıklar çöp adı ile boş alanlara bırakılmakta ya da akarsu, deniz ve göllere atılmaktadır. Boş alanlara bırakılanların oluşturduğu zehirli sıvılar yüzey ve yüzeyaltı sulara karışmaktadır (45).

Kentlerin alt yapısı olan kesimlerin de sıvı atıklar kanalizasyonlarla, alt yapısı olmayan kesimlerde doğrudan ortamlara salınmaktadır. Anayasa, yasa, tüzük ve yönetmelikler çeşitli yasaklar getirmiş olmalarına karşılık uygulama yeteneğinin henüz gelişmediği gözlenmektedir.

Özellikle kentleşmenin çarpıklığının bir sonucu olarak içme suyu havzaları tehdit altındadır (46). Su havzalarına kadar uzanan konutlaşmanın artık 1950'lerdeki gibi gereksinimlerden doğan gecekondu olmadığı, betonarme, çokkatlı ya da villakonu biçiminde olduğu izlenmektedir.

Türkiye sularının bir kısmında yaşam son bulmuştur. Bir kısmı ise yaşama savaşı vermektedir. Örneğin, hiçbir yaşam belirtisi olmayan Ankara çayı, Porsuk deresi taşıdıklarını Sakarya nehrine aktarmaktadır. Sakarya nehrinde zaman zaman görülen toplu balık ölümleri bu taşımalarla

(44) TOSUNER, Şahin: *Belediyelerin Çöp Sorunu ve Çözüm Önerileri - İstanbul Örneği*, MBBB Yayını No:88-1, İstanbul, s.10-11

(45) Değerlendirilmeyen çöpler açık alanlarda hava bacaları açılmadan stoklandığında oluşan gazların patlamasına neden olmaktadır. Örneğin, İstanbul Ümraniye çöplüğünün patlaması ile onlarca insan yaşamını yitirmiştir.

(46) AYDIN, Adnan: "Büyükçekmece İçme Suyu Havzasının Kirlilik Ön Etüdü", Kriton Curi (Ed.), 2. Kitap, *Uluslararası Çevre Sorunları Sempozyumu*, Marmara Rotary Kulübü, İstanbul 1991, s.274

birlikte diğerk evsel ve endüstriyel atıklarla birleşerek hızla su olma özelliğini kaybetmektedir (47). Haliç, İzmit ve İzmir Körfezlerinin durumu ise öteden beri bilinmektedir.

Çeşitli ekonomik çıkarlar, suların yakınlarında endüstriyel kuruluşların oluşmasına kaynaklık etmiştir. Değişik endüstrilerin soğutma suları yıllarca ısısı düşürülmeden sulara boşaltılmıştır. Bunun sonucunda oluşan ısıl kirlenme canlı türlerinin çoğalmalarının hızını azaltmış ya da yok etmiştir (48).

Geliştirilmiş yeni teknolojilerin çevre koruma ile ekonomik çıkarlar arasındaki karşıtlığı çözdüğü görülmektedir. Örneğin, "kimyasal asit yöntemi ile yapılan, baskı motifleri için eko-gravür teknolojisi ile günde 600 m3 atıksu yerine 150 m3 su yeterli olmaktadır. Bunun yanında günlük verimin, aynı işgücü ile üç katına çıktığı görülmektedir" (49). Önemli olan, Türkiye'nin bu ve benzeri teknolojilerin yurda girişini teşvik edebilmesidir. Öte yandan, içerde de çevre uyumlu teknoloji üretimi desteklenebilmelidir.

(47) ÖZDEMİR, Şevket: "Türkiye'de...", a.g.e., s.56

(48) KOCASOY, Günay: "Deniz Deşarjlarının Çevreye Etkilerinin Değerlendirilmesi" *ÇED Uygulamasından Örnekler*, TÇSV Yayını, Ankara, Ağustos 1987, s.129-130

(49) İLKİN, Akın ve ALKİN, Erdoğan: *Çevre Sorunları*, TOBB Yayını No:203, Ünal Ofset, Ankara, 5 Haziran 1991, s.36

c. Toprak

Kıt kaynaklardan biri olan toprak, insanla birlikte çok çeşitlilik gösteren diğer canlı varlıkları da besler (50). Bu işlevini gereğince yerine getirebilmesini plansız sanayileşme ve çarpık kentleşme süreci engellemektedir. Onun yapısını bozucu, kirletici, yok edici etkinlikler artarak sürmektedir.

Türkiye'de, büyüme eğilimi gösteren kentlerle, büyük kentlerde görülen toprakla ilgili sorunlar giderek yoğunlaşmaktadır. Bu yoğunluğun nedenleri olarak; eski bir sorun olan erozyon (51), göç ile oluşan nüfus baskısı, arazi (52) işgalleri, sanayi yer seçimi yanlışlıkları (53), arsa (54) üretilmemesi sayılabilir. Doğaldır ki yasal, yönetsel, örgütsel yetersizlikler de sayılan sorunların nitelik ve niceliğini etkileyen etmenlerdendir.

Göç ile ortaya çıkan nüfusun yoğunluğu (55) diğer sorunlara da kaynaklık etmektedir. Arsa üretiminin yeterli olmaması, kente göç edenlerin kamu ya da başkasına ait arazilerin işgalinin bir nedeni olarak

-
- (50) SCHUMACHER, E.F.: (Çev. Osman Deniztekin) *Küçük Güzeldir*, Cep Kitapları, İstanbul, 1989, s.76
- (51) GÖRMEZ, Kemal: "Türkiye'de...", a.g.e., s.36
- (52) Arazi: Ekilen ya da ekilebilen yer, toprak olarak tanımlanmaktadır. Bkz. ÖZÖN, Mustafa Nihat: *Osmanlıca Türkçe Sözlük*, Remzi Kitabevi, 1977, s.37
- (53) İLKİN, Akın ve ALKİN, Erdoğan: "Çevre...", s.53
- (54) Arsa: Bina kurulabilecek boş toprak, Bkz. ÖZÖN, Mustafa Nihat: "Osmanlıca...", a.g.s., s.39
- (55) SCHUMACHER, E. F.: "Küçük..." a.g.e., s.77

gösterilebilir. Barınma gereksiniminin ötesinde "gasp" olarak nitelendirilen bu durum, çıkarılan aflar ile yasallaşarak sanayi, turizm gibi alanları da içine almakta (56), af beklentisinin oluşumuna koşturucu olarak da kaçak yapılaşma sürmektedir.

Sanayi kuruluşları bakımından ulaşım, su, enerji, yerleşim yerlerine yakın olmak girdiler ve işletme maliyetlerini etkilemektedir. Bunların en aza indirilerek karın yükseltilmesi birincil amaç olmaktadır. İşletmenin kuruluş yeri, sanayicinin karını artırırken, verimli tarım arazilerinin yok olması olgusu gözardı edilebilmektedir (57).

Sanayi kuruluşlarının yanında, kentsel yerleşimler, barajlar, turistik yatırımlar, hava alanları da (58) verimli toprakları olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Nüfusun artması ile daha çok gereksinime duyulan kiremit, tuğla, çimento gibi maddeleri üreten sanayi kuruluşları, kentsel alanda bulunmaktadır. Bunlar bir yandan hammadde olarak kullandıkları toprağı (59) yok ederken diğer yandan etkinlikleri ile geniş tarım alanlarını kullanılamaz hale getirmektedirler.

Kentleşme, gaz, sıvı ve katı atık maddelerin çevreye bırakılması ile iklimi, hava durumunu değiştirmektedir. Havaya salınanlar toprağı ve

(56) DPT: "Yerleşme - Şehirleşme...", a.g.r., s.28

(57) ALTUĞ, Fevzi: "Çevre...", a.g.e., s.38

(58) GÖKÇE, Osman: "Çevre Sorunları ve Tarım", *Tabiat ve İnsan*, Y.24, S.3, Eylül 1990, s.10

(59) KELEŞ, Ruşen ve HAMAMCI, Can: "Çevrebilim", a.g.e., s.110

sulara geçmektedir. Kentsel sıvı atıklarla, çöpler de aynı yolu izleyerek olumsuz etkilemelerini sürdürmektedirler (60).

Sanayileşme-Kentleşme sürecinin tarım alanları üzerindeki olumsuz etkileri yoğun olarak; Çukurova, Gediz, Bursa, Menemen, Salihli, Adapazarı ve Konya ovalarında izlenmektedir (61). Bu ovaların dışında, gelişmiş bir bölge olan Marmara'da ise, sorunlar yaygınlık ve süreklilik eğilimi göstermektedir (62).

2. Hizmetlerde Görülen Sorunlar

Kentleşme, yaşam biçiminde (kültür), toplumsal yapıda değişmeyi ifade eder (63). Tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine oradan hizmet ekonomisi aşamasına (64) doğru bir gelişmeyi göstermekte zorlanan toplumlar, aşamalarda, ona uygun yapılanmaları her zaman oluşturamamışlardır. Her toplumda bir arada bulunan maddi kültür (teknik kültür) ve manevi kültür (değerler kültürü) hızlı sanayileşme-kentleşme sürecine giren toplumlarda uyum ve denge halinde olamamışlardır. Bir başka deyişle, geçiş durumunda olan toplumlarda teknik kültür, manevi kültür ögesinden daha hızlı değişmekte, ikisi arasında uyumsuzluk

(61) ÖZÇELİK, Ahmet: "Çevre Korumanın Ekonomik Önemi" *Karınca*, Y.60, S.690, Haziran 1994, s.16

(62) YENİGÜN, Orhan: "Çevre Kirliliği ve Marmara Bölgesi" *Birlik*, Aralık 1987/1, s.23

(63) ÇEZİK, Asuman: *Kentleşme-Yerleşme Sektör Raporu*, DPT: 1851, SPB: 357, Kasım 1982, s.38

(64) İSBİR, Eyüp G.: "Kentleşme...", a.g.e., s.16

gözlenmektedir. Bu ise, "kültürel gecikme" durumunu ortaya çıkarmaktadır (65).

Türkiye'nin kentleşmesinde yaşanan sorunlar, kentleşme ile ortaya çıkan yeni kültürel biçime, değişime uyumsuzluk olarak belirtilebilir. Bu bir anlamda, sanayileşmekte olan kentlerin (66) ortak sorunudur. Sorun yalnızca toplumsal - kültürel olmayıp yönetsel, örgütsel ve yasal boyutları da kapsar.

Kentleşme, insanların beklentilerinde de değişmelere neden olmuştur. Beklentiler daha iyi bir "yaşam çevresi" nde (67) bulunma özlemleri ile örtüşmeye başlamıştır. Özlemler, kırsal alanda yaşayanları kentlere göç ettirirken, şimdilerde kentliler de kent çevrelerine doğru yönelenerek yerleşmekte (68) yeni yerleşim biçimleri (çevre kentler) oluşturmaktadırlar.

-
- (65) HODGKINSON, L. Harold: *Education in Social And Cultural Perspectives*, U.S.A., 1962, s.110'dan naklen, TEZCAN, Mahmut: *Eğitim Sosyolojisi*, AÜEBF Yayını No:150, 1985, s.83; OGBURN, W.F.: *Social Change*, New York, 1950, s.200-213 ve BROOM and SELZNİCK: *Sociology*, NewYork, 1965, s.82'den naklen ERKAL, Mustafa E.: *Sosyoloji*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1987, s.125
- (66) KELEŞ, Ruşen: *Şehirciliğin Kuramsal Temelleri*, SBF Yayını No:332, Ankara, 1972, s.27-28
- (67) Yaşam çevresi ve yaşam kalitesi kavramlarının tanım ve açıklamaları için bkz.: TODAİE: "Mahalli...", a.g.e., s.570; DPT: *Yerleşme ve Çevre Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, DPT: 2317, ÖİK: 418, Ağustos 1992, s.3-4; HAMAMCI, Can: "Çevre ve Hukuk", *Fehmi Yavuz'a Armağan*, SBF Yayını No:528, Ankara 1983, s.244-245
- (68) CALDWELL, Lynton K. - HAGES, Lynton R. and WHIRTER, Isabel M.Mac: *Citizens and the Environment - Case Studies in Popular Action*, Indiana University Press, Bloomington and London, 1976, s.332-333; SCHUMACHER, E.F.: "Küçük...", a.g.e., s.85; TORTOP, Nuri: "Yönetim...", a.g.e., s.269-272

Göç eden nüfusun baskısının arttığı kentler alt yapı, gecekondu, yeşil alan yetersizlikleri (69) ile konut, işsizlik, kirlilik (70), ulaşım gibi sorunların yumaklandığı alanlar görünümünü almıştır.

Sorunların çözümünde kent planlaması bir gerekliliktir. Kent imar planlarını yapmak, onaylamak, uygulamak belediyelerin görevi içindedir (71). Bu görevini yerine getirmeye çalışan belediyeler, bugüne kadar kentsel toprakların spekülâtif kullanımına engel olamamışlardır (72). Konu, toplumsal ve ekonomik sorunlar arasında yerini almıştır (73).

Kentsel hizmetlerin etkin olarak yerine getirilebilmesinde, fiziksel planlamanın yanında toplumsal boyut (74) gözardı edilmemelidir. Bu anlamda, tüm kamu hizmetleri fiziksel ve toplumsal altyapı (75) biçiminde ele alınarak planlanmalıdır.

Planlama, işlevi gereği yerelleşmeyi zorunlu kılmaktadır. Bununla beraber, belediyelerin varolan örgütsel, yönetsel durumu ile teknik eleman

-
- (69) DPT: "Yerleşme - Şehirleşme...", a.g.r., s.25-26
 (70) YAŞAMIŞ, Firuz Demir: *Çevresel Yönetim ve Planlama*, MBBB Yayını:89-3, Lider Matbaacılık, Ankara 1989, s.53-54
 (71) GÖRMEZ, Kemal: "Türkiye'de Belediyeler ve Çevre Sorunları", *GÜİİBF Dergisi*, C.8, S.2, 1992, s.485
 (72) TORTOP, Nuri: *Mahalli İdareler*, TODAİE Yayını No:211, Ankara 1984, s.216-217
 (73) KELEŞ, Ruşen: "Kentleşme ve Toprak Politikaları", Türker Altan ve Celal Önsoy (Haz.), *Sanayi Yerleşimi, Turizm Yerleşmeleri ve Tarım Topraklarının Ülkesel Arazi Kullanımı İçinde Değerlendirilmesi Kollokyumu*, Kemal Matbaası, Adana, 1985, s.15
 (74) ARSLAN, Rıfki: "Kent Toplumu ve Kent Mekanı Üzerine", *Cavit Orhan Tütengil'e Armağan*, İÜİF Mecmuası, Özel Sayı, Y.38, S.1-2, 1982, s.35
 (75) TEKELİ, İlhan: "Şehirlerimizin Alt Yapı Sorunları" *Kent Planlaması Konuşmaları*, TMMOB Yayını, Ankara, Ekim 1991, s.155-156

yetersizliği (76) gibi sorunları, hizmet üretilmesinin engelleri olarak görülmektedir. Diğer yandan, çevre duyarlı planlar (77) ile çevre düzeni planlarının olmaması da, kentsel alan ve çevrelerinin sorunlarının (78) sürekliliğinde rol oynamaktadır.

Hizmetlerin hızlı ve sağlıklı üretilebilmesi için, kentleşme hızına (79) uygun, yerel yönetimlere halkın katılımının sağlandığı (80) konu ve sorunların bütünsellik içinde ele alındığı (81) düzenlemelerin yapılması, yaşamsal bir zorunluluk olarak görülebilmelidir.

C. ÇEVRE KORUMA

Sanayi devriminden sonra, özellikle bırakınız yapsınlar - bırakınız

-
- (76) GÜLER, Birgül: "Planlama İşlevi Örneğinde Büyükşehir ile İlçe Belediyelerinin İlişkileri", *TİD*, Y.60, S.378, Mart 1988, s.404
 - (77) MEŞHUR, Murat: "Çevre Duyarlı Planlama", *Yeni Türkiye*, S.5, Temmuz - Ağustos 1995, s.279-295
 - (78) TODAİE: *Kamu Yönetimi Araştırması - Genel Rapor*, TODAİE Yayını No:238, Ankara, 1991, s.112-113; BİLSEL, A. Ayça ve BİLSEL, S. Güven: "Yerleşme Fiziksel Planları Yönetmeliği Taslağı ve Planlar Dizisinde Uygulanmayan Bir Plan Türü: Çevre Düzeni Planları", Türker Altan ve Celal Önsoy (Haz.), *Sanayi Yer Seçimi, Turizm Yerleşmeleri ve Tasarım Topraklarının Ülkesel Arazi Kullanımı İçinde Değerlendirilmesi Kollokyumu*, Kemal Matbaası, Adana, 1985, s.321-326
 - (79) Türkiye'de yılda % 6'lık bir artışla, her 13 yılda kent nüfusu iki katına çıkmaktadır. Bkz. DPT: "Yerleşme - Çevre...", a.g.r., s.10
 - (80) TORTOP, Nuri: "Mahalli...", a.g.e., s.219; İLKİN, Akın ve ALKİN, Erdoğan: "Çevre...", a.g.e., s.62; GÖRMEZ, Kemal: "Türkiye'de...", a.g.m., s.488
 - (81) ÇETİNER, Ayten: "Kentbilimci Gözüyle Çevre", Ruşen Keleş (Haz.), *İnsan Çevre Toplum*, İmge Kitabevi Yayını No:46, Ankara, Ocak 1992, s.106

geçsinler (82) felsefesinin egemenliği ile çevre değerlerinde hızlı bir bozulma başlar. Bozulmalar, doğaya ilgiyi artırır ve doğanın korunması görüşlerinin güç kazanmasına etki eder. Etkilenmeler sonunda romantik korumacılıktan çevreciliğe doğru bir gelişim izlenir (83).

1960'lı yıllarda başlayan toplumsal hareketlerin durulması ile 1970'li yıllarda çevreci düşünce ve akımların etkinliği artmaya başlar (84). Bu artış gruplar ve gruplarının üyelerinde sayısal artışı beraberinde getirir (85).

1973 yılında petrol krizinin yaşanması (86) ile Batı'da nükleer enerji santrallerinin yapımına ağırlık verilmesi de (87) çevre hareketlerinin etki alanını genişletir. Bu genişleme toplumsal destek anlamına gelir. Artık çevre ve çevre sorunları karşısında toplumsal gruplar, tepkilerini açıkça vermeye başlamışlardır (88).

(82) YAVUZ, Fehmi: "Çevre...", a.g.e., s.191-192

(83) KELEŞ, Ruşen: "Çevre ve Siyaset", Ruşen Keleş (Haz.), *İnsan Çevre Toplum*, İmge Kitabevi Yayını No:46, Ankara, Ocak 1992, s.151; GÖRMEZ, Kemal: "Türkiye'de...", a.g.e., s.55

(84) BORA, Tanıl : "Batı'da Çevreci Akım", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, C.2, 1983, s.347

(85) Türkiye'de 1993 yılında 250 gönüllü dernek bulunmasına karşılık, 1970'li yıllarda ABD'de 20.000 gönüllü örgüt ve milyonlarca üyenin olduğu belirtilmektedir. Bilgi için bkz.: KARAMAN, Zerrin Toprak: "Globalleşmede, Çevre Faktörü ve Çevre Korumacı İdeolojiye Politik Bir Yaklaşım", *Yeni Türkiye*, S.5, Temmuz - Ağustos 1995, s.185; KELEŞ, Ruşen ve HAMAMCI, Can: "Çevrebilim...", a.g.e., s.200

(86) YAVUZ, Fehmi: "Çevre...", a.g.e., s.6

(87) BORA, Tanıl: "Çevre...", a.g.e., s.348

(88) Araştırmanın başında da belirtildiği gibi, Roma Klübünün abartıları, Stockholm Konferansının sonuçları, Brundtland Raporu gibi çalışmaların da etkileri gözardı edilmemelidir.

Çevreci akımların baskı grubu olma özellikleri bulunmaktadır (89). Başlangıçta (1970'ler) yoğunlaşan ve tartışılan çevre sorunlarına kitle partilerinin yeterli duyarlılığı göstermemesinin de etkisi ile baskı gruplarının partileşme süreci başlar. Böylece, 1980'lerin başından itibaren çevreciler bazı ülkelerin parlamentolarına girmeyi başararak (90) politik arenada yerlerini alırlar (91).

Çevreci yaklaşımların sınıflandırılmasında bazı örnekler aşağıdaki biçimde verilebilir:

Parçalı-resmi, etik-estetik, bilimsel, siyasal (92);

Ekocentrism-teknocentrism, işlevsel-çoğulcu, gerekirci (93);

Ekososyalizm, ekofaşizm (94);

-
- (89) AYKAÇ, Burhan ve ÖZ, Esat: "Fransa'da Ekoloji ve Siyaset: Ekolojik Partinin Doğuşu ve Gelişmesi", *AİD*, C.21, S.4, Aralık 1988, s.124
- (90) PORRITT, Jonathon: *Yeşil Politika*, (Çev. Alev Türker), 2. Baskı, Ayrıntı Yayınevi, Ekim 1989, s.27-28; ÖZ, Esat: "Dünya'da ve Türkiye'de Ekoloji Hareketinin Gelişimi: Çevre Koruma Derneklerinden Siyasal Partilere", *Türkiye Günlüğü*, S.3, Haziran 1989, s.30
- (91) Bununla beraber, Parlamentolara giren çevrecilerin, tüm çevreci grup ve görüşleri temsil etmediği söylenebilir.
- (92) UĞUR, Aydın: "Çevre Sorunsalına Bakış: Tarihsel Gelişim ve Günümüzdeki Çevreci Akımlar" *İletişim*, AİTİA Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Okulu Yayını, No:8, 1982/4, s.391-396; BORA, Tanıl: "Batı'da..." a.g.a., s.348-349; ALTUĞ, Fevzi: "Çevre...", a.g.e., s.75-78
- (93) KELEŞ, Ruşen ve HAMAMCI, Can: "Çevrebilim...", a.g.e., s.180-182; GERAY, Cevat: "Çevre ve Eğitim" *Yeni Türkiye*, S.5, Temmuz-Ağustos 1995, s.665-666
- (94) KELEŞ, Ruşen ve HAMAMCI, Can: "Çevrebilim..." a.g.e., s.182-184

Mekanist, reformist, ekolojist (95);

Liberal, reformist, radikal (96).

Sınıflandırmalar yaklaşık olarak yapılmaktadır. Sınıflandırma içinde yer almayan yaklaşımlar olabileceği (97) gibi aynı hareketin içinde farklı yaklaşım grupları (98) bulunabilmektedir. Sınıflandırmaları tek tek açıklamak yerine ayırım, genel hatları ile; reform karşıtları, reformcular ve ekolojistler biçiminde yapılarak ele alınacaktır.

1. Reform Karşıtları

İnsanın doğaya egemen olması çabalarının bilimsel temelini Francis Bacon'la başladığı söylenebilir (99). Bacon'ın insanı merkez alan görüşü, doğanın karşısında güçlü olmayı ona boyun eğdirmeyi amaçlar. Bu ancak bilimle başılır. Yeni Mantık adını verdiği eserinde geliştirdiği tümevarım yöntemini doğaya egemenliğin bir aracı olarak görür (100).

Bacon gibi René Descartes'ın yaklaşımı da doğaya egemen olunmasında bilimin araç olduğu yönündedir (101). Onun "dünyasında

(95) ÜNDER, Hasan: *Çevre Felsefesi - Etik ve Metafizik Görüşler*, Doruk Yayıncılık, Aralık 1996, s.29

(96) PORRITT, Jonathon: "Yeşil...", a.g.e., s.20-21

(97) ÜNDER, Hasan: "Çevre...", a.g.e., s.31-32

(98) KELEŞ, Ruşen: "Çevre...", a.g.m., s.161-163

(99) GÖRMEZ, Kemal: "Türkiye'de...", a.g.e., s.10

(100) ÜNDER, Hasan: "Çevre...", a.g.e., s.40

(101) CAPRA, Fritjof: "Batı...", a.g.e., s.62; ÜNDER, Hasan: "Çevre...", a.g.e., s.43

herşey yerli yerinde ve tüm ilişkiler uyum" (102) içindedir. İlişkiler mekaniktir. Bu mekanik uyumlu işleyiş örneğin, ateş, hava, su, yıldızlar ve bizi çevreleyen tüm cisimlerin güç ve etkileri öğrenilebilir. Öğrendiklerimiz doğaya egemenliğimizi sağlayacaktır (103). Artık yöntem, tündengelim olmalıdır.

Bacon ve Descartes görüşlerinin ardından Isaac Newton mekanik hareketin betimlenmesini sağlayan matematiksel yöntemi keşfeder (104). "Çekim gücünün etkisi altındaki tüm cisimler için kesin hareket yasalarını" formülleştirir. Bu yasalar evrensel olarak uygulanır durumdadır. Başka bir deyişle yasaların tüm güneş sisteminde geçerli olduğu görülür (105). Böylece, tümevarım ve tündengelim yöntemleri birlikte ele alınarak sentez bir görüşe geçilir.

Bacon, Descartes ve Newton'un ortaya koydukları görüşler, John Locke ve Adam Smith'le toplumsal kurumlara uyarlanmaya başlar (106).

(102) RIFKIN, Jeremy ve HOWARD, Ted: *Entropi - Dünyaya Yeni Bir Bakış*, (Çev. Hakan Okay), İz yayıncılık No:181, 2. Baskı, İstanbul, 1997, s.27

(103) LEISS, William: (Çev. Necat Erder), "Ütopya ve Teknoloji: İnsanın Doğaya Egemen Olması Konusunda Düşünceler", *Yerleşim ve Çevrebilim Sorunları - Kuram ve Uygulama*, Ruşen Keleş (Haz.), Türk Sosyal Bilimler Derneği, Olgaç Matbaası, 1984, s.37; ÜNDER, Hasan: "Çevre...", a.g.e., s.43

(104) RIFKIN, Jeremy ve HOWARD, Ted: "Entropi...", a.g.e., s.27

(105) CAPRA, Fritjof: "Batı...", a.g.e., s.65

(106) RIFKIN, Jeremy ve HOWARD, Ted: "Entropi...", a.g.e., s.29; CAPRA, Fritjof: "Batı...", a.g.e., s.71

Bireycilik, mülkiyet hakları, serbest pazarlar, temsili hükümet gibi fikirleri ile Locke'un (107) toplumları ve birçok çağdaş anayasayı etkilediği (108) görülür. Ekonomik alanda ise Smith'in görüşleri etkinlik kazanır. Ona göre kaynaklar boldur. Kıtlık sözkonusu değildir (109). Ancak, hareket halindeki gök cisimlerinin kuralları gibi ekonominin de bazı kurallara uyması gerekir (110).

Albert Einstein'ın görecelik ve kuantım yaklaşımları, Descartes'in dünya görüşünü ve Newton'cu mekaniğin kurallarını aşar (111). Modern fizikten doğan dünya görüşü mekanikçi (112) görüşün tersine organik, bütüncül, ekolojik olarak nitelendirilebilir (113). İlk olarak 1868'de Alman fizikçi Rudolf Clausius tarafından kullanılan entropi kavramı ile bilime yapılan katkı (114) modern fizik görüşlerini güçlendirir.

Düşüncelerde olumlu gelişmeler olmasına karşılık, ekonomik büyüme kuramcılarının etkisi sürmektedir. Az maliyetle çok kâr felsefesinin, çevre sorunlarına neden (115) olduğu yaklaşımını gözardı

(107) CAPRA, Fritjof: "Batı...", a.g.e., s.72

(108) KELEŞ, Ruşen ve HAMAMCI, Can: "Çevrebilim...", a.g.e., s.174

(109) KELEŞ, Ruşen: "İnsan...", a.g.m., s.149

(110) RIFKIN, Jeremy ve HOWARD, Ted: "Entropi...", a.g.e., s.33

(111) CAPRA, Fritjof: "Batı...", a.g.e., s.77-79

(112) Mekanikçilik, mekanikçi gerekircilik ve mekanikçi özdekçilik için bkz.: HANÇERLİOĞLU, Orhan: *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1970, s.176-178

(113) CAPRA, Fritjof: "Batı...", a.g.e., s.82

(114) RIFKIN, Jeremy ve HOWARD, Ted: "Entropi...", a.g.e., s.41-43; CAPRA, Fritjof: "Batı...", a.g.e., s.75-76

(115) GÖRMEZ, Kemal: "Türkiye'de...", a.g.e., s.11

eden reform karşıtları bırakınız yapsınlar (116) görüşüne sıkıca bağlıdırlar. Başka bir deyişle, kartezyen (117) paradigmanın derin izlerini taşımaktadırlar.

Reform karşıtlarına göre, "bilim ve teknolojiadaki ilerlemeler ve piyasa ekonomisi sayesinde, her türlü kaynak sorunu çözülecek ve kirlenme kabul edilebilir ölçüler içine indirilebilecektir" (118). Bu bağlamda, zengin ülkelerden çok yoksul ülkelerin çevre sorunları olduğu vurgulanır (119).

Nüfus artışı konusunda kötümser olmalarına karşılık çözümün kamu otoritesince sağlanabileceğini savunurlar (120). Köklü çözüm önerileri ortaya koymadıkları söylenebilir.

2. Reformcular

Bu grupta yer alanlar, belli bir siyasal ideolojiye bağlı değildirler (121). Bununla beraber toplumların çoğunluğunu oluştururlar. Egemen

-
- (116) Cartésianisme ya da Dekartçılık adı verilen öğretinin yöntemi ile onun izinden yürüyen öğretilerin genel adı. Bilgi için bkz.: HANÇERLİOĞLU, Orhan: "Felsefe...", a.g.s., s.58
- (117) TÇSV: *Türkiye'nin Çevre Politikası Nedir? Ne Olmalıdır?*, TÇSV Yayını, Önder Matbaa, Ankara, Aralık 1987, s.14
- (118) TÇSV: *Türkiye'nin...*, a.g.e., s.14
- (119) SORMAN, Guy: (Çev. Cemal Aydın), "Çevrebilim Modası: Sahte Problemlere Sahte Çözümler" *Türkiye Günlüğü*, S.3, Haziran 1989, s.70
- (120) ALTUĞ, Fevzi: "Çevre...", a.g.e., s.76; TANIL, Bora: "Çevre...", a.g.a., s.348; ERTÜRK, Hasan: "Çevre...", a.g.e., s.114
- (121) TÇSV: *"Türkiye'nin..."*, a.g.e., s.15

toplumsal paradigmanın destekçileridirler (122). Liberal felsefeyi benimseyenler olduğu gibi bir kısım sol eğilimli bireyler ya da gruplar bulunmaktadır. Sorunların pragmatik yaklaşımlarla çözüleceğine inanırlar (123). Ancak köktenci (radikal) olmadıklarını ve bu biçimde değerlendirilmelerini istemezler. Çünkü, özde sanayileşme ideolojisine karşı değildirlir (124). Bir bakıma mekanikçi görüşlerden vazgeçmeksizin çevre sorunlarına neden olan uygulamaların düzeltimci yaklaşımlarla ele alınmasını yeterli görürler.

3. Ekolojistler (125)

Ekolojistler, 1970'li yıllardan bu yana çeşitli ülkelerde, değişik örgütlenme biçimleri ile seslerini duyurmaktadırlar. Almanya'da yurttaş komiteleri oluşturulurken, siyasal partilerin kurulduğu görülür. Fransa'da farklı köklerden gelen akımların çeşitli baskı grupları oluşturdukları ve bazılarının partileştiği izlenir. Japonya'da benzer bir durum görülmekle beraber, hükümet projelerine karşı şiddet kullananlara da rastlanmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde ise güçlü baskı gruplarının olduğu ve üyelerinin resmi, federal hatta uluslararası kurumlarda görev aldıkları görülür (126).

(122) PORRITT, Jonathon: "Yeşil...", a.g.e., s.20

(123) TÇSV: "Türkiye'nin...", a.g.e., s.15

(124) PORRITT, Jonathon: "Yeşil...", a.g.e., s.20

(125) Kavram, ekolojizmin militanları anlamına da gelmektedir. Bununla beraber bir öğretiyi ifade etmez. Romantik korumacılık (conservation) ile çağdaş çevrecilik (environmentalism) kavramlarının dışında düşünmek gerekir. Bilgi için bkz.: TÇSV: "Türkiye'de...", a.g.e., s.26-28; UĞUR, Aydın: "Çevre...", a.g.m., s.386; HAMAMCI, Can: "Çevre...", a.g.m., s.240; SİMONNET, Dominique: Çevrecilik, (Çev. Mehmet Selami Şakiroğlu), İletişim Yayınları, Aralık 1990, İstanbul, s.11

(126) KELEŞ, Ruşen ve HAMAMCI, Can: "Çevrebilim...", a.g.e., s.189; SİMONNET, Dominique: "Çevrecilik", a.g.e., s.25

Kimi gruplar "radikal liberter" ayrım içinde değerlendirilir. Bunlar küçük çaplı, kendine yeterli topluluklar oluşturmaya eğilimlidirler. Köklü değişiklikler isterler. Yeni teknolojilerin sorunları çözemeyeceğini ileri sürerler. Teknolojik çözümlemelere ve uzmanlara güvenmezler (127).

Bir kısım ekolojistlere göre, bunalımın kaynağı büyüme ekonomisidir. Bu bağlamda, sistemin kapitalist ya da sosyalist olması farketmemektedir (128). Yaptıkları mücadele gerçek (saf) demokrasi içindir. Yerel düzeyde kendi kendini yönetmekle işe başlanmalıdır (129). Sonra bölge düzeyinde katılım sağlanmalıdır. Kent ideal olarak küçük, devlet ise gereğinden fazla büyüktür (130). Nükleer güç karşıtlığı yanında silahsızlanma ile feminizmi savunur ve her türlü saldırganlığa karşı olduklarını vurgularlar (131). Partileşmiş olanlardan örneğin, Yeşil Parti'nin politikası, "pragmatizm ve idealizm, sağduyu, görüş gücü ile yeşil politikanın bilincinde olunması" biçiminde özetlenebilir (132). Ütopik oldukları suçlamasına karşılık onlar, kendi ideal toplum görüşünü geliştirdiklerini belirterek, ütopik olmayı bir suç ya da aşağılayıcı kavram olarak değerlendirmezler (133).

(127) PORRITT, Jonathon: "Yeşil...", a.g.e., s.19-20; ÜNDER, Hasan: "Çevre...", s.25-26

(128) PORRITT, Jonathon: "Yeşil...", a.g.e., s.26; ERTÜRK, Hasan: "Çevre...", a.g.e., s.118

(129) BORA, Tanıl: "Çevre...", a.g.a., s.349

(130) KELEŞ, Ruşen ve HAMAMCI, Can: "Çevrebilim...", a.g.e., s.188

(131) KELLY, Petra: (Çev. Deniz Gürsel), "Yeryüzünde Hayat", *Türkiye Günlüğü*, S.3, Haziran 1989, s.66-67

(132) PORRITT, Jonathon: "Yeşil...", a.g.e., s.24

(133) PORRITT, Jonathon: "Yeşil...", a.g.e., s.59; KASAPOĞLU, Aytül ve ERBAŞ, Mehmet: "Önce insan: Kaba Çevreci İdeolojiye Karşı Yazı", Yakın, Ertürk (Haz.) *Toplum ve Çevre*, Sosyoloji Derneği Yayını, Önder Matbaacılık, Ankara, 1993, s.52; UĞUR, Aydın: "Çevre...", a.g.m., s.396

Mekanikçi görüşe karşılık, organik toplum modeli ve yönetimini savunurlar (134). Bununla beraber yaklaşımların ülkeden ülkeye değişebildiği hatta aynı düzlemde görülenler arasında dahi tam bir anlaşma sağlanamadığı ileri sürülebilir.

D. ÇEVRE KORUMA POLİTİKALARINDA YÖNTEMLER VE ARAÇLAR

Günümüz çevre sorunlarının oluşumunda, klasik iktisadın hava, su, toprak gibi çevre değerlerini "serbest ya da bedava mallar" (135) olarak görmesi karşısında oluşan yeni eğilimler ulusal ve uluslararası çevre politikalarını etkilemeye başlamıştır. Bunun bir sonucu olarak çevre koruma yöntemleri ve araçlarının geliştirilmekte olduğu görülmektedir.

1. Yöntemler

Çevre koruma politikalarında yöntemler,

a) Onarımcı (ıslah edici, tedavi edici),

b) Önleyici (engelleyici) biçiminde iki başlık altında incelenebilir.

(134) PORRITT, Jonathon: "Yeşil...", a.g.e., s.80-82

(135) GÜRSELER, Güneş: "Ekonomi, Ekoloji, Türkiye", Kriton Curi (Ed.), *Uluslararası Çevre Sorunları Sempozyumu*, 2. Kitap, Marmara Rotary Kulübü Yayını, İstanbul, 1991, s.15; ERTAN, Birol ve AKKOYUNLU, Kıvılcım: "Çevre...", a.g.m., s.65

a. Onarımcı Yöntemler

Bu yöntemler, çevre üzerinde zararlı sonuçlar ortaya çıktıktan sonra tedavi etme amacı güderler (136).

Ülkelerin onarım politikalarına ağırlık verdikleri görülmektedir. Örneğin, kent alanlarının iyileştirilmesi, bacalara filtre takılması, arıtma tesisi kurulması gibi (137).

Bununla beraber, onarım başarılı olamayacağı gibi değerlerin yok olma riski her zaman bulunmaktadır.

b. Önleyici Yöntemler

Çevre sorunları ortaya çıkmadan alınabilecek önlemler bu grupta değerlendirilir. "Bütüncül bir yaklaşım" gerektirir (138). Tarımdan sanayi sektörüne, konuttan otomobile, enerji üretim etkinliklerine kadar kararlar ve eylemler dizisi olarak düşünülebilir.

"Bu yöntemin topluma olan maliyeti, onarımcı politikalarda olduğu kadar yüksek değildir" (139). Bugünden alınacak olan önlemler örneğin,

(136) KELEŞ, Ruşen: "Kentleşme ve Çevre Politikaları", *Şehirleşme ve Çevre Konferansı*, TÇSV Yayını, Ankara, Kasım 1987, s.82

(137) KARAMAN, Zerrin Toprak: "Globalleşmede...", a.g.m., s.181-182

(138) ERTAN, Birol ve AKKOYUNLU, Kıvılcım: "Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma", *MBD*, C.XV, S.133, Y.26, Temmuz 1991, s.66

(139) KELEŞ, Ruşen: "Çevre...", a.g.m., s.176

uygun teknoloji seçimi gibi, zaman içinde hem çevre değerlerini bozmayacak - yok etmeyecek hem de ucuz bir yol olabilecektir.

2. Araçlar

Çevre politikalarının uygulamasının başarılı olabilmesi, araçların etkin kullanımına bağlı görülmektedir.

a. Ekonomik Araçlar

Doğrudan ve dolaylı vergilendirmeler, harçlar, sübvansiyonlar (140) düşünülebilir. İyi kullanıldığı takdirde olumlu sonuçlar alınabilir.

b. Denetleme Araçları

Yürütmenin doğrudan denetleme görevi vardır (141). Merkezi ve yerel örgütlenmelerde eşgüdüm, yetki, sorumluluk gibi öğelerin iyi tanımlanarak uygulama etkinliğinin sağlanması ile başarılı olunması olasıdır.

(140) GÜRSELER, Güneş: "Ekonomi...", a.g.t., s.20;TOBB: *Mahalli İdarelerin Yeniden Yapılanması*, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No:303, Aydoğdu Ofset, Ankara, 1996, s.47-49

(141) KELEŞ, Ruşen: "Çevre...", a.g.m., s.176

c. Teknik Araçlar

Merkezi ve yerel planlama ile çevresel etki değerlendirmesi teknik araçlar olarak belirtilebilir (142). Ancak bunların etkinliği için, yeterli teknik eleman ile disiplinlerarası bir yaklaşım gerekmektedir.

d. Toplumsal ve Kültürel Araçlar

Çevre korumanın etkin olarak sağlanabilmesinde halkın eğitim - öğretim kurumları aracılığı ile bilinçlendirilmesi önemlidir (143). Halka yerel düzeyde danışılması, onunla tartışılması ve katılımının sağlanması için önlemler alınabilmelidir (144). Çevre sorunlarının çözümünde yerel yönetimlerin güçsüz olması ve halk katılımının olmaması (145) yeni krizlerin oluşmasına neden olabilir.

Kültür kavramı en genel anlamı ile yaşama biçimini ifade eder. Bu ise tutum, davranış ve alışkanlıkları beraberinde getirir. Çevrenin, sorunları yoğun olarak yaşamasının bir nedeni, birey ve toplum bağlamında, kültürel anlayıştır (146). Öyleyse, anlayış değişimi gereklidir. Bu anlamda, toplumsal ve kültürel değişimin sağlanmasında en etkin yol olarak eğitim görülmektedir.

(142) TKİ: *Çevre ve Yerel Yönetim*, Ferzan Bayramoğlu Yıldırım (Haz.), TKİ ve IULA-EMME Yayını, Kent Basımevi, İstanbul, 1993, s.27-31

(143) ERTÜRK, Hasan: "Çevre...", a.g.e., s.100

(144) YILDIRIM, Ferzan Bayramoğlu: "Çevre...", a.g.e., s.42-45

(145) GÖRMEZ, Kemal: "Türkiye'de...", a.g.m., s.488; TOBB: "Mahalli...", a.g.r., s.52

(146) TKİ: "Çevre...", a.g.e., s.46-47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GENÇLİĞİN ÇEVRESEL TUTUMLARI

A. TUTUMLAR

Bazı bireyler ya da gruplar nükleer santrallere neden karşı değildirler? Niçin, bazı insanlar A partisini tutar, B partisinden hoşlanmaz? Erkeklerin bir kısmı kızların eğitime karşı çıkarken, diğerleri eğitilmelerinin gerekliliğini niye savunurlar?

Örnekler, tutumları ifade etmektedir. Görüldüğü gibi tutumlar davranışa dönüşebilmektedir. O halde, çocukların, gençlerin ya da halkın, çeşitli durumlar, konular, nesneler karşısında oluşturdıkları tutumların gelişimi ve değişimi ile davranışlar arasında ilişkiler kurulabilir. Bu nedenle tutumların tanımları, tutumların oluşumu ile onlara etki eden etmenler ele alınarak tutumların ölçülmesinin olanaklı olup olmadığının tartışılması uygun olacaktır.

1. Tanım

Tutum (attitude) bireye özgü olabileceği gibi alan araştırma yönteminde (örneklem survey) ya da kamu oyu yoklamalarında çok sayıda bireyin tutumlarının ölçülmesi ile grup tutumlarından sözedilebilir (1).

(1) KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem: *İnsan ve İnsanlar - Sosyal Psikolojiye Giriş*, 8. Baskı, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1988, s.84

Toplumsal psikoloji ile ilgilenen araştırmacıların önemle üzerinde durdukları tutumların tanımı, ögeleri, oluşumu ve davranışlarla olan ilişkisini belirlemek gereklidir.

Tutumun yaygın olarak bilinen tanımı “belirli herhangi bir nesne, fikir ya da kişiye karşı tutum, bilişsel ve duygusal ögeleri bulunan ve davranışsal bir eğilim içeren oldukça kalıcı bir sistemdir” (2) biçiminde verilebilir.

Tanımda açıkça görüldüğü gibi bilişsel (cognitive), duygusal (affective) ve davranışsal ögeler birlikte ele alınmaktadır. Bir anlamda insanın davranışı birden fazla ögenin (sürecin) dinamik bir bileşkesidir (3). Bileşenlerden bilişsel öge, “tutum nesnesine ilişkin inançlardan oluşur; duygusal öge, inançlara bağlanmış heyecansal duygulardan oluşur; davranışsal öge ise, tepki göstermeye hazırlık” (4) durumunu ifade eder. O halde tutum, başlı başına bir davranış olmayıp, davranışın ön koşulu (5) olarak değerlendirilebilir.

Tutum ya da tutumların bir kez geliştikten sonra değişikliğe karşı direnç gösterdikleri bilinmektedir. Bu durumu gerçekler değiştirmeyebilir. Başka bir deyişle, gerçeklerle tutumlar arasında her zaman uyum

-
- (2) FREEDMAN, Jonathan L. - SEARS, David O. ve CARLSMITH, Merrill: (Çev. Ali Dönmez), *Sosyal Psikoloji*, İmge Kitabevi Yayını No: 76, Ankara, Eylül 1993, s.319
 - (3) KRECH, David ve CRUTCHFIELD, Richard S.: (Çev. Erdoğan Güçbilmez, Oğuz Onaran), *Sosyal Psikoloji - Teori ve Sorunlar*, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayını No:12, Sevinç Matbaası, Ankara, 1967, s.174
 - (4) FREEDMAN, J.L.vd.: "Sosyal...", a.g.e., s.319
 - (5) ÜNAL, Cavit: *Genel Tutumların veya Değerlerin Psikolojisi Üzerine Bir Araştırma*, DTCF Yayını No:301, Ankara, 1981, s.9

olmayabilir (6). Bireylerin ya da grupların hoşlanma - hoşlanmama, leyhte - aleyhte olmaları ile gerçekler arasında bir ilişkinin her zaman bulunmaması tutumların özelliklerinin incelenmesini gerektirir.

2. Tutumların Özellikleri

Tutumların bilişsel, duygusal ve davranışsal ögeleri her zaman aynı güçte (şiddette) değildir. Duygusal öge, örneğin, sevmek - sevmemek, derecesi bakımından güçlü ya da güçsüz olabilir (7). Bu ise davranışsal ögeyi etkileyebilir.

Bilişsel, duygusal ve davranışsal ögeler karmaşıklık gösterir. Durumlara göre farklılıklar izlenebilir (8). Yerlere çöp atmanın doğru bir davranış olmadığını bilmesine karşılık, bazı bireylerin buna uymaması, bir karmaşıklık örneği olabilir.

Bireylerin içinde yaşadıkları çevrenin toplumsal koşulları, onların yararına yönelik olarak, uyum sağlamalarına bilişsel etkide bulunabilir (9). Ancak bu, evrensel bir kural değildir.

-
- (6) ÜNAL, Cavit : "Genel...", a.g.e., s.11; FREEDMAN, J.L. vd.: "Sosyal...", a.g.e., s.320
 (7) KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem: "Sosyal...", a.g.e., s.88-89
 (8) KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem: "Sosyal...", a.g.e., s.89
 (9) TOLAN, Barlas - İSEN, Galip ve BATMAZ, Veysel: *Sosyal Psikoloji*, Adım Yayıncılık, Ankara, Aralık 1991, s.264

Tutumların bir başka özelliği ise, benliği korumasıdır. Adeta bir savunma mekanizması gibi çalışır (10). Bu, her canlıda olduğu gibi insanın kendini en uygun bir dengede tutma eğilimi ile açıklanabilir (11). Yadsıma, yansıtma gibi mekanizmalar kullanılabilir. Sigara içmenin zararlarının bilinmesine karşılık bunu yoksayma örneğinde olduğu gibi.

3. Tutum ve Davranış

Tutumların bilişsel yönü ile davranışlar arasında bir tutarlılık olduğu ileri sürülür (12). Bunun üzerinde araştırmalar yapılır. Tutumlar incelenerek davranışların önceden kestirilmesinin (13) yararları vurgulanır. Bununla beraber, böyle bir uyumun (tutarlılığın) olması için bazı koşulların oluşması gerektiği belirtilmektedir: Bu koşullar; "tutum a) kuvvetli ise, b) bireyin kişisel yaşantısına dayalı ise, c) birey için önemli olan diğer kişilerce destekleniyor ise ve d) sık sık kendini ortaya koyma şansı varsa" (14) biçiminde belirtilebilir.

Davranışlar, birden çok etmenin etkisi ile oluşmaktadır. Tutum bunlardan yalnızca birisidir (15). Eğer tutumu oluşturan öğeler arasındaki

-
- (10) FREEDMAN, Jonathan L. vd.: "Sosyal...", a.g.e., s.328, TOLAN, Barlas v.d.: "Sosyal...", a.g.e., s.265
 - (11) Benliği koruma mekanizmaları için bkz.: ÖZTÜRK, Orhan M.: "Ego'nun Savunma Mekanizmaları", *Ruh Sağlığı ve Hastalıkları*, M. Orhan Öztürk (Yay. Sor.), Türkiye Sinir ve Ruh Sağlığı Derneği Yayını No:7, 2. Baskı, Ankara, Şubat 1983, s.45-62
 - (12) CÜCELOĞLU, Doğan: *İnsan ve Davranışı*, 2. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991, s.524
 - (13) ATKINSON, Rita - ATKINSON, Richard C. ve HILGARD, Ernest R.: (Çev. Kemal Atakay - Mustafa Atakay ve Aysun Yılmaz), *Psikolojiye Giriş II*, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1995, s.726
 - (14) CÜCELOĞLU, Doğan: "İnsan..." a.g.e., s.525
 - (15) ATKINSON, Rita vd.: "Psikolojiye...", a.g.e., s. 727

tutarsızlık ya da bulunulan ortam birey için uygun değilse, tutum - davranış çelişkisi ortaya çıkabilir.

Bir tutum ne kadar güçlü ise, davranışla ilişkisi o kadar tutarlı olmaktadır. Ölçme ve gözlemler sonucunda, seçilen davranış ölçülmek istenen tutum ile doğrudan ilgili ise, tutum ve davranış arasında güçlü bir ilişki (tutarlılık) beklenmelidir (16).

Çevre sorunlarının çözümüne inanan, çevreye yönelik olumlu tutum içinde bulunan birey ya da grupların varlığı yeterli görülmemektedir. Örneğin, devletin enerji politikası çevre değerlerini gözardı ediyorsa, bireylerin kullandığı teknik araçlar (17) çevreyle uyumlu değilse, tutum ile davranışın tutarlılığı beklenmemelidir.

B. TUTUMLARIN OLUŞMASI

Tutum, kalıtsal özellik taşımaz. Sonradan kazanılır. Bu kazanım öğrenmelerle olmaktadır (18). Öyle ki bebeklikten başlayarak, bireyin tüm yaşamı boyunca gelişir (19). Bazıları değişirken, yenileri de oluşarak çeşitlenir ve yoğunlaşır (20).

(16) FREEDMAN, Jonathan L. vd.: "Sosyal...", a.g.e., s. 338-339

(17) MORVAL, Jean : (Çev. Nuri Bilgin), *Çevre Psikolojisine Giriş*, EÜEF Yayını No:37, İzmir, 1985, s.15

(18) FREEDMAN, Jonathan L. vd.: "Sosyal...", a.g.e., s.409; KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem: "Sosyal...", a.g.e., s.100

(19) ÜNAL, Cavit: "Genel...", a.g.e., s.14

(20) ÜLGEN, Gülten: *Eğitim Psikolojisi*, 2. Baskı, Bilim Yayınları, Ankara, 1995, s.103

Bireyin tutumlarının oluşumunda değişik etkilerden söz edilebilir. Birey, formal (biçimsel, resmi) eğitim kurumları ile informal (biçimsel olmayan, doğal) eğitim ortamlarının etkisi altındadır (21). Doğal ortamlarda yer alan aile üyeleri, arkadaşlar, akrabalar, komşular (22) ile diğer toplumsal ve kültürel etkilerin öğrenmelerde etkisi önemlidir. Üstelik bu etkilemeler sonucu ortaya çıkan öğrenmeler, formal eğitim ile düzeltilemeyecek kadar olumsuz da olabilir. Örneğin, kır kültürü içinde yetişmiş bir kimsenin, kente gelişinde ortama uygun olmayan tutum ve davranışları görülebilir.

Toplumsallaşma sürecinde öğrenilenler her toplum ya da grup için geçerli olmayabilir. Toplumsallaşma sürecinde çeşitli fikirlerin, düşüncelerin, inançların ve tutumların ortamlara ve bireyin kişiliğine göre de olumlu ya da olumsuz olarak geliştiği ileri sürülebilir (23). Örneğin, doğa korumayı ödüllendiren aile ortamında yetişen çocukların, çevreye yönelik tutumlarının olumlu olacağı düşünülebilir (24).

C. GENÇLİĞİN ÇEVRESEL TUTUMLARI

1. Tanımlar

Gençliğin çeşitli tanımları yapılmaktadır. Ancak üzerinde anlaşmaya

-
- (21) SELÇUK, Ziya: *Eğitim Psikolojisi*, PEGEM Yayını No:26, Ankara, 1996, s.2
 (22) ÜNAL, Cavit: "Genel...", a.g.e., s.13
 (23) DÖNMEZER, Sulhi: *Sosyoloji*, İTİA Yayını No:299/526, 7. Baskı, İstanbul, 1978, s.101; TEZCAN, Mahmut: *Eğitim Sosyolojisi*, AÜEBF Yayını No:150, Ankara, 1985, s.39-40
 (24) MORVAL, Jean: "Çevre...", a.g.e., s.17

varılan bir tanım bulunmamaktadır. Tanımlarda toplumlara, toplumların değişik kesimlerine göre farklılıklar görülmektedir. Örneğin, Türkiye'nin kırsal alanlarında ondört, onbeş yaşlarında kızlar gelinlik çağı içinde görülürken, kentsel alanlarda aynı yaş grubundaki kızlar çocuk olarak değerlendirilebilmektedir (25).

Bazı araştırmalarda, "gençlik çağı" 12-24 yaş arası olarak belirtilmektedir (26). Gelişim psikolojisi ile ilgilenenlerin ergenlik (adolescence) dönemini gençlik olarak nitelendirdikleri ve 12-18, 12-21, 13-21 yaş olarak kendi içinde gruplandırarak inceledikleri görülmektedir (27).

Gençlik çağının kendi içinde yaşlara göre gruplandırılması (bebeklik, çocukluk, ergenlik, yetişkinlik gibi) bu dönemlerin birbirinden bağımsız olduğu anlamına gelmemektedir. Bununla beraber araştırmalarda ortaokul - lise öğrencileri (28) ile üniversite öğrencilerinin ayrı gruplar olarak ele alınmasında yarar görülmektedir. Çünkü, ergenlikten yetişkinliğe geçiş başlamıştır. Bu dönemi 18-25 yaşları arası olarak belirtmek olanaklıdır. Artık bu dönem, "gecikmiş ergenlik" ya da "genç yetişkinlik" olarak görülebilir. Kısaca "gençlik" değerlendirmesi yapmak yanlış olmayacaktır (29).

-
- (25) GÖKÇE, Birsen: *Gecekondu Gençliği*, HÜ Yayını C-15, Ankara, 1976, s.14-15
 (26) ÜNVER, Özkan ve TOLAN, Barlas vd.: *12-24 Yaş Gençlerin Sosyo-Ekonomik Sorunları*, Nihat Nirun (Ed.), Ankara, 1986, s.2
 (27) ŞEMİN, Refia Uğurel: *Gençlik Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul, 1992, s.18-22; KILIÇCI, Yedigâr: *Okulda Ruh Sağlığı*, Şafak Ofset, Ankara, 1989, s.55-56; SELÇUK, Ziya: "Eğitim...", a.g.e., s.25
 (28) ŞEMİN, Refia Uğurel: "Gençlik...", a.g.e., s.20
 (29) KILIÇCI, Yedigâr: "Okulda...", a.g.e., s.67

2. Gençliğin Çevresel Tutumları

Tutumların öğrenildiği belirtilmişti. Yalnız, sanayileşmiş ülkelerle Türkiye'nin bilimsel ve teknolojik gelişmesi ve toplumsal, kültürel, ekonomik, politik yapısında farklılıklar görülmektedir. Bu ise beraberinde birçok tutumda olduğu gibi çevresel tutumların oluşumunda da farklılığı beraberinde getirmektedir.

Genç insanlar değişimin önderleri olarak değerlendirilebilir (30). Batı'da 1968'de başlayan ancak 1970'li yıllarda çevre hareketine dönüşen (31) gençliğin eğilimleri ile Türkiye'de yaşanan öğrenci hareketleri farklılık göstermiştir. Sanayileşmiş ülkelerin gençleri, barış hareketi, nükleer enerji ve silahlanma karşıtı hareket, kadın hareketi gibi çevresel değerlere dönük bir eğilim içine girmiştir (32). Buna karşılık Türkiye gençliğinin hareketleri şiddete dönüşerek kardeş kanının akması sonucunu getirmiştir (33).

Bununla beraber 80'li yıllardan bu yana çevre ve çevre sorunlarına yönelik hareketlerde gençliğin çeşitli zeminlerde etkinliği gözlenmektedir.

-
- (30) TEZCAN, Mahmut: *Sosyal ve Kültürel Değişme*, AÜEBF Yayını No:129, Ankara, 1984, s.126
 - (31) Bilgi için araştırmanın ikinci bölümünde 84, 89, 90 ve 92'nci dipnotlarda yer alan kaynaklara bakınız.
 - (32) ÜNDER, Hasan: *Çevre Felsefesi - Etik ve Metafizik Görüşler*, Doruk Yayıncılık, Ankara, Aralık 1996, s.26.
 - (33) 1968 - 1980 yılları arasında görülen gençlik hareketinin şiddete dönüşmesinin nedenleri üzerinde çeşitli araştırmalar yapılmış olmakla beraber, burada üzerinde ayrıca durulmayacaktır. Ancak, halen gençliğin sorunlarının, çözümünde yeterli politikaların üretilmediği bilinmektedir. Günümüzde, üniversite gençliğinin bir kısmının yeniden şiddetin içinde görülmesi, kaygı ile izlenmektedir.

Örneğin, üniversitelerde kurulmuş olan öğrenci topluluklarının en hareketli grubunu “Çevre Kulüp” leri oluşturmaktadır (34). Bu kulüplerin etkinliklerinin üniversite gençliğinde olumlu tutumlar oluşmasına katkısı olacağı düşünülmekte ve gençler yöneticilerle öğretim elemanları tarafından desteklenmektedirler.

Yaşlı kuşağa göre, gençlerin çevresel tutumlarının daha olumlu olduğu belirtilebilir (35). Birinci ve İkinci Dünya Savaşları ile 1929 Ekonomik Krizini yaşamayanlar (1970’lerin gençliği) yaşlılardan oldukça ileri derecede, çevresel değerler ve tutumlar geliştirmişlerdir (36).

Artan ve gelişen iletişim teknolojisinin etkilerinin yanında eğitim kurumlarının, bireyin tutum ve davranışları üzerinde olumlu etkisi olmaktadır. Önemli olan, gençlere güven duyulması, onların sorunları ile ilgilenilmesi, cezaya değil ödüle dayalı eğitsel yaklaşımlarla olumlu yönde tutum-davranış değişikliğinin sağlanacağını gözardı edilmemesidir.

D. TUTUMLARIN ÖLÇÜLMESİ

Tutumlar, “davranışların yöneltmesinde ve yönetilmesinde” etkilidir (37). O halde, tutumlar nasıl belirlenecektir? Bu ve benzeri soruların

-
- (34) Gazi Eğitim Fakültesi Çevre Kulübü ile yapılan görüşmelerde üyelerin diğer fakülteler ve üniversitelerin çevre kulüpleri ile iletişim ağı kurarak işbirliğine gidilmesi kararı almış oldukları öğrenildi. Bu bilgi 33. dipnotta belirtilen kaygılarımızı bir ölçüde azaltmaktadır.
- (35) ÖZDEMİR, Şevket: *Türkiye’de Toplumsal Değişme ve Çevre Sorunlarına Duyarlılık*, Palme Yayınları, No:1, Ankara, Mart 1988, s.147
- (36) Inglehart’dan naklen, ÜNDER, Hasan: “Çevre...”, a.g.e., s.26; MORVAL, Jean: “Çevre...”, a.g.e., s.18
- (37) KRECH, David ve CRUTCHFIELD, Richard S.: “Sosyal...”, a.g.e., s.242

yanıtı ölçeklerle ölçme yani tutum ölçeklerle (attitude scale) yapılan dolaylı ölçme yöntemleridir.

Tutumların ölçülmesi laboratuvar, sınıf ya da klinikte küçük örneklemlemlerle olabilir. Bunun yanında daha geniş örneklem alarak alan (survey) araştırmalarında da ölçme yapılabilir (38). Böylece tutumların nicelleştirilmesi gibi önemli bir sonuç elde edilebilir (39). Ancak tutumların “doğruluğu ya da yanlışlığı aranmaz” (40).

Tutum ölçeklerinin geliştirilmesi güç, zaman alıcı ve pahalıdır (41). Bununla beraber tutumların bilinmesi ile olası davranışların kestirilmesi bütün bu çabalara değer ölçme yöntemleri olarak düşünülmektedir. Bir çok ölçek geliştirilmiştir. Bogardus, Thurstone, Lickert ölçekleri gibi.

1. Bogardus Ölçeği

Geliştirilen ölçeğin başlangıçtaki amacı, ulusal ve ırksal tutumların yoğunluğunu ölçmektir. “Toplumsal mesafe ölçeği” adı ile de anılmaktadır. Bu ölçekten türetilen diğer ölçekler ulusal, toplumsal, dinsel tutumların ölçülmesinde kullanılmıştır (42).

-
- (38) TOLAN, Barlas vd.: "Sosyal...", a.g.e., s.270; KRECH, David ve CRUTCHFIELD, Richard S.: "Sosyal...", a.g.e., s.240
 (39) DUVERGER, Maurice: (Çev. Ünsal Oskay), *Metodoloji Açısından Sosyal Bilimlere Giriş*, Bilgi Yayınevi, 3. Baskı, Ankara, 1986, s.277
 (40) KARASAR, Niyazi: *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 5. Baskı, Ankara, 1994, s.134
 (41) DUVERGER, Maurice: "Metodoloji...", a.g.e., s.278-279
 (42) KRECH, David ve CRUTCHFIELD, Richard S.: "Sosyal...", a.g.e., s.251

Siyasal tutumları ölçmede kullanılması, kolay hazırlanması nedeniyle tercih edilebilir.

2. Thurstone Ölçeği

Savaşa, kiliseye, ölüm cezasına, zencilere, doğum kontrolüne ya da başka toplumsal konulara ilişkin tutumları belirlemek amacıyla bir çok ölçek geliştirilerek kullanılmıştır (43).

Bu ölçeğin hazırlanmasında bazı aşamalar bulunmaktadır: Çok sayıda tutum cümlesi hazırlanır (44). Bunlar kartlara yazılır. Kartların altında 1'den 11'e kadar numaralar yer alır. Cümlelere katılma dereceleri kart üzerinde işaretlenir.

Örnek : Nükleer enerji kullanımı gereklidir.

(1)	2	3	4	5	(6)	7	8	9	10	(11)
Olumlu					Nötr					Olumsuz

Kartlar 100 civarında uzmana (yargıç - hakem) verilerek yanıtları alınır (45), değerlendirme yapılır.

(43) KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem: "İnsan...", a.g.e., s.114

(44) TOLAN, Barlas vd.: "Sosyal...", a.g.e., s.273

(45) TOLAN, Barlas vd.: "Sosyal...", a.g.e., s.274-275

Çok sayıda uzman gerektirmesi, ölçeğin oluşturulmasındaki işlemlerin karmaşıklığı gibi nedenler en çok eleştiri alan noktalardır.

3. Lickert Ölçeği

Thurstone ölçeğinde, bir tutum cümlesine karşı olup olmamanın değerlendirilmesi yapılırken, Lickert ölçeğinde tutumların yoğunluğu ölçülmek istenir (46).

Thurstone yönteminde, deneklerden herbir ifadeyi red ya da kabul etmesi istenir. Lickert yöntemine göre ise, ölçek üçlü-beşli hazırlanabilir. Örneğin, Çok iyi, İyi, Orta, Kötü, Çok kötü gibi (47).

Lickert tipi ölçeğin diğer bir özelliği tek boyutlu olmasıdır. Başka bir deyişle, bütün maddelerin (cümlelerin) aynı tutumu ölçmeleri amaçlanır (48). Lickert tipi ölçek en çok kullanılan ölçme yöntemidir (49).

-
- (46) KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem: "İnsan...", a.g.e., s.116; KRECH, David ve CRUTCFIELD, Richard S.: "Sosyal...", a.g.e., s.269-270
 (47) ARSEVEN, Ali D.: *Alan Araştırma Yöntemi*, Kadioğlu Matbaası, Ankara, 1993, s.116
 (48) Araştırmanın dördüncü bölümünde "veri toplama aracının geliştirilmesi" alt başlığında beşli tutum ölçeği hakkında bilgi verilmiştir.
 (49) KARASAR, Niyazi: "Bilimsel...", a.g.e., s.141

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇEVRE VE ÇEVRE SORUNLARINA YÖNELİK

ALAN ARAŞTIRMASI

A. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bilgilendirme, daha da önemlisi bilgiye ulaşmanın yollarının öğretilmesinde nitelikli öğretmenlere gereksinim her zaman duyulmuştur. Bu gereksinimin karşılanması sürecinde Gazi Eğitim Fakültesi (1) önemli bir yer tutar. Her mesleğin elemanının yetiştirilmesinde öğretmen vardır. Son yıllarda sıkça sözü edilen, yazılan, bazı araştırmaların konusu haline gelmeye başlayan "çevre bilinci", "çevre duyarlılığı", "çevre için eğitim" başlıklarının içeriğine bakıldığında öğretme olgusu göze çarpar.

Doğal eğitim ortamlarında da öğrenmeler olmakla beraber bilimsel ve teknolojik gelişmelere uyum sağlanabilmesinde gerçek sınıf ortamları gerekebilir. Öğrenmelerin oluşumu sonunda beklenen, olumlu tutum ve davranışların ortaya çıkmasıdır. Bunun her zaman böyle olmadığı görülür. Nedenleri arasında, doğal ortamlarda öğrenilenler, toplumsal yapı ile kültürel çevrenin etkileri ve bireysel özellikler sayılabilir.

(1) Fakülteleşme süreci öncesi öğretmen yetiştirme ve eğitim bilimleri tarihi için Bkz. BİNBAŞIOĞLU, Cavit: *Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi*, MEB Yayını No:2795, Ankara, 1995

Biçimsel eğitim ortamlarında yetiştirilmeye çalışılan öğretmen adayları da toplumsal, kültürel çevrenin olumlu ya da olumsuz etkisi altındadırlar. Öğretmenlerin çevre ve çevre sorunlarına yönelik tutumlarının olumlu olabileceği düşünülebilir. Ancak bunun böyle olup olmadığı yapılacak olan bilimsel araştırmalar sonunda anlaşılabilir (2).

Öğretmenlerin, öğretme ortamlarında, öğrencileri ile yoğun etkileşim içinde olduğu gözönüne alındığında, insan yetiştirme düzeni içindeki önemi ön plana çıkar. Araştırma sonuçları ile diğer öğretmen yetiştiren kurumlarda bulunan öğrencilerin tutumları arasında bir ilişki de kurulabilir.

B. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ (3)

Araştırma, Gazi Eğitim Fakültesi öğrencilerinin çevre ve çevre sorunlarına yönelik tutumlarını (bağımlı değişken) etkileyen olguların (bağımsız değişkenler) bulunduğu temel hipotezine dayanmaktadır. Bağımsız değişkenlerin, bağımlı değişken üzerindeki etkisinin ortaya çıkarılmasında (ölçülmesi) alt hipotezlerin denenmesi gerekmektedir. Denenecek olan alt hipotezler aşağıda yer almaktadır.

-
- (2) Bilgi için bkz. ARSEVEN, Ali D.: *Alan Araştırma Yöntemi*, Kadioğlu Matbaası, Ankara, 1993; DUVERGER, Maurice: (Çev.Ünsal Oskay), *Metodoloji Açısından Sosyal Bilimlere Giriş*, Bilgi Yayınevi, 3. Baskı, Ankara, 1986; KAPTAN, Saim: *Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri*, Tekışık Webofset, Ankara, 1993; KARASAR, Niyazi: *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 5. Baskı, Ankara, 1994
- (3) Varsayım, "assumption" ya da "sayılı" karşılığı olarak kullanılmaktadır. Denenmeyen bir yargıdır. Hipotez, "hypothesis" ya da "denencedir". Denenen yargıların ifade edilişidir. Bu nedenle hipotez kullanılmıştır. Bilgi için bkz.: KARASAR, Niyazi: "Bilimsel...", a.g.e., s.68-72.

1. Öğrencilerin cinsiyetleri ile çevre ve çevre sorunlarına yönelik tutumları (ÇEVYÖT) arasında ilişki vardır.
2. Birinci ve son sınıfta öğrenim gören öğrencilerin ÇEVYÖT'leri arasında farklılık bulunur.
3. Farklı bölümler karşılaştırmasında öğrencilerin ÇEVYÖT'leri değişiklik gösterir.
4. Öğrencilerin, en uzun süre ile yaşadıkları yerleşim birimi onların ÇEVYÖT'lerine etki eder.
5. Öğrencilerin, en uzun süre ile yaşadıkları yerleşim biriminin bulunduğu coğrafi bölge ÇEVYÖT'leri etkiler.
6. Baba eğitim düzeyine göre, öğrencilerin ÇEVYÖT'lerinde farklılık görülür.
7. Baba mesleğinin, öğrencilerin ÇEVYÖT'leri üzerinde etkisi olur.
8. Ailenin geliri ile öğrencilerin ÇEVYÖT'leri arasında ilişki vardır.

C. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

1. Evren ve Örneklem

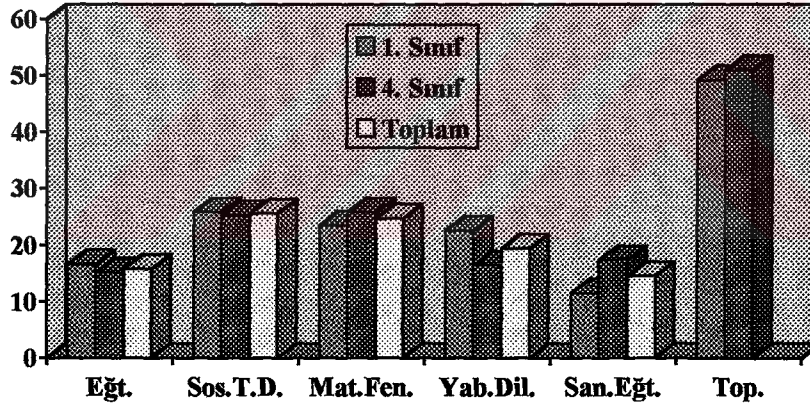
Araştırmanın evrenini Gazi Eğitim Fakültesi'nin birinci ve son sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Bu sınıfların toplam öğrenci sayısı, 1995-1996 öğretim yılı ikinci yarıyılı itibariyle 2552'dir.

Örnekleme oluşturan öğrenciler, oranlı eleman örnekleme yöntemi ile seçilmişlerdir. Bunların sayısı ise 442'dir (4). Sınıf ve bölümlere göre dağılım Çizelge 1 ve Grafik 1'de görülmektedir.

Çizelge 1

Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Sınıf ve Bölümlere Göre Dağılımı

Bölüm	Eğitim Bilimleri	Sosyal ve Türk Dili	Matematik Fen Bilimi	Yabancı Dil	Sanat Eğitimi	Toplam
Sınıf						
Birinci	N 36	56	51	49	25	217
	% 16.6	25.8	23.5	22.6	11.5	49.1
Dördüncü	N 34	57	58	37	39	225
	% 15.1	25.3	25.8	16.4	17.3	50.9
Toplam	N 70	113	109	86	64	442
	% 15.8	25.6	24.7	19.4	14.5	100.0

Grafik 1. Öğrencilerin Sınıf ve Bölüme Göre Dağılımı (Yüzde, %)

- (4) Ulaşılan öğrenci sayısı 503'dür. Ancak, maddelerin seçeneklerine birden fazla yanıt verenler ya da yarısını yanıtlayanlar olduğunda bu anketler değerlendirmeye alınmamıştır. Tek bir maddeye yanıt vermeyenlerin anketleri de aynı şekilde iptal edilmiştir. Felsefe Gurubu Eğitimi Bölümünün son sınıfı henüz oluşmadığından örnekleme alınmamıştır. Sonuç olarak, 442 öğrencinin de örneklem olarak evreni temsil edebileceği uzmanlarca belirtilmiştir.

2. Veri Toplama Aracının Geliştirilmesi

Araştırmanın hipotezlerinin denenmesi amacı ile öncelikle, gereken literatür taraması yapılarak uzman eleştirileri alınıp bir tutum ölçeğinin (scale) geliştirilmesine başlanmıştır. Çevre ve çevre sorunlarına yönelik tutum ölçeğinin (ÇEVTÖ) hazırlanmasında beşli Lickert tekniği örnek alınmıştır.

ÇEVTÖ'nün veri toplama aracı biçimine gelebilmesi için araştırılacak olan konuyu kapsayan ifadelerle bir havuz oluşturuldu. Bu ifadelerin tutum ölçüp ölçmeyeceğinin belirlenmesinde uzmanların eleştirileri alınarak, tutum ifadelerinin çevre ve çevre sorunlarına yönelik tutumları ölçeceği kabul gördü. Bu anlamda ÇEVTÖ'nün "kapsam geçerliliği"ne sahip olduğu kabul edilmiştir (5).

Ön uygulama için son düzeltmeleri yapılan ÇEVTÖ, 18 olumlu (+), 25 olumsuz (-), toplam 43 ifadeden oluşmuştur (6).

Ön uygulama çalışması, Ocak 1996 tarihinde 120 öğrenci üzerinde yapılmıştır. Ön uygulama ile elde edilen veriler kullanılarak

-
- (5) KAPTAN, Saim: "Bilimsel...", a.g.e., s.142; ARSEVEN, Ali D.: Alan...", a.g.e., s.129; KARASAR, Niyazi: "Bilimsel...", a.g.e., s.151-152
 - (6) Lickert tipi ölçek çalışmalarında olumlu ve olumsuz ifadelerin kullanılmasında amaç, deneklerin "evet" deme olasılığının en aza indirilmesidir. Olumlu ifadeler 5, 4, 3, 2, 1 olumsuz ifadeler 1, 2, 3, 4, 5 olarak kodlanmıştır. Ek 2'de görüldüğü gibi olumlularının yanına (+), olumsuzlarınıninkine ise (-) işareti konulmuştur. İşaretleme, bilgisayara veriler yüklenmeden önce kodlamanın doğru olması için ön uygulamadan sonra el ile yapılmıştır.

ÇEVTÖ'nün geçerlik ve güvenirlik analizleri yapılmıştır. ÇEVTÖ'nün "yapı geçerliği"ne sahip olup olmadığı, bir anlamda ölçeğin bir yapıyı ya da bir kavramı ölçüp ölçmediği, faktör analizi ile döndürülmemiş temel bileşenler analiz tekniği (Principal Component Analysis) kullanılarak test edilmiştir. Analiz, ölçeğin gerçekte birbirleri ile yüksek düzeyde ilişkili olan ve ortak bir yapıyı ölçen tutum ifadelerinden oluşup oluşmadığını saptamaya yöneliktir. Ayrıca, analiz için 120 denek üzerinde ön uygulama yapılmasında, bu sayının yeterli bir büyüklük olduğu kabul edilmektedir (7).

Yapılan ilk faktör analizi uygulamasında I. faktör yükleri değerlendirildiğinde, 20 maddenin (tutum ifadesinin) yüklerinin .30'dan düşük olduğu görülmüştür. I. faktör yükü .30'un altında kalan maddelerin ölçekten çıkartılarak analizin tekrar edilmesi uygun görülmüştür (8). Aynı analizin kalan 23 madde ile her bir maddenin I. faktör yüklerinin madde 26 (m.26) dışında .30'un üzerinde olduğu saptanmıştır. Bu durumda m.26 çıkartıldığında ÇEVTÖ'nün kalan 22 madde ile bir yapıyı ölçtüğü, ki o yapının, öğrencilerin çevre ve çevre sorunlarına yönelik tutumları olduğu kabul edilmiştir (Çizelge 2).

-
- (7) TABACHNICH, Barbara G. and LINDA, S. Fidell: *Using Multivariate Statistics*, Second Edition, USA: Harper Collins Publishers, 1989, s.603
 (8) COHEN, Luoıs and LAWRENCE, Manion: *Research Methods in Education*, New York, Routledge, 1989, s.369

Çizelge 2
ÇEVTÖ Maddelerinin
I. Faktör Yükleri

Maddeler	I. Faktör Yükü
m4	.37806
m8	.47835
m9	.35934
m11	.47456
m12	.38206
m13	.46488
m14	.42609
m16	.44639
m17	.52945
m18	.43556
m19	.60379
m22	.35560
m23	.38568
m24	.48347
m30	.38621
m31	.42379
m32	.37812
m33	.42764
m35	.41840
m39	.46409
m42	.31987
m43	.32857

ÇEVTÖ'nün ne denli "güvenilir" bir ölçme aracı olduğunu saptamak için, aracın "iç tutarlılık katsayısı"na ve onun bir göstergesi olarak "Cronbach Alpha Katsayısı"na bakılmasına karar verilmiştir (9). Yine aynı analiz kapsamında ölçekte yer alan herbir maddenin ne denli "ayırd edici" olduklarını ya da "ayırd edici olup olmadıkları"na başka bir deyişle, "güvenirlilik"lerini saptamak için madde-toplam korelasyonlarına bakılmıştır (10). ÇEVTÖ'nün tek boyutlu olduğu doğrulandığından, istatistiksel olarak madde-toplam korelasyonları pozitif ve önemli çıkan ya da .20'nin üstünde bulunan korelasyonlar maddelerin ayırteci olduğunu bir göstergesi olarak alınabilmektedir (11).

Yapılan analiz sonucunda tüm maddeler için madde-toplam korelasyonu .24'ün üzerinde bulunmuştur. Bu korelasyonlar $r = .01$ düzeyinde anlamlı olup, ayrıca ayırd edici maddeler için öngörülen alt sınır olan .20'nin üzerindedirler. ÇEVTÖ'nün iç tutarlılık katsayısı $\text{Alpha} = .7747$ bulunmuştur.

Bulunan bu düzeydeki korelasyon da yüksek olup, ölçeğin "güvenilir" olduğunu göstermektedir (Çizelge 3).

(9) CRONBACH, Lee J.: *Essential of Psychological Testing*, Fifth Edition, New York, Harper and Row Publisher, 1990, s.204.

(10) BALCI, Ali: *Sosyal Bilimlerde Araştırma, Yöntem, Teknik ve İlkeler*, 72 TDFO Yayıncılık, Ankara, 1995, s.118; KARASAR, Niyazi: "Bilimsel", a.g.e., s.150.

(11) TEKİN, Halil: *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*, 2. Baskı, Ankara, 1979, s.248.

Çizelge 3
ÇEVTÖ Madde-Toplam Korelasyonları
ve Alpha Katsayısı

Maddeler	Madde-Toplam * Korelasyonu	İç-Tutarlık Katsayısı
m4	.2927	Alpha = .7747 Madde Sayısı = 22 N = 120
m8	.3578	
m9	.2900	
m11	.3839	
m12	.2943	
m13	.3519	
m14	.3211	
m16	.3282	
m17	.4255	
m18	.3617	
m19	.5455	
m22	.2843	
m23	.3065	
m24	.3810	
m30	.2867	
m31	.3270	
m32	.2573	
m33	.3216	
m35	.3168	
m39	.3512	
m42	.2396	
m43	.2657	

* Tüm korelasyonlar için $p < .01$

3. Uygulama ve Verilerin Çözümlemesi

a. Uygulama

ÇEVTÖ'nün son biçimini almasından sonra, örnekleme oluşturan birinci ve son sınıf öğrencilerine anketler verilmeye başlamıştır. Öğrenciler, yanıtları ders saatleri içinde vermişlerdir. Böylece ankette yer alan tutum ifadelerine verilen yanıtlar olumsuz etkilerden arındırılmaya çalışılmıştır.

Araştırma anketi Gazi Eğitim Fakültesi'nin onsekiz bölümünde uygulanmıştır. Birinci ve son sınıf öğrencilerinin ders saatleri belirlenerek, oranlı eleman örnekleme yöntemi ile seçimleri yapılmıştır. Bu arada bağımsız değişkenleri oluşturan cinsiyet, sınıf, bölüm, yerleşim yeri, coğrafi bölge, baba eğitim düzeyi - mesleği, ailenin geliri soruları uzman eleştirileri doğrultusunda son düzenlemesi yapılarak ölçekle birlikte bastırılmıştır. Uygulama, 1995-1996 öğretim yılı II. yarı yılı sonunda tamamlanmıştır.

Anketler tek tek kontrol edilerek kodlamaları el ile yapılmıştır. Ölçekte yer alan 13'üncü ifadenin bir görüşü yansıttığı gerekçesi ile uzman eleştirisi doğrultusunda kodlaması yapılmayarak değerlendirme dışında bırakılmıştır.

b. Verilerin Çözümlemesi

Anketlerin kodlanarak, veri kodlama kağıdına geçirilmesi el ile

yapılmıştır (12). Bunun dışındaki tüm işlemlerde bilgisayar kullanılmıştır. Veriler, SPSS (Statistical Package for Social Sciences) istatistik programı kullanılarak çözümlenmiştir.

Verilerin çözümlenmesinde, araştırmanın amacını gerçekleştirmek için oluşturulan hipotezlerin sınanmasında aşağıdaki tekniklerden yararlanılmıştır.

- Kız ve erkek öğrencilerin çevre ve çevre sorunlarına yönelik tutumları (ÇEVYÖT) arasında bir farklılığın olup olmadığı "t-testi" kullanılarak saptanmaya çalışılmıştır (13).
- Sınıf ve bölümlerin, ÇEVYÖT'lerinin temel ve ortak etkilerini bulmak amacı ile "iki boyutlu varyans analizi" kullanılmıştır (14).
- Yerleşim birimi, bölge, baba eğitim düzeyi, baba mesleği ve gelir değişkenlerine göre ÇEVYÖT'ün farklılık gösterip göstermediği "bir boyutlu varyans analizi" kullanılarak saptanmaya

(12) Verilerin çözümlenmesini kolaylaştırmak amacı ile bölümler kendi aralarında gruplandırılmıştır. I. grup: Eğitim Bilimleri (Sınıf Öğretmenliği, Özel Eğitim ve Eğitim Bilimleri), II. grup: Türk Dili ve Sosyal Bilgiler (Türkçe, Türk Dili, Tarih, Coğrafya), III. grup: Yabancı Diller, IV. grup: Matematik ve Fen Bilimleri (Matematik, Fizik, Kimya, Biyoloji, Fen Bilgisi), V. grup: Sanat Eğitimi (Resim İş, Müzik).

(13) MARASCUILO, Leonard A. and SERLIN, Ronald C.: *Statistical Methods for Social and Behavioral Sciences*, W.H. Freeman and Company, New York, 1988, s.417

(14) MARASCUILO - SERLIN: "Statistical...", a.g.e., s.517

çalışılmıştır (15). Varyans analizinin anlamlı çıkması durumunda, farkın hangi gruplar arasında olduğunu saptamak amacı ile (Fischer'in) "küçük önemli farklar testi" (LSD, Least Significant Differences) tekniği kullanılmıştır (16).

- Gruplar arasında yapılan anlamlılık testlerinde alpha (α) = .05 anlamlılık düzeyi esas alınmıştır.

D. BULGULAR VE YORUM

Araştırma sonunda elde edilen verilerin, istatistiksel çözümleri yapılarak, hipotezler sınanmıştır. Bulgular çizelgelerde gösterilerek yorum yapılmaya çalışılmıştır.

1. Cinsiyetin ÇEVYÖT Üzerindeki Etkisi

Cinsiyet ile çevre ve çevre sorunlarına yönelik tutumlar arasındaki ilişkinin saptanmasında "t-testi" uygulanarak çözümleme yapılmıştır. Bulgular Çizelge 4'te verilmiştir.

(15) MARASCUILO - SERLIN: "Statistical...", a.g.e., s.517

(16) SPSS Inc.: *SPSS-X User's Guide*, 3rd Edition, Chicago, Illinois, 1988, s.764

Çizelge 4

Kız ve Erkek Öğrencilerinin Çevreye Yönelik Tutum Puanlarının

t-Testi Sonucu

Cinsiyet	N	X	S	sd	t
Kız	234	86.40	7.44	440	6.11**
Erkek	208	81.35	9.89		

** p < .01

Kız ve erkek öğrencilerin ÇEVYÖT'leri arasında anlamlı bir fark bulunmuştur [t (440)=6.11; p<.01]. Kız öğrencilerin ÇEVYÖT'lerinin erkek öğrencilerden daha olumlu olduğu anlaşılmaktadır.

Eğitim olanaklarından yararlanma sonucunda kız öğrencilerin daha olumlu tutum puanı almaları beklenen bir durumdur. Başka bir anlatımla, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması bu sonucun bütüne yansımaları sağlayabilecektir. Bilindiği gibi fırsat eşitliğinin toplumsal engellerinden birisi cinsiyet ayrımıdır (17).

(17) Özdemir'in araştırmasında çevre sorunları karşısında kadınların erkeklerden daha duyarsız oldukları bulgusuna yer verilmektedir. Nedenleri için bkz.: ÖZDEMİR, Şevket: *Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Çevre Sorunlarına Duyarlılık*, Palme Yayınları No:1, Ankara, Mart 1988, s.145-146

2. Sınıf ve Bölümün ÇEVYÖT Üzerindeki Etkisi

Birinci ve son sınıf öğrencileri ile bölümlerin karşılaştırılmasında ortaya çıkan tutum puanları analiz edilerek, bulgular Çizelge (5) ve (6) da verilmiştir.

Çizelge 5

Öğrencilerin Sınıf ve Bölümlerine Göre İki Boyutlu Varyans Analizi Sonucu

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	Anlamlı Fark
Sınıf	22.780	1	22.780	0.292	
Bölüm	1507.416	4	376.854	4.836**	4-2
Sınıf - Bölüm	771.961	4	192.990	2.477*	
Hata	33662.787	432	77.923		
Toplam	35973.774	441	81.573		

* $p < .05$

** $p < .01$

Çizelge 5'e göre, öğrencilerin birinci ve son sınıfta olmalarının ÇEVYÖT üzerinde bir etkisi görülememiştir. Başka bir anlatımla, ÇEVYÖT'de sınıf düzeylerine göre fark bulunmamaktadır [$F(1;432) = 0.292$, $p > .05$].

Aynı çizelgede öğrencilerin öğrenimlerini sürdürdükleri bölümlere göre tutum puanlarında farklılık görülmektedir [$F(4;432) = 4.836$; $p < .05$]. Bu durumda öğrencinin seçtiği bölüm ile tutum arasında bir ilişkinin olduğu söylenebilir. Anlamlı fark, grup dört (yabancı dil) ile grup iki (Sosyal Bilgiler ve Türk Dili) arasında, grup dördün lehinedir.

Birinci ve son sınıfa devam eden öğrencilerin tutumları bölümlere göre farklılık göstermektedir [$F(4;432) = 2.477$; $p < .05$]. Başka bir deyişle, sınıf ve bölüm birlikte değerlendirildiğinde tutumlar üzerinde ortak etkisi vardır.

Çizelge 6

Öğrencilerin Sınıf ve Bölümlerine Göre Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Bölüm	1. Eğitim Bilimleri	2. Sosyal ve Türk D.	3. Mat. ve Fen Bilim.	4. Yabancı Dil	5. Sanat Eğitimi	Toplam
Sınıf	X S	X S	X S	X S	X S	X S
Birinci	84.28 8.19	84.11 8.82	81.92 11.23	86.41 7.05	85.44 7.49	84.29 8.93
N	36	56	51	49	25	217
Dördüncü	87.15 7.34	79.53 10.62	83.28 9.22	85.84 7.13	85.74 7.65	83.76 9.14
N	34	57	58	37	39	225
Toplam	85.67 7.87	81.80 9.99	82.64 10.19	86.16 7.05	85.62 7.53	84.02 9.03
N	70	113	109	86	64	442

Çizelge 6'da yabancı diller bölümü öğrencilerinin ortalamalarının yüksek olduğu görülmektedir. Üniversiteye yabancı dil puanı ile giren öğrencilerin ortaöğrenim yaşantılarında da yabancı dillerinin iyi olmasını gerektirmektedir. Bu durum, onların toplumsal ve kültürel ortamlarındaki olumlu etkileşmelerinin, çevre değerlerine duyarlı yaklaşılmasının tutumlarına bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

3. Yaşanılan Yerleşim Biriminin ÇEVYÖT Üzerindeki Etkisi

En uzun süre ile yaşanılan yerleşim biriminin öğrencilerin çevre ve çevre sorunları karşısındaki tutumlarının çözümlemesi Çizelge 7 ve 8' de verilmiştir.

Çizelge 7

**Öğrencilerin Çevreye Yönelik Tutum Puanlarının Yerleşim Birimine
Göre Varyans Analizi Sonucu**

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	Anlamlı Fark
Gruplararası	750.0188	2	375.0094	4.6738**	3-1
Gruplarıçi	35223.7549	439	80.2363		
Toplam	35973.7738	441			

** p < .01

Öğrencilerin yaşamlarını sürdürdükleri yerleşim birimine göre oluşturdukları alt gruplar ile ÇEVYÖT'leri arasında anlamlı bir fark bulunmuştur [$F(2;439) = 4.6738$; $p < .01$]. Bu değişik yerleşim birimlerinde yaşayanların ÇEVYÖT'lerinin farklılaştığını gösterir. Anlamlı farklılık üçüncü gruba, birinci grup arasında olup üçüncü grubun lehinedir. Büyük yerleşim birimlerinde yaşayanların (Çizelge 8, nüfus grubu 3), küçük yerleşim birimlerinde yaşayanlara göre ÇEVYÖT'lerinin daha olumlu olduğu söylenebilir. Başka bir anlatımla, küçük yerleşim birimlerinden (kırsal), büyük yerleşim birimlerine (kentsel) doğru ÇEVYÖT'lerde olumlu yönde bir gelişme izlenmektedir.

Çizelge 8

**Öğrencilerin Çevreye Yönelik Tutum Puanlarının Yerleşim Birimine
Göre Ortalama ve Standart Sapma Değerleri**

Yerleşim Birimi (Nüfus)	N	Ortalama X	Standart Sapma S
1. 20 000 ve daha az	104	81.92	9.04
2. 20 001 - 1 000 000	176	84.03	9.38
3. 1 000 000 'dan fazla	162	85.36	8.42

Çizelge 8'de görüldüğü gibi büyük kentlerde yaşayanların ortalamaları yüksektir.

Çizelge 8'de görülen yerleşim birimleri aynı zamanda en uzun süre ile yaşanan yeri belirtmektedir (18). Yerleşim biriminde yaşanan sürenin çevresel tutumlara etkisi görülmektedir (19).

(18) Bkz. Ek 3

(19) Kırdan büyük kente göç edenlerin, büyük kentte yaşadıkları süre arttıkça, tüm kentsel olumsuzluklara rağmen "memnun" oldukları belirtilmektedir. İkinci kuşaktan itibaren daha iyi eğitim ve iş olanakları ailelerin çevresel tutumlarına, bu ise çocuklarla gençlerde olumlu tutumların oluşumuna etki edebilecektir. "Memnuniyet" ve "kentte kalış süresi" için bkz.: GÖKÇE, Birsen: *Gecekondu Gençliği*, HÜ. Yayını C-15, Ankara, 1971, s.78; KARTAL, Kemal: *Kentleşme ve İnsan - Kentleşme Sürecinde İnsan Tutum ve Davranışlarında Meydana Gelen Değişmeler-Çankırı Köylerinden Ankara'ya Göç Edenler Üzerinde Bir Araştırma*, TODAİE Yayını No:175, Ankara, 1978, s.145-158

Kentleşme beraberinde tarım uygarlığı değerlerinden sanayi ve sanayi ötesi uygarlıkların değerlerine doğru bir değişimi ifade etmektedir. Kültürel ve toplumsal değişim, ortaya çıkan çevre sorunlarının çözülmesini, aksi halde yok olunacağı korkusunu geliştirmiştir. Korkunun şiddetine göre tutumlarda değişim görülebilecektir.

Bununla beraber, göçün yönlendirilmesi ile büyük kentlerin sayısında artış sağlanabilir, yasal, yönetsel, yapısal önlemler alınabilir, yerel kararlara halkın katılımı sağlanabilirse olumlu tutum değişikliklerinin gerçekleşebileceği ileri sürülebilir.

4. Yaşanılan Coğrafi Bölgenin ÇEVYÖT Üzerindeki Etkisi

Öğrencilerin yaşadıkları coğrafi bölgelerin ÇEVYÖT'leri üzerine olan etkisi Çizelge 9 ve 10'da analiz edilmiştir.

Çizelge 9

Öğrencilerin Çevreye Yönelik Tutum Puanlarının Coğrafi Bölgeye Göre Varyans Analizi Sonucu

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F
Gruplararası	497.5321	6	82.9220	1.0168
Gruplariçi	35476.2416	435	81.5546	
Toplam	35973.7738	441		

$p < .05$

Öğrencilerin yaşadıkları coğrafi bölgelerin onların ÇEVYÖT'lerine olan etkisi incelendiğinde bir ilişki bulunamamıştır [$F(6;435) = 1.0168$; $p < .05$]. Farklılık ya da ilişkinin olmaması istatistiksel olarak Çizelge 9 ve 10'da görülmektedir.

Çizelge 10

**Öğrencilerin Çevreye Yönelik Tutum Puanlarının Coğrafi Bölgeye
Göre Ortalama ve Standart Sapma Değerleri**

Coğrafi Bölge	N	Ortalama X	Standart Sapma S
1 İç Anadolu	173	84.33	8.63
2. Doğu Anadolu	33	84.06	7.80
3. G. Doğu Anadolu	20	80.10	12.95
4. Karadeniz	51	84.32	7.63
5. Akdeniz	60	82.82	9.21
6. Ege	59	85.17	9.58
7. Marmara	46	84.30	9.79

Çizelge 10'a göre, öğrenci sayısının İç Anadolu Bölgesinde bir yığılma oluşturduğu izlenmektedir (173 öğrenci). İstatistiksel anlamda bir fark olmamakla beraber görece olarak, Güney Doğu Anadolu'dan gelen öğrencilerin ÇEVYÖT'lerinin daha olumsuz olduğu söylenebilir

5. Baba Eğitim Düzeyinin ÇEVYÖT Üzerindeki Etkisi

Öğrencilerin, babalarının eğitim düzeyleri ile ÇEVYÖT'leri üzerindeki etkisinin analizi Çizelge 11 ve 12'de görülmektedir.

Çizelge 11

Öğrencilerin Çevreye Yönelik Tutum Puanlarının

Baba Eğitim Düzeyine Göre Varyans Analizi Sonucu

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	Anlamlı Fark
Gruplararası	964.5826	4	241.1457	3.0101*	5-2, 5-3, 4-2
Gruplarıçi	35009.1912	437	80.1126		
Toplam	35973.7738	441			

* $p < .05$

Baba eğitim düzeyi ile öğrencilerin ÇEVYÖT'leri arasında farklılık bulunmaktadır [$F(4;437) = 3.0101$; $p < .05$]. Farklılık, eğitim düzeyi yükseldikçe, lise ve yüksek öğrenimlilerin lehine olmaktadır. Baba eğitim düzeyi beşinci grupta olan öğrenciler (Çizelge 12), ikinci gruba göre; yine beşinci grupta olanların, üçüncü gruba göre; son olarak da dördüncü grupta olanların ikinci gruba göre çevre ve çevre sorunlarına karşı daha olumlu tutum geliştirdikleri belirtilebilir.

Çizelge 12

Öğrencilerin Çevreye Yönelik Tutum Puanlarının

Baba Eğitim Düzeyine Göre Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Baba Eğitim Düzeyi	N	Ortalama X	Standart Sapma S
1. Okur-yazar değil	11	81.00	5.81
2. Okur-yazar, İlkokul	184	82.80	9.31
3. Ortaokul	60	83.20	7.66
4. Lise	85	85.15	9.02
5. Yükseköğrenim	102	86.10	9.19

Çizelge 12'de baba eğitim düzeyi yükseldikçe ortalamaların yükseldiği görülmektedir. Evlilikte eşlerin birbirlerine yakın eğitim düzeyinde olma olasılığı düşünüldüğünde (20), aynı zamanda doğal bir eğitim ortamı olan ailelerin, çocuklarının tutumlarında olumlu ya da olumsuz etkileri izlenebilecektir. Eğitim düzeyi yüksek bir aile ortamının; çocuğun çevre ve çevre sorunlarına karşı olumlu tutum geliştirmesinde bir neden olduğu ileri sürülebilir. Aynı zamanda bu durum, çevre-eğitim ilişkisinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

(20) TEZCAN, Mahmut: *Eğitim Sosyolojisi*, 4. Baskı, AÜEBF Yayını No:150, Ankara, 1985, s.75

6. Baba Mesleğinin ÇEVYÖT Üzerindeki Etkisi

Öğrencilerin, babalarının mesleğinin ÇEVYÖT'leri üzerine olan etkisinin analizi Çizelge 13 ve 14'te görülmektedir.

Çizelge 13

Öğrencilerin Çevreye Yönelik Tutum Puanlarının Baba Mesleğine Göre Varyans Analizi Sonucu

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	Anlamlı Fark
Gruplararası	1001.9592	4	250.4898	3.1301*	5-2, 3-2
Gruplariçi	34971.8145	437	80.0270		
Toplam	35973.7738	441			

* $p < .05$

Öğrencilerin, babalarının meslekleri ile ÇEVYÖT'leri arasında farklılık bulunmaktadır [$F(4;437) = 3.1301$; $p < .05$]. Bu farklılık, meslek grubu (21) yükseldikçe daha anlamlı görülmektedir (Çizelge 13 ve 14). Başka bir anlatımla, öğrencilerin baba meslekleri beşinci grupta yer alanlar, ikinci gruba göre; üçüncü grupta yer alanların, ikinci gruba göre ÇEVYÖT'lerinin daha olumlu olduğu söylenebilir.

(21) Ek3'de kişisel bilgiler bölümünde meslek ayrımının altı başlık altında toplandığı görülecektir. Ancak, altıncı grubu oluşturanların toplam sekiz kişi olması istatistik değerlendirmede anlam taşımayacağından, bu grubu işaretlemiş olanlar beşinci başlık altında analize dahil edilmiştir.

Çizelge 14

Öğrencilerin Çevreye Yönelik Tutum Puanlarının

Baba Mesleğine Göre Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Baba Mesleği	N	Ortalama X	Standart Sapma S
1. İşçi	81	83.35	9.42
2. Çifçi	66	81.30	8.78
3. Memur, subay, öğretmen	183	85.33	7.95
4. Küçük tüccar, esnaf	80	83.21	9.58
5. Serbest meslek (Avukat, doktor, büyük esnaf, sanayici vb.)	32	85.88	11.54

Çizelge 14'te görüldüğü gibi mesleksel statünün yükselmesine bağlı olarak öğrencilerin tutum ortalamaları da yükselmektedir (22).

Mesleksel statü ile toplumsal saygınlık arasında ilişki kurulabilir. Saygınlığa bağlı olarak yaşanan sokak, mahalle, kent gibi çevreler de değişebilir. Bazı gereksinimlerini doyummuş (örneğin, güvenlik) kentsel toplumlarla, kırsal alan ya da gecekondu da yaşayanların çevre değerlerine gösterdikleri tutumlar farklı olacaktır. Bu durumda birinci grupta yer alan ortamlarda yetişen gençlerin, ikincilere göre daha olumlu tutumlar geliştirmiş olmaları doğal bir sonuç olarak görülmektedir.

(22) Baba mesleğinin ölçüt olarak kullanıldığı araştırmalar bulunmaktadır. Meslek ölçütüne başvurulmasının nedeni, öğrencilerin ailelerinin toplumsal sınıfının belirlenmesi olarak gösterilmektedir. Yapılan bazı araştırma sonuçları ve bilgi için bkz.: TEZCAN, Mahmut: "Eğitim...", a.g.e., s.139-141

7. Aile Gelir Düzeyinin ÇEVYÖT Üzerindeki Etkisi

Öğrencilerin, ailelerinin aylık gelir düzeyinin ÇEVYÖT'leri üzerindeki etkisinin analizi Çizelge 15 ve 16'da görülmektedir.

Çizelge 15

Öğrencilerin Çevreye Yönelik Tutum Puanlarının Aile Gelir Düzeyine Göre Varyans Analizi Sonucu

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	Anlamlı Fark
Gruplararası	1025.1843	4	256.2961	3.2047*	3-1, 2-1
Gruplarıçi	34948.5895	437	79.9739		
Toplam	35973.7738	441			

* $p < .05$

Öğrencilerin, ailelerinin gelir düzeyi ile ÇEVYÖT'leri arasında farklılık bulunmaktadır [F (4;437) = 3.2047 ; $p < .05$]. Gelir düzeyi (23) birinci gruba göre, üçüncü grubun yine birinci gruba göre de ikinci grubun lehine görülmektedir. Dördüncü ve beşinci grupların öğrenci sayısının azlığının herhangi bir anlamlı farklılık görülmemesine etki etmiş

(23) Gelir düzeyi gruplarının hazırlanmasında, Mart 1996 tarihinde Başbakanlık Müsteşarının aylık ortalama ücreti tavan olarak ele alınmıştır. Enflasyon karşısında rakamlar değişmekle beraber, gruplandırma da izlenen yol ile ücretler değiştirilebilir.

olabileceği söylenebilir. Bununla beraber, eğitim fakültelerinde öğrenim gören öğrencilerin ailelerinin gelir düzeyinin orta ve ortanın altında olduğu yaygın kanısı da gözardı edilmemelidir.

Çizelge 16

Öğrencilerin Çevreye Yönelik Tutum Puanlarının

Aile Gelir Düzeyine Göre Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Aile Gelir Düzeyi (Aylık)	N	Ortalama X	Standart Sapma S
1. 15 000 000 ve daha az	115	81.74	8.63
2. 15 000 001 - 35 000 000	218	84.57	8.82
3. 35 000 001 - 55 000 000	79	86.10	8.84
4. 55 000 001 - 75 000 000	20	83.10	13.26
5. 75 000 001 ve daha fazla	10	83.70	3.80

Çizelge 16'da ikinci ve üçüncü gelir gruplarının ortalamaları diğerlerinden yüksek görülmektedir (24).

(24) Toplumsal sınıflar; eğitim, meslek, gelir gibi değişkenlerle birlikte gruplandırılmaktadır. Ancak Türkiye'de bu tür gruplandırmalar yanıltıcı olabilmektedir. Örneğin, öğretmenler orta sınıf üyesi olarak düşünülmektedir. Oysa, gelir düzeyleri ortanın altındadır. Bu durumda babaların eğitim düzeyi, mesleki statüleri ile gelirleri arasındaki ilişki zayıf görülmektedir. Bu nedenle, yanıltıcı olmaması için, gelir gruplarının kendi içlerinde karşılaştırılması yapılmıştır.

SONUÇ

İnsanın çevre üzerinde egemenlik kurmaya çalışması, onun tarihi kadar eskilere dayanır. İnsanlar, topluluklar, toplumlar nihayet uluslar doğaya savaş açar ve savaşı kazandıklarını ileri sürerler. Öyle ki, 1970'li yıllarda başlayan günümüzde de sürmeye devam eden hareketler sonucunda, çevrenin düşman değil aksine dost olduğu düşüncesinin yeşermesi bu gerçeği değiştirmez.

Ulusal ve uluslararası çalışmalar sanayileşme-kentleşme olgusu ile ortaya çıkan sorunların çözülmesinin yaşamsal bir zorunluluk olduğunun altını çizer. Buna karşılık, sanayileşen ülkelerle sanayileşme sürecine giren ülkelerde sorunlar farklılık gösterir.

Sanayileşmekte olan ülkelerde yoksulluğun en önemli çevre sorunu olduğu ileri sürülmesinin yanında hava, su ve toprakta görülen sorunlarında yoğunlaştığı izlenmektedir.

Çevre ve çevre sorunları disiplinlerarası konulardır. Bu nedenle konu alanının belirlenmesinde ve tanımlarında bir belirsizlik görülmektedir. Bilimsel çalışmalar çoğaldıkça tanım ve konu alanın sınırları belirlenebilecektir. Bu bağlamda, sıklıkla kullanılan ekoloji, çevre bilimleri, sistem, ekosistem kavramlarına sürdürülebilir kalkınma, çevre hakkı, çevre eğitimi gibi yenilerinin katıldığı görülmektedir. Yeni kavramlar ve tanımlar, konu alanının belirlenmesinde olumlu gelişmelerin bir ifadesi olarak değerlendirilebilir.

Kavramların yerli yerine oturması, bireyler ve gruplar arasında olası iletişim çatışmalarını azaltabilecektir. Kavramsal uyum, olumlu tutumların gelişmesine, olumsuzların yerini almasına da yardımcı olabilecektir.

Sanayileşmekte olan ülkelerin sorunlarının diğerlerinden farklılığı nedeniyle konu, kırsal ve kentsel alan çevre sorunları biçiminde ele alınabilir.

Kırsal alanda yaşanan en ciddi sorun; erozyondur. Tarımda makinalaşmanın yanında, toprağın parçalanması ile artan nüfusu besleyememesi gibi itici nedenlerin erozyonla birleşerek hızlı bir göçe neden olduğu bilinmektedir. Bunun yanında, kullanılan tarım ilaçları, aşırı gübreleme ile verimli toprakların turizme açılması, sınai işletmelerin yer seçiminin plansız yapılması yeni ve onarımı güç sorunları beraberinde getirmektedir. Sayılanların yanına termik santralleri de koyduğumuzda hava, su ve toprakta sorunların yoğunluğunun arttığı görülmektedir.

Büyük kentler adeta baskına uğrarken, nüfus patlamasının ağır bedelini ödemeye başlamışlardır. Göçün yönlendirilmesi projelerinin uygulamaya geçirilememesi, sorunları içinden çıkılmaz boyutlara taşımıştır. Anakent yönetimi yasal düzenlemesine umut bağlanmışsa da bütüncül değil parçalı olarak sorunlara yaklaşıldığından çözümler yetersiz kalmıştır. Doğalgaz uygulaması bir ölçüde hava kirliliğine çözüm getirirken, otomobil egzozlarından atılanlar gözardı edilmiştir. Su havzalarında görülen yapılaşma, kentsel alt yapının yetersizliği gibi nedenlerle; kentlerin gelişme alanlarının tarım topraklarını hedeflemesi

diğer önemli sorunlardır. Buna karşılık, nüfusun hızla artması karşısında, güçsüz yapıları ile yerel yönetimler, olumsuz gelişmeleri seyreder bir durum sergilemektedirler.

Mekanikçi anlayışın üçyüzyıllık egemenliği, toplumsal kurumları etkilemiştir. Bu etkilemenin masum olmadığı, tersine çevre sorunlarının ana nedeni olduğu ileri sürülmeye başlamıştır. Çözüm; ekonomi, siyaset, eğitim gibi toplumsal kurumların organik ve bütüncül bir yaklaşımla yeniden yapılanmasında görülmektedir. Bu ise tümüyle anlayış ve tutum değişikliğini gerektirmektedir.

Çevre sorunlarının ortaya çıkmadan önlenmesi, çıkmış olanların çözülmesinde anayasal, yasal ve yapısal düzenlemelere gereksinim olduğu açıktır. Ancak, toplumsal ve kültürel yapının özellikleri bilinmeden, birey ve grupların tutumları belirlenmeden yapılacak olanlar amaca hizmet etmeyecektir. Kamu, özel sektör ve halkın değişik kesimlerinin tutumlarının belirlenmesinde araştırmaların yetersizliği bilinmektedir. Bu yetersizliğin belki de en önemli nedeni, tutumların bilinmesinin yararlarının yeterince anlaşılmamış olmasıdır. Yapılacak olan özgün araştırmalar, sorunun çözümüne yardımcı olabilecektir.

Üniversite gençliğinin çevre ve çevre sorunlarına yönelik tutumlarının Gazi Eğitim Fakültesi örneği için geliştirilen Lickert tipi ölçekle, bazı değişkenlerin tutumlar üzerindeki etkisi incelenmeye çalışılmıştır. Alan araştırması sonuçlarına topluca bakıldığında, neler yapılması gerekir sorusunun yanıtlarına ulaşmak olası görülmektedir.

Eğitimde cinsiyet ayrımı, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yoğunluk kazanmaktadır. Oysa kadın nüfusu eğitilmemiş toplumların sağlıklı çocuk yetiştirmesi de olanaksızdır. Her yıl yüzlerce bebeğin ölmesi ya da sakat kalmasının altında yatan gerçek cahilliktir. Bu nedenle, araştırmada, kızların erkeklerden daha olumlu puanlar alması, eğitimde fırsat ve olanak eşitliğinin öneminin bir kez daha vurgulanması bakımından ilgi çekicidir.

Bir başka kültürle, dil bağlamında, etkileşim içinde olanların çevresel değerleri koruma eğiliminde olmaları beklenen bir durum idi. Bu beklenti, yabancı diller bölümünde öğrenim görenlerin, diğer bölümlerdeki öğrencilere göre çevresel tutum puanlarının yüksek çıkması ile gerçeğe dönüştü. Bir bakıma bu sonuç, gençlerin yabancı dil öğrenmesinin kültürü bozduğu görüşlerinin tersi bir durumun ifadesidir. Değerlerin korunmasında ve geliştirilmesinde yabancı dil öğrenmenin olumlu etkisi olduğu düşünülmektedir.

Büyük kentlerde, birçok değişimin yanında eğitim düzeyinin yükseldiği, cinsiyet ayrımının azaldığı, doğurganlığın denetime girdiği, kültürel ve sanatsal etkinliklerin yoğunlaştığı görülmektedir. Kültürel anlamda kent kültürü, toplumsal anlamda ise, kentlileşmenin oluşmaya başladığı izlenmektedir. Bunlar tüm kentsel çarpıklıklara karşı gerçekleşmektedir. Bu gerçekleşme beraberinde, büyük kentlerde yaşamını sürdürenlerin, küçük yerleşim birimlerinde yaşayanlara göre çevresel tutum puanlarını yükseltmektedir. Bir bakıma öğrenciler toplumsal ve kültürel değişime uygun tutum geliştirmektedirler.

Araştırmanın bulgularına göre; öğrencilerden baba eğitim düzeyi yüksek olanlar, düşük olanlara; aynı şekilde toplumsal saygınlığı yüksek olan mesleklere sahip olanlar da, diğerlerine göre yüksek tutum puanları almışlardır. Baba eğitimi ve mesleği aile içi iletişimin niteliğine etki edebilmektedir. Yine, toplumsal saygınlığa uygun olarak sokak, mahalle, konut tipi de değişebilmektedir. Bu ise, çocuğun aile içi ve dışındaki doğal öğrenme ortamları ile öğrenim gördüğü okulunun niteliğini de değiştirmektedir. O halde, yaşanan toplumsal ve kültürel ortamlar çevresel tutumları olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Eğitim fakültelerini tercih eden öğrencilerin ailelerinin gelir düzeyinin orta ve orta altı olduğu bilinmektedir. Buna karşılık gelir gruplarına ayrılarak gelir ile çevresel tutumlar arasındaki ilişkiye bakıldığında, orta ve ortaya yakın bir gelir grubuna giren öğrencilerin, düşük gelirliilerden daha olumlu tutum geliştirdikleri görülmektedir.

Önceleri, kentte yaşayanların sorunlarla daha çok karşılaştıklarından çözümler için olumlu tutumlar geliştirdikleri ileri sürülmekte idi. Oysa kent yaşamı içinde her zaman tüm kirleticileri görmek ya da algılamak olanaksızdır. Hatta belirli düzeylerde kirlenmeye bireyler alışabilirler. Bu nedenle, kentleşme-kentlileşme ilişkisine bakılmalıdır. Bir bakıma oluşturulmaya çalışılan kent kültürünün niteliği, çevre ve çevre sorunlarına yönelik tutumlara etki edecektir.

Kırsal alanda yaşanan çevre sorunlarına karşı birkaç örnek dışında halkın ciddi tepkide bulunmaması kentsel kültürün oluşmaması olarak

değerlendirilebilir. Hatta kent olarak ifade edilen birçok yerleşim biriminin durumu da pek farklı değildir.

Sonuç olarak, büyük kentlerin tüm çarpıklığına karşılık, çevre ve çevre sorunlarına yönelik olumlu tutumların geliştiğini görmek, gelecek kaygılarını bir ölçüde de olsa azaltmaktadır.

KAYNAKÇA

AKMAN, Yıldırım

1991 "Çevre ve Temel Kavramlar"

Bilim ve Teknik, XXIV, 288, Kasım: 47-49

ALTUĞ, Fevzi

1990 *Çevre Sorunları*

Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayını, No:41

ANADOL, Kemal

1991 *Termik Santrallere Hayır*

Ankara: Verso Yayıncılık, Haziran

ARSEVEN, Ali D.

1993 *Alan Araştırma Yöntemi*

Ankara: Kadioğlu Matbaası

ARSLAN, Rıfıkı

1982 "Kent Toplumu ve Kent Mekanı Üzerine", Cavit Orhan Tütengil'e Armağan, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Özel Sayı, 38,1-2,25-35

ARUOBA, Çelik

1992 "Çevre Ekonomisi, Gelişme Ekonomisi", Ruşen Keleş (Haz.), *İnsan, Çevre, Toplum*

Ankara: İmge Kitabevi, No:46, 129-146

AŞKUN, İnal Cem

1972 *Organizasyon Teorileri*

Ankara

ATKINSON, R. - R. C. ATKINSON ve E. R. HILGARD

1995 *Psikolojiye Giriş II*

(Çev. Kemal Atakay - Mustafa Atakay ve Aysun Yılmaz)

İstanbul: Sosyal Yayınlar

Avrupa Topluluğu Komisyonu Enformasyon Temsilciliği
 1979 *Avrupa'da Çevre Sorunları*, 2. Baskı
 Ankara: Nüve Matbaası

AYBAY, Aydın
 1992 "Çevre ve Hukuk", Ruşen Keleş (Haz.)
İnsan Çevre Toplumu
 Ankara: İmge Kitabevi, Ocak: 211-222

AYDIN, Adnan
 1991 "Büyükçekmece İçme Suyu Havzasının Kirlilik Ön Etüdü"
 Kriton Curi (Ed.)
Uluslararası Çevre Sorunları Sempozyumu, 2. Kitap
 İstanbul: 274-283
 (Marmara Rotary Kulübü Yayını)

AYKAÇ, B. ve E. ÖZ
 1988 "Fransa'da Ekoloji ve Siyaset: Ekolojik Partinin Doğuşu ve Gelişmesi"
Amme İdaresi Dergisi, XXI,4, Aralık: 115-126

BALCI, Ali
 1995 *Sosyal Bilimlerde Araştırma, Yöntem, Teknik ve İlkeler*
 Ankara: 72 TDFO Yayıncılık

Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı
 1990 *Unesco-Unep Uluslararası Çevre Programı: Türkiye Çevre Eğitimi ve Öğretimi için Ulusal Strateji ve Uygulama Planları, Nihai Rapor*
 Ankara

BECK, Jan Mansvelt
 1990 *Çevre ve Üçüncü Dünya*
 (Çev. Kadir Canatan)
 İstanbul: Endülüs Yayınları 5

BERKES, Fikret
 1983 *Temel Deniz Bilimi ve Deniz Çevresinin Korunması*
 İstanbul

BİLGİN, Yaşar

- 1991 "Çevre Kirlenmesinin Eko-Sistem ve Halk Sağlığına Etkileri"
Kriton Curi (Ed.),
Uluslararası Çevre Sorunları Sempozyumu, 2. Kitap
İstanbul: 214-225
(Marmara Rotary Kulübü Yayını)

BİLSEL, A. A. ve S. G. BİLSEL

- 1985 Yerleşme Fiziksel Planları Yönetmeliği Taslağı ve Planlar
Dizisinde Uygulanmayan Bir Plan Türü: Çevre Düzeni Planları"
Türker Altan ve Celal Önsoy (Haz.), *Sanayi Yer Seçimi, Turizm
Yerleşmeleri ve Tasarım Topraklarının Ülkesel Arazi Kullanımı
İçinde Değerlendirilmesi Kollokyumu*
Adana: Kemal Matbaası, 321-326

BİNBAŞIOĞLU, Cavit

- 1995 *Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi*
Ankara (Milli Eğitim Bakanlığı Yayını No:2795)

BLACK, Peter E.

- 1981 *Environmental Impact Analysis*
New York

BORA, Tanıl

- 1983 "Batı'da Çevreci Akım"
Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi
İstanbul: İletişim Yayınları, II,347-349

BROWN, Lester R.

- 1979 *Yirmidokuzuncu Gün-Dünya Kaynakları Karşısında İnsan
İhtiyaçları*
(Çev. Kemal Tosun v.d.)
İstanbul: Arpaz Matbaacılık
(İktisat Fakültesi İşletme İktisadı Enstitüsü Yayını, No:43)

BURSALIOĞLU, Ziya

- 1991 *Eğitim Yönetiminde Teori ve Uygulama*
5. Baskı
Ankara (Personel Geliştirme Merkezi Yayını No:1)

- CALDWELL, L. K.-L. R. HAGES and İ. M. Mac WHIRTER
 1976 *Citizens and the Environment - Case Studies in Popular Action*
 Bloomington and London: Indiana University Press
- CAPRA, Fritjof
 1992 *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası*
 (Çev. Mustafa Armağan), 2. Baskı
 İstanbul: İnsan Yayınları
- COHEN, L. and M. LAWRENCE
 1989 *Research Methods in Education*
 New York, Routledge
- Connect "Environmental Education: Quo vadis?"
 1995 *Unesco-Unep Environmental Education Newsletter*
 XX,2, June:1-2
- CRONBACH, Lee J.
 1990 *Essential of Psychological Testing, Fifth Edition*
 New York: Harper and Row Publisher
- CÜCELOĞLU, Doğan
 1991 *İnsan ve Davranışı, 2. Baskı*
 İstanbul: Remzi Kitabevi
- ÇAĞLAR, Yücel
 1993 "Kırsal Çevre Sorunları ve Köylüler"
Tophum ve Çevre, Yakın Ertürk (Haz.)
 Ankara: Önder Matbaacılık, 35-50
 (Sosyoloji Derneği Yayını)
- ÇEPEL, Necmettin
 1983 *Genel Ekoloji*
 İstanbul
 (İstanbul Üniversitesi Yayını, No:352)
- ÇETİNÇELİK, Muammer
 1987/1 "Çevre Terimleri Sözlüğü"
Çevre Koruma, Ocak: 33-35

ÇETİNER, Ayten

- 1992 "Kentbilimci Gözüyle Çevre"
İnsan Çevre Toplum, Ruşen Keleş (Haz.)
 Ankara, Ocak: 101-107
 (İmge Kitabevi Yayını No:46)

Çevre Bakanlığı

- 1994 *I. Çevre Şurası Sonuç Raporu (18-21 Eylül 1991)*
 Ankara

ÇEZİK, Asuman

- 1982 *Kentleşme-Yerleşme Sektör Raporu*
 Devlet Planlama Teşkilatı, 1851, 357, Kasım

ÇÖRTOĞLU, İ. Sahir

- 1982 *Komşuluk Hukukunda Taşınmaz Mülkiyetinin Kullanılmasının Çevre Etki ve Sorunları (MK.661)*
 Ankara (Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını No:202)

DALES, J. H.

- Çevre Sorunlarının Hukuki ve Ekonomik Temelleri
 (Çev. İ. Orhan Türköz)
 Alaş Basım İmalat Sanayi, Tarihsiz

DEMİRTAŞ, Abdullah

- 1990 "Çevre Eğitimi Stratejilerine Uygun Program Geliştirme: İlkeler ve Sorunlar",
Çevre ve İnsan, 4, 12 Eylül: 36-40.

DERELİ, Toker

- 1981 *Organizasyonlarda Davranış*
 İstanbul

Devlet İstatistik Enstitüsü

- 1992 *Türkiye İstatistik Yıllığı*
 Ankara, Kasım

Devlet Planlama Teşkilatı

- 1992 *Yerleşme ve Çevre Özel İhtisas Komisyonu Raporu*
Devlet Planlama Teşkilatı: No: 2317 - 418, Ağustos

Devlet Planlama Teşkilatı

- 1995 *Yerleşme ve Şehirleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu*
Devlet Planlama Teşkilatı: No: 2408 - 469, Temmuz

DÖNMEZER, Sulhi

- 1978 *Sosyoloji*, 7. Baskı
İstanbul
(İstanbul İktisadi Ticari İlimler Akademisi Yayını No:299/526)

DUVERGER, Maurice

- 1986 *Metodoloji Açısından Sosyal Bilimlere Giriş*
(Çev. Ünsal Oskay), 3. Baskı
Ankara: Bilgi Yayınevi

Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu

- 1991 *Ortak Geleceğimiz* (Çev. Belkıs Çorakçı)
Ankara: Önder Matbaa
(Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını)

EDMUNDS, S. and J. LATEY

- 1973 *Environmental Administration*
New York: Mc Graw-Hill Book Company

ERBAY, Yusuf

- 1992 "Avrupa Topluluğunun Çevre Politikası"
Türk İdare Dergisi, 64,396, Eylül: 145-154

ERKAL, Mustafa E.

- 1987 *Sosyoloji*
İstanbul: Filiz Kitabevi

ERTAN, B. ve K. AKKOYUNLU

- 1991 "Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma"
Mülkiyeliler Birliği Dergisi, XV, 133, 26, Temmuz: 64-79

ERTÜRK, Hasan

1994 *Çevre Bilimlerine Giriş*
Bursa
(Uludağ Üniversitesi Yayını No:96)

FİDAN, N. ve M. ERDEN

1993 *Eğitime Giriş*
Ankara

FREEDMAN, J. L. - O. D. SEARS and M. CARLSMITH

1993 *Sosyal Psikoloji*
Ankara, Eylül
(İmge Kitabevi Yayını No: 76)

FREYER, Hans

1957 *Sosyolojiye Giriş* (Çev. Nermin Abadan)
Ankara: Ajans Türk Matbaası
(Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını No:71/53)

GERAY, Cevat

1992 "Çevre için Eğitim", *İnsan Çevre Toplum*
Ruşen Keleş (Haz.)
Ankara: İmge Kitabevi, Ocak: 223-240

GERAY, Cevat

1995 "Çevre ve Eğitim", *Yeni Türkiye*
Temmuz - Ağustos: 5, 664-668

GERAY, Cevat

1974 *Planlı Dönemde Köye Yönelik Çalışmalar - Sorunlar, Yaklaşımlar, Örgütlenmeler*
Ankara
(Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını No:139)

Golden Dictionary

1989 *İngilizce Türkçe Sözlük*
Necmettin Arıkan v.d. (Haz.), 3. Baskı,
İstanbul
(Milliyet Yayını)

GÖKÇE, Birsen

1993 "Toplum Bilimi ve Çevre", *Toplum ve Çevre*
Yakın Ertürk (Haz.)
Ankara, 13-22
(Sosyoloji Derneği Yayını)

GÖKÇE, Birsen

1971 *Gecekondu Gençliği*
Ankara
(HÜ. Yayını C-15)

GÖKÇE, Osman

1990 "Çevre Sorunları ve Tarım", *Tabiat ve İnsan*
24, 3, Eylül: 7-13

GÖNÜL, Mustafa

1977 *Yerel Yönetim Birlikleri*
Ankara
(Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını No:159)

GÖRMEZ, Kemal

1992 "Türkiye'de Belediyeler ve Çevre Sorunları"
Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8, 2,
475-489

GÖRMEZ, Kemal

1991 *Türkiye'de Çevre Politikaları*
Ankara: Gazi Büro

GÜLER, Birgül

1988 "Planlama İşlevi Örneğinde Büyükşehir ile İlçe Belediyelerinin
İlişkileri"
Türkiye İdare Dergisi, 60, 378, Mart: 397-416

GÜNEY, Bahaeddin

1991 "Çevre Sorunları", *I. Ulusal İdare Hukuku Kongresi*, 1155-1187
Ankara: Danıştay Basımevi

GÜRSELER, Güneş

- 1991 "Ekonomi, Ekoloji, Türkiye"
Uluslararası Çevre Sorunları Sempozyumu, 2. Kitap
 Kriton Curi (Ed.)
 İstanbul, 13-31
 (Marmara Rotary Kulübü Yayını)

HAMAMCI, Can

- 1983 "Çevre ve Hukuk", *Fehmi Yavuz'a Armağan*
 Ankara, 239-250
 (SBF Yayını No:528)

HANÇERLİOĞLU, Orhan

- 1970 *Felsefe Sözlüğü*
 İstanbul: Remzi Kitabevi

İLKİN, A. ve E. ALKİN

- 1991 *Çevre Sorunları*
 Ankara: Ünal Ofset, 5 Haziran
 (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Yayını No:203)

İSBİR, Eyüp G.

- 1982 *Kentleşme Metropolitan Alan ve Yönetimi*
 Ankara
 (Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını No:185)

KABOĞLU, İbrahim Ö.

- 1988 "Çevre Hakkı Üzerine, Bir Danıştay Kararının Düşündürdükleri"
 1989 *İnsan Hakları Yıllığı, X - XI, 107-137*

KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem

- 1988 *İnsan ve İnsanlar - Sosyal Psikolojiye Giriş*
 8. Baskı
 İstanbul: İstanbul Matbaası,

KAHRAMAN, Nüzhet

- 1994 "Sürdürülebilir Kalkınma ve Turizm"
Hacettepe Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
 XII, 27-31

KANN, Mark E.

- 1986 "Enviromental Democracy in the United States"
Controversies in Environmental Policy
 Kamieniecki, Sheldon-O'Brien, Robert ve Clarke, Michael (Ed.)
 State University of New York Press, Albany, 252-274

KANTARCI, Doğan

- 1987 "Türkiye'de Kara ve Su Eko-Sistemleri Üzerindeki Antropojen Etkiler ve Çevreye Etkinin Değerlendirilmesi Konusu"
ÇED Uygulamasından Örnekler, Ağustos: 85-125
 Ankara
 (Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını)

KAPTAN, Saim

- 1993 *Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri*
 Ankara: Tekışık Webofset

KARACA, Hayrettin

- 1995 "Sürdürülebilir Bir Yaşam İçin İnsan Verimliliği"
Yeni Türkiye, Temmuz-Ağustos: 64-69

KARAMAN, Zerrin Toprak

- 1992 "Çevre Kirliliğinin Giderilmesinde Uzlaşmacı Politika, İzmir Körfezi İçin Bir Yaklaşım"
Amme İdaresi Dergisi, 25, 4, Aralık: 117-139

KARAMAN, Zerrin Toprak

- 1995 "Globalleşmede Çevre Faktörü ve Çevre Korumacı İdeolojiye Politik Bir Yaklaşım"
Yeni Türkiye, Temmuz-Ağustos: 178-187

KARASAR, Niyazi

- 1994 *Bilimsel Araştırma Yöntemi*
 5. Baskı
 Ankara

KARPUZCU, Mehmet

- 1991 "Çevre Kontrolünde Öncelikler" Günay Kocasoy (Ed.)
Uluslararası Çevre'91 Kongresi
 Türk Kadını Güçlendirme ve Tanıtma Vakfı, Eylül: 245-255

KARTAL, Kemal

- 1978 *Kentleşme ve İnsan - Kentleşme Sürecinde İnsan Tutum ve Davranışlarında Meydana Gelen Değişmeler-Çankırı Köylerinden Ankara'ya Göç Edenler Üzerinde Bir Araştırma*
Ankara
(Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını No:175)

KASAPOĞLU, A. ve M. ERBAŞ

- 1993 "Önce insan: Kaba Çevreci İdeolojiye Karşı Yazı"
Toplum ve Çevre, Yakın, Ertürk (Haz.)
Ankara: Önder Matbaacılık, 51-66
(Sosyoloji Derneği Yayını)

KATZ, D. ve R. L. KAHN

- 1977 *Örgütlerin Toplumsal Psikolojisi*
(Çev. Halil Can ve Yavuz Bayar)
Ankara
(Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını No:167)

KAYA, Yahya Kemal

- 1991 *Eğitim Yönetimi - Kuram ve Türkiye'deki Uygulama*
4. Baskı
Ankara

KAYİHAN, Şahika

- 1982 "Doğanın Korunmasında Eğitimin Yeri", *İnsan ve Çevre*
Ankara, 47-52
(Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını)

KELEŞ, Ruşen

- 1992 "İnsan, Çevre, Toplum", *İnsan Çevre Toplum*
Ruşen Keleş (Ed.),
Ankara: İmge Kitabevi

KELEŞ, Ruşen

- 1992 "Çevre ve Siyaset", *İnsan Çevre Toplum*
Ruşen Keleş (Haz.)
Ankara, Ocak: 147-189
(İmge Kitabevi Yayını No:46)

KELEŞ, Ruşen

- 1987 "Kentleşme ve Çevre Politikaları"
Şehirleşme ve Çevre Konferansı
 Ankara, Kasım: 72-90
 (Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını)

KELEŞ, Ruşen

- 1985 "Kentleşme ve Toprak Politikaları"
Sanayi Yerleşimi, Turizm Yerleşmeleri ve Tarım Topraklarının
Ülkesel Arazi Kullanımı İçinde Değerlendirilmesi Kollokyumu
 Türker Altan ve Celal Önsoy (Haz.)
 Adana: Kemal Matbaası, 14-29

KELEŞ, Ruşen

- 1988 *Türkiye'de Kent Yönetimi*
 Ankara: Sevinç Matbaası, Ocak
 (Proje Yönetimi: Türk Sosyal Bilimler Derneği)

KELEŞ, Ruşen

- 1972 *Şehirciliğin Kuramsal Temelleri*
 Ankara
 (Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını No:332)

KELEŞ, R. ve C. HAMAMCI

- 1993 *Çevrebilim*
 Ankara
 (İmge Kitabevi Yayınları, No:67)

KELLY, Petra

- 1989 "Yeryüzünde Hayat", *Türkiye Günlüğü*
 (Çev. Deniz Gürsel)
 3, Haziran: 65-68

KILIÇCI, Yedigâr

- 1989 *Okulda Ruh Sağlığı*
 Ankara: Şafak Ofset

KILIÇER, Turgut

- 1985 "Çevresel Etki Değerlendirmesi ve İdari Yapı"
Türk İdare Dergisi, 57, 369, Aralık: 1-18

KISS, Alexandre

- 1992 "Çevre Konusunda Uluslararası Kuruluşların İşbirliği"
(Çev. Musa Eken)
Türk İdare Dergisi, 64, 395, Haziran: 205-229

KIŞLALIOĞLU, M. ve F. BERKES

- 1985 *Ekoloji ve Çevre Bilimleri*
Ankara
(Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını)

KOCASOY, Günay

- 1987 "Deniz Deşarjlarının Çevreye Etkilerinin Değerlendirilmesi"
ÇED Uygulamasından Örnekler
Ankara, Ağustos: 127-155
(Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını)

KRECH, D. ve R. S. CRUTCHFIELD

- 1967 *Sosyal Psikoloji - Teori ve Sorunlar*
(Çev. Erdoğan Güçbilmez, Oğuz Onaran),
Ankara: Sevinç Matbaası
(Türk Siyasi İlimler Derneği Yayını No:12)

LABORIT, Henri

- 1990 *İnsan ve Kent*
(Çev. Bertan Onaran)
İstanbul: Payel Yayınevi

LEESON, Susan M.

- 1989 "Ekolojik Bunalımın Yarattığı Felsefi İmalar: Liberalizme Meydan Okuyan Otoriterlik", *Türkiye Günlüğü*
(Çev. Erkan Akın)
3, Haziran: 46-52

LEISS, William

- 1984 "Ütopya ve Teknoloji: İnsanın Doğaya Egemen Olması Konusunda Düşünceler",
(Çev. Necat Ender)
Yerleşim ve Çevre Bilim Sorunları - Kuram ve Uygulama
Ruşen Keleş (Haz.)
Türk Sosyal Bilimler Derneği, Olgaç Matbaası, 31-46

LIPSET, Seymour Martin

1986 *Siyasal İnsan*

(Çev. Mete Tunçay)

Ankara: Teori Yayınları, Ekim

LUNDBERG, G. A.-C. C. SCHRAG ve O. N. LARSEN

1970 *Sosyoloji*

(Çev. Özer Ozankaya, Ülker Gürkan)

Ankara: Ayyıldız Matbaası, II

(Türk Siyasi İlimler Derneği Yayını No:20)

MARASCUILO, L. A. and C. S. RONALD

1988 *Statistical Methods for Social and Behavioral Sciences*

New York: W.H. Freeman and Company

MEŞHUR, Murat

1995 "Çevre Duyarlı Planlama", *Yeni Türkiye*

5, Temmuz - Ağustos: 279-295

MORVAL, Jean

1985 Çevre Psikolojisine Giriş

(Çev. Nuri Bilgin)

İzmir

(Ege Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayını No:37)

NEYİŞÇİ, Tuncay

1993 "Çevre ve Eğitim Mi? Eğitim ve Çevre Mi?"

İlhami Kızıroğlu (Ed.)

II. Uluslararası Ekoloji ve Çevre Sorunları Sempozyumu

Ankara: 5-7 Kasım: 38-41

ÖZ, Esat

1989 "Dünya'da ve Türkiye'de Ekoloji Hareketinin Gelişimi: Çevre

Koruma Derneklerinden Siyasal Partilere", *Türkiye Günlüğü*

3, Haziran: 27-34

ÖZÇELİK, Ahmet

1994 "Çevre Korumanın Ekonomik Önemi" *Karınca*

60, 690, Haziran: 12-17

ÖZDEK, Yasemin E.

- 1993 *İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı*
Ankara, Şubat
(Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını No:249)

ÖZDEMİR, Şevket

- 1988 *Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Çevre Sorunlarına Duyarlılık*
Ankara
(Palme Yayınları, No:1)

Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı

- 1996 *Çevre Koruma Rehber Kitabı*. Nevzat Ağaoğlu v.d. (Haz)
Ankara

ÖZER, Ülviye

- 1995 *Çevre Bilimlerine Giriş*
Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi

ÖZİNÖNÜ, Kemal

- 1984 "İnsan-Çevre Etkileşimi Çevre Sorunlarının Kaynağı ise Çevre Eğitimi Sorunların Çözümü ve Önlenmesinde Katalizör Olabilir mi?"
Ulusal Çevre Sempozyumu
Adana, 12-15 Kasım: 978-986
(Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Kurumu Yayını No:623)

ÖZOĞLU, Süleyman Çetin

- 1993 "Yaygın Eğitim Düzeyinde Çevre için Eğitim", *Çevre Eğitimi*
Ankara, Mart: 65-81
(Türkiye Çevre Vakfı Yayını)

ÖZÖN, Mustafa Nihat

- 1977 *Osmanlıca Türkçe Sözlük*
Remzi Kitabevi

ÖZTÜRK, Orhan M.

- 1983 "Ego'nun Savunma Mekanizmaları",
Ruh Sağlığı ve Hastalıkları, 2. Baskı
M. Orhan Öztürk (Yay. Sor.)
Ankara, Şubat: 45-62
(Türkiye Sinir ve Ruh Sağlığı Derneği Yayını No:7)

PANASEWICH, Carol

- 1986 "Yeraltı Suyunun Tarım İlaçlarından Korunması", *Çevre ve İnsan*
(Çev: Ussal Zeki Çapan)
1, 1, Haziran: 32-33

PAZARCI, Hüseyin:

- 1983 "Çevre Sorunlarının Uluslararası Boyutları ve Uluslararası Hukuk"
Fehmi Yavuz'a Armağan
Ankara, 201-237
(Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını No:528)

PIORO, Zygmunt

- 1984 "Yerleşme Dizgelerinin Çevrebilimsel Bir Yorumu: Kuramsal Temel ve Araştırma Sorunları", (Çev. Raci Bademli)
Yerleşim ve Çevrebilim Sorunları Kuram ve Uygulama
Ruşen Keleş (Haz.)
Olgaç Matbaası, 72-86
(Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını)

PORRITT, Jonathon

- 1989 *Yeşil Politika*
(Çev. Alev Türker), 2. Baskı
Ayrıntı Yayınevi, Ekim

Projet

- 1991 "Ignacy Sachs'la Söyleşi; Ekolojik Sorunlarda Kuzey-Güney Arasındaki Yanlış Anlaşılma Derinleşiyor mu?"
(Çev. Fikret Başkaya)
Mülkiyeliler Birliği Dergisi, XV, 135, Eylül: 15-19

Resmi Gazete

- 1983 *Milli Eğitim Temel Kanunu* No:2842
Sayı:18081, 18 Haziran

RIFKIN, J. and T. HOWARD

- 1997 *Dünyaya Yeni Bir Bakış*, (Çev. Hakan Okay), 2. Baskı
İstanbul
(İz yayıncılık No:181)

RUFF, Larry E.

- 1978 "Çevre Kirlenmesinin Ekonomik Anlamı"
(Çev. Fidan Türkent)
İşletme İktisadi Enstitüsü Dergisi, 2, 8, 67-79

SAMUELSON, Paul A.

- 1985 "Çevre Bilincini Uyandırmak için Clup of Rome'un
Abartmalarına Gerek Vardı" (Çev. Nail Satlıyan)
İktisat Dergisi, 253, 6-7

SCHUMACHER, E.F.

- 1989 *Küçük Güzeldir*, (Çev. Osman Deniztekin)
Cep Kitapları
İstanbul

SELÇUK, Ziya

- 1996 *Eğitim Psikolojisi*
Ankara
(Personel Geliştirme Merkezi Yayını No:26)

SİMONNET, Dominique

- 1990 *Çevrecilik*
(Çev. Mehmet Selami Şakiroğlu)
İstanbul, İletişim Yayınları, Aralık

SORMAN, Guy

- 1989 "Çevrebilim Modası: Sahte Problemlere Sahte Çözümler"
(Çev. Cemal Aydın)
Türkiye Günlüğü
3, Haziran: 69-70

SÖNMEZ, Necmi

- 1992 "Çevre, Toprak, İnsan", *İnsan Çevre Toplum*
Ruşen Keleş (Haz.),
Ankara, Ocak: 37-64
(İmge Kitabevi Yayını No: 46)

SÖNMEZ, Necmi

- 1995 "Ortak Geleceğimiz, Stockholm 1972 - Rio 1992 ve Sonrası"
Yeni Türkiye
5, Temmuz-Ağustos: 194-209

SPSS Inc.

1988 *SPSS-X User's Guide*, 3rd Edition
Chicago, Illinois

ŞEMİN, Refia Uğurel

1992 *Gençlik Psikolojisi*, 3. Baskı
İstanbul: Remzi Kitabevi

TABACHNICH, B. G. and S. F. LINDA

1989 *Using Multivariate Statistics*, Second Edition
USA: Harper Collins Publishers

TAN, Mine E.

1981 *Toplumbilimine Giriş-Temel Kavramlar*
Ankara: Sevinç Matbaası
(Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayını No:97)

TEKELİ, İlhan

1987 "Türkiye'de Kent Planlamanın Kurumsallaşması ve
Günümüzdeki Sorunları"
2. *Türkiye Şehircilik Kongresi*, Mehmet Çubuk (Haz.)
Ankara: Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Matbaası, 35-42

TEKELİ, İlhan

1991 "Şehirlerimizin Alt Yapı Sorunları"
Kent Planlaması Konuşmaları
Ankara, Ekim: 154-165
(Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Yayını)

TEKİN, Halil

1979 *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*, 2. Baskı
Ankara

TEKİNEL, O. - B. ÇEVİK ve Y. KUMOVA

1985 "Ülkemizde Tarım Topraklarının Genel Kullanım Politikasındaki
Gelişmeler" Türker Altan ve Celal Önsoy (Haz.)
*Sanayi Yerleşimi, Turizm Yerleşmeleri ve Tarım Topraklarının
Ülkesel Arazi Kullanımı İçinde Değerlendirmesi Kollokyumu*
Adana, Kasım, 30-48

TEZCAN, Mahmut

1985 *Eğitim Sosyolojisi*, 4. Baskı

Ankara

(Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayını No:150)

TEZCAN, Mahmut

1984 *Sosyal ve Kültürel Değişme*

Ankara

(Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayını No:129)

TOFFLER, Alvin

1981 *Üçüncü Dalga*, Altın Kitaplar

(Çev. Ali Sedan)

İstanbul

TOLAN, B. - G. İSEN ve V. BATMAZ

1991 *Sosyal Psikoloji*

Ankara: Adım Yayıncılık, Aralık

TORTOP, Nuri

1984 *Mahalli İdareler*

Ankara

(Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını No:211)

TORTOP, Nuri

1983 *Yönetim Bilimi*

Ankara: Sevinç Matbaası

TOSUN, Kemal

1976 "Çevre Bozulması Sorununun İşletme Teorisi ve Uygulamasına Etkileri", *Yönetim*

İşletme İktisadi Enstitüsü Dergisi, 2, 5, 5-35

TOSUNER, Şahin

1988 *Belediyelerin Çöp Sorunu ve Çözüm Önerileri - İstanbul Örneği*

İstanbul

(Marmara ve Boğazları Belediyeler Birliği Yayını No:88-1)

Toplu Konut İdaresi

- 1993 *Çevre ve Yerel Yönetim*
Yıldırım, Ferzan Bayramoğlu (Haz.)
İstanbul: Kent Basımevi
(TKİ ve IULA-EMME Yayını)

TURAN, Kâmil

- 1975 *Türk Tarım Toplumunun Sosyal Politika Açısından "Merkez Köyler" Projesinin Uygulama Olanakları*
Ankara
(Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını No:92)

Türk Dil Kurumu

- 1974 *Türkçe Sözlük*, 6. Baskı
Ankara: Bilgi Basımevi
(Türk Dil Kurumu Yayını)

Türkiye Büyük Millet Meclisi

- 1994 *Meclis Araştırma Komisyonu Çevre Sorunları Raporu*
Esas No: 10/6, Karar No: 9
Ankara, 12 Temmuz

Türkiye Çevre Sorunları Vakfı

- 1987 *Türkiye'nin Çevre Politikası Nedir? Ne Olmalıdır?*
Ankara: Önder Matbaa, Aralık
(Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını)

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

- 1996 *Mahalli İdarelerin Yeniden Yapılanması*
Ankara: Aydoğdu Ofset
(Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No:303)

Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü

- 1991 *Mahalli İdareler ve Çevre El Kitabı*
Birkan Uysal-Sezer (Ed.)
Ankara

Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü

- 1991 *Kamu Yönetimi Araştırması - Genel Rapor*
Ankara
(Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını No:238)

UĞUR, Aydın

1982/4 "Çevre Sorunsalına Bakış: Tarihsel Gelişim ve Günümüzdeki Çevreci Akımlar" *İletişim*, 385-397
(Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Okulu Yayını No: 8)

USLU, O. ve A. TÜRKMAN

1987 *Su Kirliliği ve Kontrolü*
Ankara
(Çevre Genel Müdürlüğü Yayını)

USLU, Orhan

1986 *Çevresel Etki Değerlendirmesi*
Ankara, Ekim
(Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını)

ÜLGEN, Gülten

1995 *Eğitim Psikolojisi*, 2. Baskı
Ankara: Bilim Yayınları

ÜLTANIR, Mustafa Özcan

1996 "21. Yüzyılın Yakıtı Hidrojen", *Bilim ve Teknik*
344, Temmuz: 58-62

ÜNAL, Cavit

1981 *Genel Tutumların veya Değerlerin Psikolojisi Üzerine Bir Araştırma*
Ankara
(Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayını No:301)

ÜNDER, Hasan

1996 *Çevre Felsefesi - Etik ve Metafizik Görüşler*
Doruk Yayıncılık, Aralık

ÜNVER, Ö. ve B. TOLAN vd.

1986 *12-24 Yaş Gençlerin Sosyo-Ekonomik Sorunları*
Nihat Nirun (Ed.)
Ankara

YARCAN, Şükrü

- 1988 "Turizm, Nüfus ve Çevre", *Nüfus ve Çevre Konferansı*
Ankara, Mart: 116-137
(Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını)

YARMAN, Tolga

- 1988 "Enerji, Nüfus, Çevre", *Nüfus ve Çevre Konferansı*
Ankara, Mart: 160-184
(Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını)

YAŞAMIŞ, Firuz Demir

- 1989 *Çevresel Yönetim ve Planlama*
Ankara: Lider Matbaacılık
(Marmara ve Boğazları Belediyeler Birliği Yayını No:89-3)

YAVUZ, F. ve R. KELEŞ

- 1983 *Çevre Sorunları*
Ankara
(Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını No:534)

YAVUZ, Fehmi

- 1975 *Çevre Sorunları Genellikle ve Ülkemiz Açısından*
Ankara
(Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, No:385)

YENİGÜN, Orhan

- 1987/1 "Çevre Kirliliği ve Marmara Bölgesi" *Birlik*
Marmara ve Boğazları Belediyeler Birliği Dergisi, Aralık: 23-25

YÜCEL, Muzaffer

- 1988 "Türkiye'de Çevresel Etki Değerlendirmesi", *Çevre ve İnsan*
3, 7, Mart: 26-30

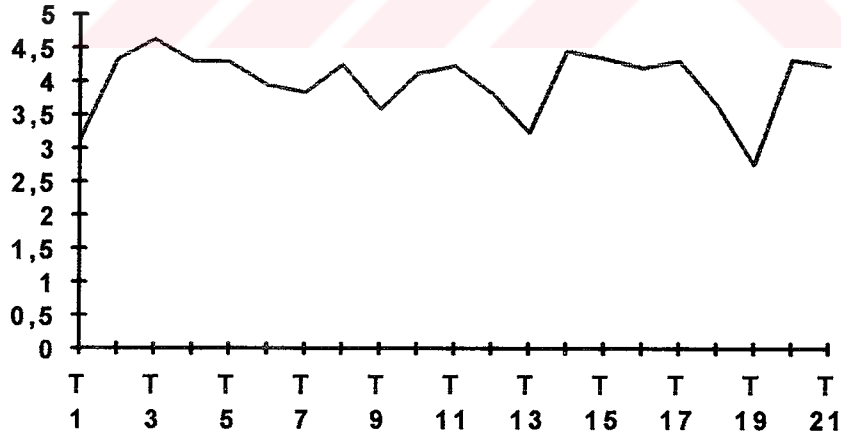

EKLER

Ek 1

ÇEVREYE YÖNELİK TUTUM ÖLÇEĞİNDE YER ALAN TUTUM CÜMLELERİNE
GÖSTERİLEN TEPKİLERİN KATILMA DERECESİNE GÖRE DAĞILIMI
(N=442)

Mad. No	Kesinlikle Katılıyorum N %	Katılıyorum N %	Kararsızım N %	Katılmıyorum N %	Kesinlikle Katılmıyorum N %	Ortalama X
T1	76 17.2	86 19.5	38 8.6	188 42.5	54 12.2	3.13
T2	12 2.7	11 2.5	7 1.6	200 45.2	212 48.0	4.33
T3	320 72.4	103 23.3	4 0.9	9 2.0	6 1.4	4.63
T4	198 44.8	205 46.4	21 4.8	15 3.4	3 0.7	4.31
T5	18 4.1	12 2.7	8 1.8	189 42.8	215 48.6	4.29
T6	137 31.0	207 46.8	39 8.8	51 11.5	8 1.8	3.94
T7	25 5.7	37 8.4	59 13.3	183 41.4	138 31.2	3.84
T8	14 3.2	22 5.0	27 6.1	157 35.5	222 50.2	4.25
T9	38 8.6	79 17.9	51 11.5	131 29.6	143 32.4	3.59
T10	22 5.0	29 6.6	20 4.5	174 39.4	197 44.6	4.12
T11	260 58.8	99 22.4	31 7.0	27 6.1	25 5.7	4.23
T12	181 41.0	138 31.2	24 5.4	63 14.3	36 8.1	3.83
T13	60 13.6	167 37.8	79 17.9	92 20.8	44 10.0	3.24
T14	288 65.2	119 26.9	5 1.1	7 1.6	23 5.2	4.45
T15	14 3.2	14 3.2	14 3.2	163 36.9	237 53.6	4.35
T16	14 3.2	18 4.1	32 7.2	179 40.5	199 45.0	4.20
T17	246 55.7	144 32.6	11 2.5	25 5.7	16 3.6	4.31
T18	34 7.7	36 8.1	73 16.5	205 46.4	94 21.3	3.65
T19	105 23.8	102 23.1	66 14.9	132 29.9	37 8.4	2.76
T20	211 47.7	196 44.3	14 3.2	11 2.5	10 2.3	4.33
T21	197 44.6	192 43.4	22 5.0	23 5.2	8 1.8	4.24

Şekil 1. Öğrencilerin Tutum Cümlelerine Katılma Düzeyi
(Ortalama Puanları)

Ek 2

Çevresel Tutum Ölçeği Ön Deneme Formu *

Açıklama : Aşağıdaki ifadeleri dikkatlice okuyunuz. Form ekinde bulunan yanıt cetvelinde, "Kesinlikle Katılıyorum", "Katılıyorum", "Kararsızım", "Katılmıyorum", "Kesinlikle Katılmıyorum" ifadelerinden size en uygun geleninin altında bulunan ayraçlardan () yalnızca birine (x) işareti koyunuz

- (-) 1. Konutlarda kullanılan yakıt türlerine müdahale edilmemelidir.
- (+) 2. İzmit körfezindeki kirliliğin sorumlusu, sanayi kuruluşlarıdır.
- (-) 3. Çevreyi bozan, kirleten kişi, kurum ya da kuruluşlara verilecek olan para cezaları artırılırsa, çevre sorunları çözülür.
- (-) 4. Çevre koruma fikri, gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasını önlemek için batılılar tarafından uydurulmuştur.
- (+) 5. Gürültü yapanlara müdahale edilmelidir.
- (-) 6. Deterjanlar, kirlenme nedeni değildir.
- (-) 7. Yatırımlar, yapılmadan önce çevreye vereceği zararın analizinin yapılması ile uğraşmak zaman kaybıdır.
- (-) 8. Deniz, akarsu ve göllerin kirlendiği haberleri abartılıdır.
- (+) 9. Geri kalmış ülkelerdeki beslenme yetersizliği, çevre sorunlarının bir sonucudur.
- (-) 10. Tarihi eserlerin onarılması (restorasyonu) zaman ve para israfıdır.
- (-) 11. Doğanın dengesi ilahi bir şekilde düzenlendiğinden, kaynakların tükenmesi mümkün değildir.
- (-) 12. Türkiye'nin çölleşme sorunu yoktur.
- (-) 13. Gecekondulaşma bir çevre sorunu değildir.
- (-) 14. Konut ve işyerlerinde doğalgaz kullanmanın hava kirliliği sorununun çözümüne bir katkısı olamaz.
- (+) 15. Ülkenin enerji ihtiyacını karşılamak için, rüzgar ve güneş gibi kaynaklar, petrol ve kömür gibi kaynaklara tercih edilmelidir.
- (-) 16. Türkiye'de desteklenmesi gereken daha önemli projeler olduğu halde, Dünya Bankası'nın hava kirliliğini ölçme projelerini desteklemesi gereksizdir.
- (-) 17. Güneyde, bazı sahillerde görülen deniz kaplumbağalarını koruma çabaları boş işlerle uğraşmaktır.
- (-) 18. Hava, su ve toprak tükenmeyen kaynaklardır.
- (-) 19. Ülkelerin, kendi doğal kaynaklarını istedikleri gibi kullanmalarına Birleşmiş Milletler dahil, hiçbir kurum ya da kuruluş karışmamalıdır.

* Çevresel Tutum Ölçeği Ön Deneme Formu Erdoğan Şama tarafından hazırlanmıştır. Ankara, 1996

Ek 2

- (+) 20. Hangi kültüre ait olursa olsun, tarihi eserleri korumak herkesin görevidir.
- (-) 21. Çevre sorunları, toplumun refah düzeyini artırma çabalarının kaçınılmaz bir sonucudur.
- (+) 22. Ozon tabakasındaki incelmeye tüm insanları tehdit etmektedir.
- (+) 23. Nükleer deneme yapan, hangi ülke olursa olsun, protesto edilmelidir.
- (-) 24. Çevreci grupların ortaya çıkışı, çevreyi korumaktan çok, arkadaş edinme ihtiyacından kaynaklanmaktadır.
- (+) 25. Okullara, çevre dersi konularak çevre sorunları çözümlenemez.
- (-) 26. Gelişmekte olan ülkelerin, çevre ile ilgili araştırmalara kaynak ayırması beklenmemelidir.
- (-) 27. Çevre sorunlarının çözümünde bireylerin yapabileceği birşey yoktur. Devlet çözüm getirmelidir.
- (-) 28. Elektrik enerjisi üretmek amacıyla kurulan nükleer santrallerin yararları, çevreye vereceği zararlardan çok daha fazladır.
- (+) 29. Çevre kirliliği, sanayicilerin, az maliyetle çok kar elde etme isteklerinin bir sonucudur.
- (+) 30. Hızlı nüfus artışı, ciddi bir çevre sorunudur.
- (+) 31. Yerlere çöp atan ya da tükürenlere müdahale edilmelidir.
- (+) 32. Ozon tabakasına zarar veren, teknoloji ürünlerinin protesto edildiği toplantılar düzenlenmelidir.
- (+) 33. Gazete, dergi ve televizyonlarda çevre ile ilgili programlara, daha çok yer verilmelidir.
- (-) 34. Havadaki zehir oranı, yaşanabilir bir düzeyde olduğu müddetçe, korkacak bir şey yoktur.
- (+) 35. Büyük kentlerdeki içme suları, evlerde su filitreleri kullanmayı gerektirecek kadar kirlenmiştir.
- (+) 36. Sebze ve meyvelerin yetiştirilmesinde, sentetik (yapay) gübre kullanımının yararı, çevreye verdiği zarardan daha çoktur.
- (-) 37. Çöplerin boş alanlara dökülmesi yerine, çöp işleme tesislerinin yapılması geliştirmekte olan bir ülke için para israfıdır.
- (+) 38. Çevre ile ilgili konferans, seminer, sempozyum, panel gibi faaliyetlere katılırim.
- (+) 39. Çevre sorunlarına duyarlı olunması, bir ülkenin kalkınmasını engellemez.
- (-) 40. Çevre sorunlarının çözümü için yapılan protestolar, etkili olmaktadır.
- (-) 41. İnsanların mutlu ve refah içinde yaşamaları için, bazı bitki ve hayvan türlerinin yok olması kaçınılmazdır.
- (+) 42. Ülkeler, çevre sorunlarını çözmek için, Çevre Bakanlıklarını kurmalıdırlar.
- (-) 43. İnsanların temiz havaya olan ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için, kentlerin yakınlarında bulunan ormanlık alanlara küçük konutlar yapmaları özendirilmelidir.

Ek 2

Çevresel Tutum Ölçeği Yanıt Cetveli

	Kesinlikle		Kesinlikle	
	Katılıyorum	Katılıyorum	Katılmıyorum	Katılmıyorum
(-) 1.	[]	[]	[]	[]
(+) 2.	[]	[]	[]	[]
(-) 3.	[]	[]	[]	[]
(-) 4.	[]	[]	[]	[]
(+) 5.	[]	[]	[]	[]
(-) 6.	[]	[]	[]	[]
(-) 7.	[]	[]	[]	[]
(-) 8.	[]	[]	[]	[]
(+) 9.	[]	[]	[]	[]
(-) 10.	[]	[]	[]	[]
(-) 11.	[]	[]	[]	[]
(-) 12.	[]	[]	[]	[]
(-) 13.	[]	[]	[]	[]
(-) 14.	[]	[]	[]	[]
(+) 15.	[]	[]	[]	[]
(-) 16.	[]	[]	[]	[]
(-) 17.	[]	[]	[]	[]
(-) 18.	[]	[]	[]	[]
(-) 19.	[]	[]	[]	[]
(+) 20.	[]	[]	[]	[]
(-) 21.	[]	[]	[]	[]
(+) 22.	[]	[]	[]	[]
(+) 23.	[]	[]	[]	[]
(-) 24.	[]	[]	[]	[]
(+) 25.	[]	[]	[]	[]
(-) 26.	[]	[]	[]	[]
(-) 27.	[]	[]	[]	[]
(-) 28.	[]	[]	[]	[]
(+) 29.	[]	[]	[]	[]
(+) 30.	[]	[]	[]	[]
(+) 31.	[]	[]	[]	[]
(+) 32.	[]	[]	[]	[]
(+) 33.	[]	[]	[]	[]
(-) 34.	[]	[]	[]	[]
(+) 35.	[]	[]	[]	[]
(+) 36.	[]	[]	[]	[]
(-) 37.	[]	[]	[]	[]
(+) 38.	[]	[]	[]	[]
(+) 39.	[]	[]	[]	[]
(-) 40.	[]	[]	[]	[]
(-) 41.	[]	[]	[]	[]
(+) 42.	[]	[]	[]	[]
(-) 43.	[]	[]	[]	[]

Ek 3**BÖLÜM I****KİŞİSEL BİLGİLER**

1. Cinsiyetiniz : ☐ K ☐ E
2. Bölümünüz :
3. Sınıfınız : ☐ 1 ☐ 4
4. Aşağıda nüfusları verilen yerleşim birimlerinde ne kadar süre (yıl) yaşadınız?

Nüfus	Yıl
20 000'den az	☐
20 001-1 000 000	☐
1 000 000'dan fazla	☐
5. En uzun süre yaşadığınız yerleşim birimi hangi coğrafi bölgededir?
☐ 1. İç Anadolu ☐ 2. Doğu Anadolu ☐ 3. Güney Doğu Anadolu
☐ 4. Karadeniz ☐ 5. Akdeniz ☐ 6. Ege ☐ 7. Marmara
6. Babanızın eğitim düzeyi nedir?
☐ 1. Okur-yazar değil
☐ 2. Okur-yazar ya da ilkokul
☐ 3. Ortaokul
☐ 4. Lise veya dengi okul
☐ 5. Fakülte, yüksekokul
☐ 6. Bunların dışında ise yazınız :.....
7. Aşağıdakilerden hangisi babanızın mesleğini en iyi bir biçimde tanımlamaktadır?
☐ 1. İşçi,
☐ 2. Çiftçi,
☐ 3. Memur, subay, öğretmen,
☐ 4. Küçük tüccar, esnaf, zanaatkar,
☐ 5. Serbest meslek sahibi (Avukat, doktor, mali müşavir vb.)
☐ 6. Büyük tüccar, sanayici ya da bir ticari teşebbüsün sahibi,
8. Ailenizin aylık gelir aşağıdaki belirtilen gruptan hangisinin içinde yer almaktadır?
1. ☐ 15 000 000 TL'si ya da daha az
2. ☐ 15 000 001-35 000 000 TL
3. ☐ 35 000 001-55 000 000 TL
4. ☐ 55 000 001-75 000 000 TL
5. ☐ 75 000 000 TL'si ya da daha çok

Ek 3

BÖLÜM II

ÇEVREYE YÖNELİK TUTUM ÖLÇEĞİ *

AÇIKLAMA : Aşağıda Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği'ni oluşturan yirmi bir ifade yer almaktadır. Her ifadeyi dikkatli bir şekilde okuyarak ilgili ifadenin yanında bulunan kutu ()'lardan birine (X) çarpı işareti koyunuz.

İfadelerin karşısında yer alan beş kutu sırasıyla, "Kesinlikle Katılıyorum", "Katılıyorum", "Kararsızım", "Katılmıyorum", "Kesinlikle Katılmıyorum" şeklinde düzenlenmiştir.

	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
1. Türkiye'de desteklenmesi gereken daha önemli projeler olduğu halde, Dünya Bankası'nın hava kirliliğini ölçme projelerini desteklemesi gereksizdir.	[]	[]	[]	[]	[]
2. Konut ve işyerlerinde doğalgaz kullanmanın hava kirliliği sorununun çözümüne bir katkısı olamaz.	[]	[]	[]	[]	[]
3. Ozon tabakasındaki incelme tüm insanları tehdit etmektedir.	[]	[]	[]	[]	[]
4. Ozon tabakasına zarar veren, teknoloji ürünlerinin protesto edildiği toplantılar düzenlenmelidir.	[]	[]	[]	[]	[]
5. Deniz, akarsu ve göllerin kirlendiği haberleri abartılıdır.	[]	[]	[]	[]	[]
6. Büyük kentlerdeki içme suları, evlerde su filitreleri kullanmayı gerektirecek kadar kirlenmiştir.	[]	[]	[]	[]	[]
7. Güneyde, bazı sahillerde görülen deniz kaplumbağalarını koruma çabaları boş işlerle uğraşmaktır.	[]	[]	[]	[]	[]
8. Türkiye'nin çölleşme sorunu yoktur.	[]	[]	[]	[]	[]
9. İnsanların temiz havaya olan ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için, kentlerin yakınlarında bulunan ormanlık alanlara küçük konutlar yapmaları özendirilmelidir.	[]	[]	[]	[]	[]
10. Hava, su ve toprak tükenmeyen kaynaklardır.	[]	[]	[]	[]	[]
11. Nükleer deneme yapan, hangi ülke olursa olsun, protesto edilmelidir.	[]	[]	[]	[]	[]

* Ölçek, Erdoğan Şama tarafından geliştirilmiştir. Ankara, 1996

	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
12. Hızlı nüfus artışı, ciddi bir çevre sorunudur.	[]	[]	[]	[]	[]
13. Geri kalmış ülkelerdeki beslenme yetersizliği, çevre sorunlarının bir sonucudur.	[]	[]	[]	[]	[]
14. Yerlere çöp atan ya da tükürenlere müdahale edilmelidir.	[]	[]	[]	[]	[]
15. Gecekondulaşma bir çevre sorunu değildir.	[]	[]	[]	[]	[]
16. Çevre koruma fikri, gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasını önlemek için batılılar tarafından uydurulmuştur.	[]	[]	[]	[]	[]
17. Çevre sorunlarına duyarlı olunması, bir ülkenin kalkınmasını engellemez.	[]	[]	[]	[]	[]
18. Çevreci grupların ortaya çıkışı, çevreyi korumaktan çok, arkadaş edinme ihtiyacından kaynaklanmaktadır.	[]	[]	[]	[]	[]
19. Ülkenin, kendi doğal kaynaklarını istedikleri gibi kullanmalarına Birleşmiş Milletler dahil, hiçbir kurum ya da kuruluş karışmamalıdır.	[]	[]	[]	[]	[]
20. Gazete, dergi ve televizyonlarda çevre ile ilgili programlara, daha çok yer verilmelidir.	[]	[]	[]	[]	[]
21. Ülkeler, çevre sorunlarını çözmek için, Çevre Bakanlıklarını kurmalıdırlar.	[]	[]	[]	[]	[]

Yardımlarınız için teşekkür ederim.

Erdoğan Şama
Gazi Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü
Öğretim Görevlisi

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ